

चियै-चिया TEA-A-TEA

राष्ट्रीय चिया तथा कफी विकास बोर्डद्वारा प्रकाशित
२०६२

स्मारिका

NATIONAL TEA & COFFEE DEVELOPMENT BOARD

हरैक चुस्कीमा ताजापन

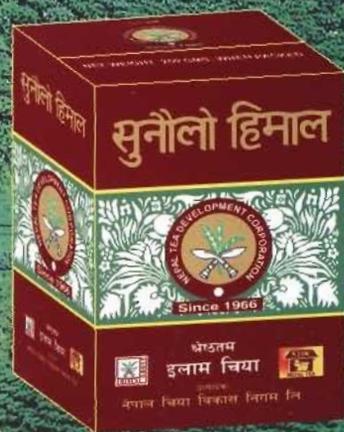
स्वेचल सी.टी.सी. चिया

स्वेचल सी.टी.सी. र अर्थोडक्स लिफ चियाको अनुपम मिश्रण

स्वेचल सी.टी.सी. चिया

अर्थोडक्स लिफ चिया

आफ्नै बगानको ताजा चिया

Since 1966

नेपाल चिया विकास निगम लि.

त्रिवेणी कम्प्लेक्स, पुतलीसडक, काठमाडौं, नेपाल

फोन: ००९७७-१-४२६५६०८, ४२४८७३२

Fax: 00977-1-4266133, e-mail: triveni@mos.com.np

चियै - चिया

समारिका

(आठौं राष्ट्रिय चिया दिवस)

२०६२

सम्पादन तथा प्रकाशन

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड

केन्द्रिय कार्यालय, नयां बानेश्वर पो.ब.नं. ९६८३, काठमाडौं, नेपाल

फोन: ००९७७-१-४४९५७९२, ४४९९७८६

फ्याक्स: ४४९७९४१

इमेल : ntcdb@hons.com.np

: www.teacoffee.gov.np

श्री ५ महाराजाधिराज ज्ञानेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव तथा श्री ५ बडामहारानी कोमल राज्यलक्ष्मी देवी शाह सरकार

उपाध्यक्ष
मन्त्रिपरिषद्

काठमाण्डौ, नेपाल

मिति : २०६२/१/५

शुभकामना

बजारमुखी कृषि उद्योगजन्य व्यवसाय नै नेपालको आर्थिक समृद्धिको मेरुदण्ड हो । यस अभियानमा चिया व्यवसाय पनि यौटा महत्वपूर्ण अंग हो । चिया उत्पादनको क्षेत्रमा हालसम्म जे-जति हुन सकेको छ त्यसका लागि यस क्षेत्रमा संलग्न कृषक वर्ग तथा सम्पूर्ण उद्यमी एवं व्यवसायीहरूलाई म धन्यवाद दिन चाहन्छु । यो विकास क्रमले निरन्तरता पाइरहनुपर्छ । मुलुकको चिया सम्भाव्य क्षेत्रहरूमा चिया खेतीको विकास तथा विस्तार गर्दै उच्च गुणस्तरीय चिया उत्पादन गरी निर्यात बजारको प्रवर्द्धन गर्नु देशको आर्थिक समुन्नतिका लागि अपरिहार्य भएको ठान्दछु ।

आठौँ राष्ट्रिय चिया दिवस २०६२ का अवसरमा सम्पूर्ण चिया उत्पादक किसान, उद्यमी तथा व्यवसायीहरू एवं चिया उपभोक्ताहरू समेत सबैमा मेरो हार्दिक शुभकामना ।

(कीर्तिनिधि विष्ट)

श्री ५ सरकार

कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय

फोन नं.

४२२५१०८
४२२०५३२
४२२६४६५
४२२८१३७
४२४१२१५
४२२६०५०

सिंहदरबार, काठमाडौं
नेपाल

पत्र संख्या :-

च.नं. :-

शुभ-काठना

नेपाल अधिराज्यमा चिया खेती व्यवसायको इतिहास निकै पुरानो भैसकेको भएतापनि बजारमुखि व्यवसायिक कृषि कार्यको रूपमा भर्खरै मात्र प्रतिस्थापित हुन सकेको छ । तर जे जति हुन सकेको छ त्यसमा सन्तुष्ट रहने अवस्था छैन । मुलुकको उत्पादनले चियामा आत्मनिर्भर हुन सकेको राम्रै उपलब्धी मान्न सकिने भएता पनि निर्यातयोग्य गुणस्तरीय उत्पादन गरी बैदेशिक मुद्राको आर्जन, स्थानीय रोजगारीका अवसरहरु सृजना गर्ने भू-क्षयको रोकथाम, वातावरण प्रदुषणबाट बचाउने, पर्यावरणसित मैत्रीपूर्ण रहने चिया खेती/व्यवसाय नेपाल जस्तो पहाडी क्षेत्रले भरिएको मुलुकको लागि दैवी वरदान नै सावित हुन सक्ने छ ।

अधिराज्यमा चिया खेतीको लागि पर्याप्त ठाँउहरु अझ पनि खाली नै छन् । विकास कार्यका लागि आधारभूत पूर्वाधारहरुको सृजना तथा निर्माण गर्दै चिया जस्तो दिगो कृषि व्यवसायको विस्तारले मुलुकलाई आर्थिक सम्पन्न बनाउन सकिन्छ भन्ने मेरो विश्वास छ । चियाको उद्योग सञ्चालन गर्न बाहिरबाट कच्चा पदार्थ आयात गर्नु पर्दैन । स्थानीय श्रोत र साधनहरुको उपयोगिता पूर्ण परिचालन हुने, बेरोजगारीका अवसरहरुमा समेत महिलाहरुको बाहुल्य हुने भएकोले चियाको व्यवसायिक अभिवृद्धि सामाजिक, आर्थिक समानताको लागि समेत अभिप्रेरक बन्न सक्छ भन्ने मेरो विश्वास छ ।

यस महान कार्यको लागि सरकारी तथा निजी क्षेत्रको शतत् प्रयास जारीरहने विश्वासका साथै आठौँ राष्ट्रिय चिया दिवसको अवसरमा सम्बन्धित क्षेत्रका संलग्न सम्पूर्ण निकायहरुलाई नवीन जोश जाँगर र उत्साहको हार्दिक शुभकामना ।

१६.११.१०

गोविन्दप्रसाद पाण्डे
सचिव

कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय

२०५२/११५

Ashwini Agrawal
PRESIDENT

Nepal Tea Association

शुभ-कामना

मिति: वैशाख १५, २०६२

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डबाट राष्ट्रिय चिया दिवसका अवसरमा चिया सम्बन्धि प्राविधिक लेख रचना तथा चिया र कफी सम्बन्धी तथ्यांक विवरण समेत समावेस गरि प्रकाशन हुने गरेको 'चियै-चिया' स्मारिकाले विगत केही वर्ष देखि सम्बन्धित क्षेत्रमा राम्रो सन्देश पुऱ्याउन सफल भएको छ ।

यो आठौँ राष्ट्रिय चिया दिवसका अवसरमा नेपाल टि एसोसियन तथा मेरो तर्फबाट राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, चिया कर्मी, व्यवसायी तथा उपभोक्ताहरूलाई हार्दिक मंगलमय शुभ-कामना ।

अश्विनी कुमार अग्रवाल

अध्यक्ष

नेपाल टि एसोसियसन

दुई शब्द

सर्व प्रथम नयां बर्ष २०६२ संगसंगै आठौं राष्ट्रिय चिया दिवसको अवसरमा चिया तथा कफी क्षेत्रसंग सम्बन्धित उद्यमी, व्यवसायी तथा कृषक दाजुभाईहरूको पूर्ण सफलता एवं उज्वल भविष्यको लागि हार्दिक शुभ कामना व्यक्त गर्दछु ।

भौगोलिक विविधता भएको मुलुक नेपालमा नगदेवालीको रूपमा चिया तथा कफी खेतीले प्रवेश पाई सकेको छ । कृषि व्यवसायको विकासका विभिन्न परिभाषाहरू मध्ये बजारमुखी उत्पादन, बोट विरुवाको निरन्तरता, भक्ष्य नियन्त्रण, वातावरणीय सन्तुलन एवं रोजगारीको अवसर श्रृजना, आदी हुन र चिया/कफी खेती व्यवसाय सबै परिभाषाहरू भित्र समेटिएको छ । पृथ्वीको यस भू भागमा उत्पादीत चिया/कफीको गुण स्तरीयतालाई यसको पहुँच पुगे सम्मका सबै पारखी र उपभोक्ताहरूले मुक्त कण्ठले प्रशंसा गरेका छन् र यो हाम्रो लागि गौरवको विषय हो ।

नेपालमा चिया/कफी खेती उद्योगको व्यवसायिक विकासले राष्ट्रिय अर्थ व्यवस्थामा नै महत्वपूर्ण योगदान पुर्याउन सक्ने मेरो विश्वास छ । नेपालका दुर्गम स्थान हरूमा चिया तथा कफी खेतीका लागि प्रशस्त उपयुक्त जग्गा जमिनहरू उपलब्ध छन् । उपलब्ध श्रोत साधनलाई सदुपयोग गर्न पर्ने खाँचो मात्र देखिएको हो । यसका लागि सम्बन्धित निकाय संघ संस्था एवं नीजि क्षेत्र विचको समन्वयमा कार्यक्रम अगाडि बढाउनु पर्दछ भन्ने मेरो भनाई हो र आजको आवश्यकता पनि यही हो । यसै क्रममा चिया तथा कफी व्यवसायको प्रवर्द्धन कार्यमा संलग्न सरकारी, गैह्र सरकारी तथा नीजि क्षेत्र समेतको सहयोगमा गुण स्तरीय उत्पादन बढाउन राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड प्रतिबद्ध छ । नेपालमा चिया तथा कफी खेती दीर्घकालीन नगदेवालीको रूपमा विकास भई रहेको अवस्थामा यसबाट वातावरण सन्तुलन भूक्षय नियन्त्रण, बसाई सराईमा सन्तुलन रोजगारीको अवसरको सृजना भई गरिवि निवारणमा योगदान पुग्ने एवं बैदेशिक मुद्रा आर्जन भई राष्ट्रिय अर्थ व्यवस्थामा नै महत्वपूर्ण योगदान पुग्ने सक्ने जस्ता उपलब्धि हरूलाई आत्मसात गर्दै यसको विकास एवं विस्तार गर्ने अभियानमा लाग्नु पर्ने अवस्था आएको छ ।

यस स्मारिकाको प्रकाशन गर्ने कार्यमा निरन्तर लागि सहयोग पुर्याउनु हुने यस बोर्डका कर्मचारी साथिहरू एवं यस स्मारिकामा लेख रचना पठाउनु हुने विद्वान साथीहरूलाई समेत धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

अन्तमा यस चिया नामक स्मारिकाले नेपालमा चिया/कफी क्षेत्रको विकास र विस्तारको क्रम र हालको अवस्थाबारे जिज्ञासु सम्बन्धितक्षेत्रमा आवश्यक जानकारीहरू पुर्याउने छ भन्ने विश्वास लिएको छु ।

धन्यवाद

कृष्ण प्रसाद ढकाल
कार्यकारी निर्देशक

सम्पादकीय

“राष्ट्रिय चिया दिवस २०६२” आठौं वर्षमा प्रवेश गरेको छ। यसमा हामी सबैलाई खुसी लाग्नु स्वभाविकै हो। सधैं भै बैशाख १५ गते राष्ट्रिय चिया दिवसको अवसर पारेर वार्षिक रूपमा प्रकाशन गरिने “चियै-चिया” स्मारिका मार्फत चिया तथा कफी सम्बन्धी प्राविधिक तथा तथ्याङ्कीय लेख रचना र विभिन्न चिया तथा कफी सम्बन्धी तथ्याङ्क विवरणहरू प्रकाशन गर्दै आएको सर्वत्र विदितै छ। यसैको निरन्तरता स्वरूप पुनः पाठक समक्ष यो स्मारिका पस्केका छौं।

विश्व व्यापारीकरणको अवधारणासँगै नेपालको विश्व व्यापार संगठन (WTO) को सदस्यता प्राप्तीले यस क्षेत्रमा समेत केही चुनौतिहरू थपिएका छन्। तसर्थ यी चुनौतिहरूको सामना तथा समग्र विकास र प्रवर्द्धन भनेकै यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित उद्यमी, व्यवसायी, कृषक आदी सबैसंगको नीतिगत तथा व्यवहारिक तादम्यता अपनाउँदै गरिने हातेमालो हो, भन्ने कुरामा बोर्ड प्रतिबद्ध छ।

यस स्मारिका प्रकाशनको क्रममा भएका भाषागत प्राविधिक एवं अन्य त्रुटीहरू लगायत यस बोर्डका कमी कमजोरीहरू औल्याई दिनुभए रचनात्मक सुझावहरू हामीलाई स्वीकार्य हुनेछन्।

अन्त्यमा नव वर्ष तथा “आठौं राष्ट्रिय चिया दिवस २०६२” सालको यस पावन अवसर मा समस्त प्रवृद्ध पाठकबृन्द लगाएत सबैमा सुख, शान्ति, सुस्वास्थ्य तथा समृद्धिका लागि हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं।

धन्यवाद !

विषय सूची

क्र.सं.	लेख/रचना	लेखक	पृष्ठ
१.	यसरी शुरु भएको हो कोठेबारीमा चिया खेती	तारानाथ शर्मा	१
२.	बोर्ड सम्बन्धि वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली	जनक राज गौतम	१०
३.	चिया बालीमा विषादीको प्रयोग	इशु शंकर श्रेष्ठ	१५
४.	चियाको काँटछाँट	पदम बहादुर गजमेर	२१
५.	Challenge of Tea	ज्ञानबहादुर क्षेत्री	३०
६.	चिया परीक्षण	प्रेम आचार्य	३२
७.	जैवीक चियाखेतीमा आन्तरिक निरीक्षण	टंक प्रसाद ओली	३३
८.	चिया खेतीमा एकीकृत शत्रु	पुष्कर सन्ध्यासी	३९
९.	राष्ट्रिय कफी नीति	-	४५
१०.	Prospects for coffee in Nepal	कृष्ण प्रसाद पाठक	४८
११.	नेपाली कफीको उत्पादकत्व तथा	नरबहादुर अम्गाई	५४
१२.	कफी खेतीमा प्रयोग हुने केही जैवीक मल र.....	रघुपती चौधरी	५७
१३.	बोर्ड परिचय	-	६०
१४.	बोर्डबाट भए गरेका कार्यहरू	-	६१
१५.	टिपन/टापन	-	६३
१६.	Tea Health सम्बन्धमा केही कुरा	-	६५
१७.	नेपालमा चिया खेतिको	-	६६
१८.	Tea plantation and production	-	६७
१९.	चिया सम्बन्धी केही अन्तर्राष्ट्रिय तथ्याङ्कहरू	-	७०
२०.	चियासँग सम्बन्धित संघ, संस्था	-	७४
२१.	कफीसँग सम्बन्धित संघ, संस्था	-	७५
२२.	चिया सहकारी संस्था	-	७५
२३.	चिया उद्योग तथा व्यवसायीको नामावली	-	७६
	(क) चिया बगान मात्र भएका	-	७६
	(ख) चिया प्रशोधन कारखाना मात्र भएका	-	७८
	(ग) चिया प्रशोधन कारखाना र बगान भएका	-	७८
	(घ) चिया प्याकेजिङ इण्डस्ट्रिज तथा आयतकर्ता	-	७९
	(ङ) बोर्डमा दर्ता भएका साना किसान	-	८०

यसरी सुरु भएको हो कोठेबारीमा चिया खेती

तारानाथ शर्मा अधिकारी

“ताजा तथ्याङ्क अनुसार ६२५२ नेपाली कृषकले आफ्नु बारीमा चिया रोपेका छन् र मुलुकमा उब्जिने मध्ये नब्बे प्रतिशत चिया साना किसानहरूले उब्जाउँछन् ।”

विगतका सन्दर्भमा मेरा सामुनेमा परेको यो वाक्यले मलाई धेरै कुरा सम्झायो । चिया खेतीसँग सम्बद्ध रहेर बिताएका ३२ वर्षका अधिकांश कुरा मेरा मनमा घुम्न थाले । भर्खरै स्थापित कन्याम चिया कमानमा फिल्ड अफिसरका रूपमा जागिर पाएपछि हुर्किएको नागीमा उत्साह खन्याउँदाका दिनहरूदेखि अहिले अवकाश पाउने दिन गन्दै भैपरि आउने बिदामा घर बसेर यो अनुभवगाथा लेख्दाका दिनसम्ममा धेरै कुरा भएछन् । मेरो देशमा, मेरो जीवनमा र मैले आफ्नो पेशागत जीवन बिताएको चिया क्षेत्रमा कति त हुनैपर्ने कुरा भए, तर कति नहुनु पर्ने कुरा पनि भए र कति हुनुपर्ने कुरा पनि हुन सकेनन् । ती सबैको फेहरिस्त धेरै लामो हुन्छ र त्यो विवादास्पद पनि हुन्छ । तर ती मध्ये कति कुरा यस्ता भए जसको नजिकको साक्षी म हुन पुगें । मैले ती कुरा भर्ने भने ती कुरा अरु कसैले भन्दैन । त्यसैले म यो लेखोट तयार गर्न थालेको हुँ । यसमा केही व्यक्तिगत प्रसङ्गहरू पनि आएका छन् । मैले प्रयत्न गर्दा पनि आफू तन-मनले लागेको विषयको संस्मरणलाई व्यक्तिगत संस्मरणहरूबाट अलग्याउन सकिँन । मलाई लाग्छ, अनुभव भनेको समयको चुलोमा पाकेको व्यक्तिगत भोगाइहरूको पकवान हो र त्यसको स्वाद भनेको नै निजात्मकता हो ।

चिया मात्र होइन, चिया खेती पनि मेरालागि कहिल्यै पनि नौलो कुरा थिएन । म जन्मनु अघिदेखि नै हाम्रो कोठेबारीको डेढ-दुइ रोपनी भागमा चियाबारी थियो, जुन अहिलेसम्म पनि छँदैछ । मेरा बडाबाहरू र काकाकाहाँ पनि चियाबारी थिए । हामीकहाँ खुट्टाले माडेर ‘हाते पत्ती’ बनाउने चलन थियो । मैले १३ वर्षको उमेरमा सानिमाका घर जाँदा दार्जिलिङको तकभर चिया कमानमा ठूलो चिया बगान र फ्याक्ट्री देखेको हुँ । पछि मैले इलामको महेन्द्र-रत्न कलेज पढें । मेरो कलेजको सबभन्दा नजिकको छिमेकी नै इलाम चिया कमानको फ्याक्ट्री थियो ।

कलेज पढ्दाको उमेर र आदर्शहरू ! खेतीपातीमा मलाई पहिल्यैदेखि प्रेम थियो । २०२४ सालमा सिलगढीमा हेरेको मनोजकुमारको फिल्म ‘उपकार’ ले ममा रहेको माटो प्रतिको प्रेम र विश्वास अझ बढाइदियो । अनि बा- दाजुले “एम्.ए. पढे हुन्थ्यो” भने पनि मैले आदर्श किसान नै हुन रहन गरें । दार्जिलिङको पोखेबुङ तिर घुमेर गाई पालन र दुग्ध व्यवसायका आधुनिक तरिका हेरें । इजरायल बाट प्रकाशित हुने *फार्मर्स डाइजेस्ट* पत्रिका मगाएर पढ्न थालें । मेरो चाहना थियो आधुनिक किसान बन्ने र बिस्तारै स्थानीय राजनीतिमा लागेर आदर्श राजनीतिज्ञ बन्ने । अर्थात्, २०२५ / ०२६ सालतिरको, बि.ए. पास गरेपछि सजिलै जागिर पाइने बेलामा पनि मैले जागीर खान खोजिँन । हामीले घरमा गोरू पाल्न छाडिसकेका थियौं र पनि बालाई भनेर एकहल गोरू किनें र हिन्दी चलचित्र उपकारको मनोजकुमारले जस्तै गीत गाउँदै जोत्न थालें “मेरे देश की धरती सोना उगले उगले हिरे मोती .....।”

एकदिन मेरा एकजना भाइले मलाई दामोदर प्रसाद गौतमसित चिनजान गराइदिन आग्रह गरे । गौतम त्यसबेला नेपाल चिया विकास निगमका निर्देशक हुनुहुन्थ्यो र उहाँले चाहेमा भर्खर खुल्ला लागेको कन्याम चिया कमानमा जागिर पाइने पक्का थियो । इलाम कलेज पढ्दा म साहित्य, संस्कृति र खेलकूदमा क्षेत्रमा निकै सक्रिय भएकाले मैले त्यहाँका स्थानीय व्यक्तिहरू लगायत प्रशासक, कर्मचारी सबैबाट स्नेह पाएको थिएँ । त्यसबेला मेरा पिठूँमा पटक पटक धाप मार्ने व्यक्तिहरू मध्ये गौतम पनि एकजना हुनुहुन्थ्यो । त्यसैले म ती भाइलाई लिएर उहाँलाई भेट्न गएँ ।

उहाँले हामीलाई स्नेहपूर्वक भेटनुभयो । हाम्रा कुरा राम्ररी सुन्नु भयो । अनि मलाई “तारा भाइ, तपाईं चैं के गर्ने नि?” भनेर सोध्नुभयो । मैले आफ्ना सपना सुनाएँ ।

उहाँले तत्काल त केही भन्नु भएन । तर केही दिनपछि अर्को पटक भेट्दा उहाँले मलाई “तारा भाइ, तपाईं जस्तो मान्छेले यही उमेरमा राजनीतिमा जाने होइन । जागीर खाएर पनि देश र समाजको विकास गर्न सकिन्छ । अहिले तपाईं

२५ वर्षको हुनु भयो, २० वर्ष पछि, ४५ वर्षमा अवकास पाउनुहुन्छ । अनि परिपक्व भएर जानुहोला राजनीतिमा ।” अनि उहाँले मेरा भाइलाई पछि अर्को प्रोजेक्टमा काम दिने आश्वासन दिनुभयो र मलाई एउटा दरखास्त लेख्न लगाएर कन्याम चिया कमानको फिल्ड अधिकृतका रूपमा नियुक्ति दिनुभयो । यसरी २०२९ साल बैशाख १ गतेदेखि मेरो जागिरे जीवन सुरु भयो ।

कन्याम चिया कमानको नामाकरण अहिले कन्याम भनेर चिनिने ठाउँभन्दा पूर्वपट्टि रहेको गाउँको नामबाट भएको हो । त्यस ठाउँको खास नाम त हुँदो हो । फिक्कल, पशुपति नगर, गोर्खे जस्ता व्यापारिक केन्द्रहरूबाट भ्रामा भर्ने मूलबाटोमा पर्ने चार किलोमिटर जति लम्बाइमा फैलिएको यो डाँडो पूर्वपट्टिका कन्याम र सिद्धिगाउँ तथा पश्चिमपट्टिका अम्बी र गोगने गाउँको शीर पनि हो । कुन भौगोलिक कारणले हो, यो ठाउँ मधेसबाट पहाडतिर ओइरिने हावा ओइरिने बाटो पनि पर्छ । यहाँ अहर्निश चलिरहने र कहिलेकाहीं अत्यन्त उग्र वेगमा चल्ने हावाका कारण हुँदो भनिने नागी बरिपरिका गाउँका सयौं गाई भैंसीहरूको चरन थियो । त्यहाँ गोठाला र बटुवाहरूका घुम र छाता हावाले उडाउनु नौलो कुरा थिएन । मैले त त्यहाँको हावाहुरी र कुहिरामा मानिसहरूले बाटो बिराएर दुःख पाएका, भूत प्रेतबाट सताइएका र कहिलेकाहीं काहीं जिउँदै भूतप्रेतहरूले गोजी र भोला टक्क्याएर दुःख दिएका कथनहरू पनि सुनेको छु ।

त्यही अष्टचारो ठाउँमा पाँच हजार रोपनी जति जग्गामा चियाका बिरुवा रोपन र त्यसलाई व्यावसायिकता दिनकालागि दामोदर गौतमले म जस्तो अनुभवहीन, आलोकौचो टिटालाई फिल्ड अधिकृतको जिम्मेवारी दिनुभयो ।

नयाँ स्थापना हुन लागेको कन्याम चिया कमान क्षेत्र भित्र एउटा प्राइमरी स्कुल भवन, एउटा गाउँ पञ्चायत भवन र एउटा पसल बाहेक अन्य कुनै घर त के ओत लाग्ने ठाउँ पनि थिएन । चिया कमानका कर्मचारीहरू मध्ये प्रबन्धक श्री पहल बहादुर गुरूङ (अब रहनु भएन) तथा लेखा अधिकृत यादव प्रसाद गताँला त्यही पञ्चायत भवन कै छाना मुनि बास बस्नु हुदो रहेछ । त्यहाँ गाउँ पञ्चायतको कार्यालय पनि चलाइरहनु पर्ने भएकोले अर्को व्यक्तिलाई समेत शरण दिन त्यहाँ ठाउँ थिएन । त्यसैले मैले कमान बाहिर बस्न पर्ने भयो । त्यसो गर्न मलाई सजिलो पनि थियो किनभने मेरो घर त्यहाँबाट नजिकै भएकाले मेरा केही पारिवारिक आफन्त एवम् इष्ट मित्रहरू आसपासमै थिए । अनि म दामसिद्ध भनिने चिया कमान कै उत्तर तर्फ सीमाना जोडिएको गाउँमा घरबार गरेर बस्ने नातामा मेरा बडाबा श्री जय नारायण अधिकारी (अब जीवित हुनुहुन्छ) का घरमा पेइङ्ग गोष्टका रूपमा बस्न थालें ।

म विहान साढे सातमा खाना खाएर निस्कन्थे र बेलुका छ बजेतिर बासमा फर्कन्थे । त्यस घरमा बडाबा र बडी आमा बाहेक दुइजना भाइहरू पनि थिए । फुर्सदका बेला बडाबा र बडी आमासित घरव्यवहार तथा सुखदुखका गन्थन गर्न मलाई राम्रै लाग्थ्यो र वहाँहरूले पनि मलाई राम्रो सम्मान दिनु भएको थियो । म उहाँहरूका घरमा एक वर्ष बसेँ र कमान क्षेत्रभित्र आवासीय भवन बनिएपछि म त्यतैबसाई सरें ।

म बडाबाहरूकै घरमा बसेका बेला अर्थात् २०२९ सालको अन्त्यतिर नेपाल चिया विकास निगममा चिया सल्लाहकार भएर रवर्ट विलियम वेल नामक बेलायती नागरिक आए । पहिले उनले अफ्रिकी राष्ट्र युगान्डामा चिया उद्योगमा नै काम गरेका रहेछन् । दादा इदी अमीनको शासनकालमा युगान्डामा बस्न नसकेर आफ्नो देश फर्केका रबर्टलाई ओभरसिजिङ्ग डिभलपमेन्ट एशोसिएशनले नेपालमा चिया सल्लाहकार बनाएर पठाएको रहेछ ।

मेरो दृष्टिमा सल्लाहकारको जागीर साह्रै सजिलो जागीर हो । उनीहरूको काम हो आफू सम्बद्ध भएको संस्थाको कृयाकलापसित सम्बन्धित विषयमा व्यवस्थापनलाई सल्लाह दिने । तर कतिपय सल्लाहकारहरूलाई आफूले सल्लाह दिनुपर्ने संस्थाको बजेट, जनशक्ति प्रकृयाहरूकै बारेमा पनि राम्रो जानकारी नभएको मैले पाएको छु । मैले आफ्नो ३३ वर्षे जागीरे जीवनमा ६, ७ जना चिया सल्लाहकारहरूसित काम गरें जसमध्ये एकाध मात्र मेरा गुरू हुन सके नत्र सबै चेला भए । अरू देशमा आर्जन गरेको अनुभव नेपालको भौगोलिक परिवेशमा ट्याक्क मेल नखाने भएकाले पनि त्यस्तो भएको हुनसक्छ । प्राविधिक दृष्टिकोणबाट हेर्दा रबर्ट विलियम वेलको पनि नेपालको चिया विकास अभियानमा कुनै देन बाँकी रहेको छैन तर उनले अनायसै नेपालमा चिया खेतीको विकासका लागि एउटा महत्वपूर्ण पाटोको जग हालेका थिए । त्यसको एउटा सानु किस्सा छ ।

त्यसताकासम्म म अघि चर्चामा आएका बडाबाकैघरमा बासा बस्थे । त्यो घर चिया कमानको सीमानासित नै जोडिएर रहेको थियो । मिस्टर बेल सपत्नी कमान एरिया भित्रको निर्माणकै क्रममा रहेको घरमा बस्थे । एक दिन दिउसो कमान क्षेत्र घुम्ने क्रममा मिस्टर बेल बुढाबुढी मेरो डेरामा पुगेछन् र मेरा बडा बालाई टुटे फुटेको हिन्दीमा “चाय रोपेगा ?” भनेर सोधेछन् । अफ्रिका महादेशका चिया कमानहरूमा काम गर्न पुगेका भारतीयहरूको सङ्गतका कारण बेल केही हिन्दी भाषा समेत बुझ्थे र बोल्थे पनि । तर उनको हिन्दी भाषाको ज्ञान मेरा बडाबा जस्ता देश नधुमी पाका भएका व्यक्तिहरूलाई कुरा बुझाउन भने पर्याप्त थिएन ।

आफ्नो हकभोगको ८०/८५ रोपनी जग्गा मध्ये ४० रोपनी जग्गा कन्याम चिया कमान क्षेत्र भित्र परेकाले अरूले तोकैको मुअब्जा लिएर ४०/४५ रोपनी माटोमा खुम्चिएर बस्न बाध्य भएका मेरा बडा बा विदेशी साहेबले घरमा आएर चाय रोपेगा ? भनेर सोध्दा छक्क पर्नु भएछ । उहाँलाई कमानले आफ्नो बाँकी रहेको जमीन पनि लिएर यहाँबाट उठीबास नै पो लगाउने पो रहेछ कि भन्ने शंका र पीर लागेछ । भाषाको समस्याले गर्दा स्पष्ट कुराकानी पनि हुन सकेनछ ।

समय बिताउने सिलसिलामा आएका साहेब साहेबनी त केही बेर बोले फर्किइ हाले । म बेलुका छ बजे तिर घर आएपछि बडा बाले मसित पिरोलो पोख्नु भयो । उहाँले “के हो बाबु, यो कमानले अझै जग्गा किन्दै छ कि क्या हो ? आज त्यो गोरे साहेप र साहेपनी आएका थिए यहाँ, एकछिन बसेर गए । चाय रोपेगा ? भन्थ्यो, अझै जग्गा थप्छ कि ?” भन्दा म पनि छक्क पर्छे । त्यसबेलासम्म कन्याम चिया कमानको ४००० रोपनीभन्दा बढी जग्गा खाली नै थियो, यौटै विरूवा रोपिएको थिएन र आगामी वर्षायामदेखि मात्र रोपाइ सुरु हुने वाला थियो । त्यसबेला सम्म ८/१० लाख चियाका विरूवा नर्सरीमा मात्र तयार थिए । कार्यालयमा तुरुन्तै जग्गा क्षेत्रफल थप्ने कुनै योजना थिएन ।

मैले आफूलाई थाहा भएसम्म कमानको जग्गा खरीद गर्ने योजना नभएको सुनाएँ र त्यो साहेबले के भनेको रहेछ म भोली सोध्छु नि है भनेर उहाँलाई आस्वस्त गराउने प्रयास गरें । भोलिपल्ट आफ्ना नियमित कामहरू सकेर बेलसित उसको हिजोको घुमफिर, मेरो घरमा पुगेको र उसका कुराले मेरा बडा बा पिरोलिएको कुरा गरें । बेल निकै हाँस्यो र केन्या, नाइजेरिया र युगाण्डामा किसानहरूले आफ्नो जग्गामा आफै चिया रोप्छन्, त्यसका लागि सरकारले आवश्यक आर्थिक प्राविधिक सुविधा उपलब्ध गराउँछ र पायक पर्दा ठाउँमा कृषकहरूकै सहकार्यमा प्रशोधन कारखाना बनाएर हरियो चिया पत्ती प्रशोधन गरी बजारमा पुऱ्याइन्छ र किसानहरूले हरियो पत्तीको मुल्य पाउँछन् भन्ने कुरा सुनायो । कन्याम चिया कमानमा पनि एउटाकारखाना भवन बन्छ । यहाँ वरिपरीका किसानहरूलाई प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउन यहाँबाट नै सकिन्छ । बरू अलि ठूलो क्षमताको कारखाना बनाएर यहाँका छर छिमेकमा पनि चिया विस्तार गर्दा दुबै तर्फ फाइदाको काम हुन्छ त्यसैले तेरा बडाबासित मैले त्यही कुरा गरेको थिएँ । तैले यो कुरा उन्लाई बुझाइदिनु र डराएका छन् भने मेरो तर्फबाट माफी मागी दिनु है भन्यो ।

मलाई उसको कुरा निकै घत लाग्यो । मैले उसले भनेको “आउट ग्रीअस टि स्कीम” को विषयमा निकै कुरा खारी खारीकन सोधे र केही हदसम्म मेरो मथिङ्गल सफा पनि भयो । बेलुका घर फर्केपछि बडाबाको शङ्का समाधान त गरें तर मेरो भने मन हुँडलिइ रह्यो । केही दिनसम्म अफ्रिका महादेशका केही चिया उत्पादक देशहरूको चिया उद्योग का बारेमा निकै जानकारी पनि लिएँ । बेल दुई वर्षको कार्यकाल पुरा गरेर आफ्नै मुलुक फर्क्यो तर मेरा मानसमा “स्मल होल्डस टि स्कीम” को गहिरो छाप बस्यो ।

नेपालमा चियाको विकास गर्नु नै छ भने कन्याम जस्तो चिया रोप्नका लागि उपयुक्त र फराकिलो खाली ठाउँ अन्यत्र उपलब्ध हुन सक्ने अवस्था मुलुक भरमा कहीं पनि बाँकी छैन । देशमा राज्यले चाहँदा उपलब्ध हुन सक्ने खाली ठाउँ हुँदै नभएको भन्न नमिल्ला तर त्यस्ता ठाउँहरू चिया खेतीका लागि उपयुक्त छैनन् । चिया योग्य ठाउँमा घना आवारी भैसकेको छ । घर बास उठाएर जमीन खरीद गरेर चिया रोप्दा लागत धेरै पर्ने भएकाले आर्थिक दृष्टिकोणबाट त्यस्तो चिया खेती उपयुक्त हुँदैन । तर किसानकै बारीमा चिया रोप्ने हो भने किसानहरूले स्वरोजगार त पाउँछन् नै परम्परागत खेतीका तुलनामा उनीहरूको आम्दानी पनि बढ्छ । यसो गर्न सकिएमा चियाको विस्तार र विकासकार्य अविच्छिन्न चलिरहन्छ भन्ने मेरो मनमा लागिरेह्यो ।

रोवर्ट नेपालमै हुँदा दामोदर प्रसाद गौतमको अन्यत्र सरूवा भयो र नेपाल चिया विकास निगमको महाप्रबन्धक भएर इश्वर चन्द्र शर्मा आउनु भयो । मैले उहाँलाई बेलले मलाई सुनाएको “आउट ग्रोअर्स टी स्कीम” वा “स्मल होल्डर्स टी स्कीम” को अवधारणा नेपालमा पनि प्रभावकारी हुनसक्ने कुरा सुनाएँ । उहाँले तत्कालै मलाई एक महिनाको भ्रमण आदेश दिएर कन्यामको आसपासका र बाटाका आसपासका गाउँहरूमा किसानहरूसित भेटघाट र छलफल गरी त्यस किसिमको चिया खेती सम्भव छ कि छैन भन्ने अध्ययन गरेर प्रतिवेदन तयार गर्ने जिम्मेवारी दिनु भयो ।

त्यसको लगत्तै एउटा डायरी बोकेर म सम्भाव्यता अध्ययन गर्न वा नभौं, इष्टमित्रको मन बुझ्न निस्किएँ । मैले सबभन्दा पहिले कन्याम चिया कमान आसपासका कोलबुङ, कन्याम, फिक्कल, पञ्चकन्या र पशुपतिनगर गाउँ पञ्चायत क्षेत्रका गाडी चल्ने बाटाका छेउ छेउ जग्गा जमिन हुने इष्टमित्रसित भेटघाट गरें । जसजससित भेट भयो सबैले एकदमै सकारात्मक कुरा गरे । पन्ध्र दिन नबित्दै, व्यक्तिको सङ्ख्या त मलाई याद रहने तर रोपनीलाई एकरमा परिवर्तन गर्दा २२०० एकरमा चिया रोपण हुन सक्ने तथ्याङ्क मैले सङ्कलन गरें । म स्थानीय भएका कारण त्यहाँका धेरै व्यक्तिहरूसित म व्यक्तिगत रूपमा र पारिवारिक रूपमा पनि म परिचित थिएँ । मैले एक महिना भित्रमा नै मेरो व्यवस्थापन सामु नेपालमा “आउट ग्रोअर्स टी स्कीम” को एकदमै सकारात्मक सम्भाव्यता भएको अध्ययन प्रतिवेदन पेश गरें ।

रोवर्ट त्यस अघि नै फर्किसकेको थियो । इश्वर चन्द्र शर्माको पनि अन्यत्र सरूवा भयो । मेरो प्रतिवेदन सकारात्मक भए तापनि त्यसलाई कार्यरूप दिन व्यवहारिक अवधारणाहरू तयार गर्ने काम हुन सकेन ।

XXX

कन्यामबाट दक्षिण पूर्वमा मेची नदी पारी अर्थात भारतको दार्जिलिङ जिल्ला अन्तर्गत बाघडोगरा नजिकै पहारगुमिया चिया कमान छ । यो सी.टी.सी. चिया उत्पादन गर्ने तराइको निकै ठूलो चिया कमान हो । त्यस कमानका मेनेजर सुन्दर जङ्ग राणा नामक नेपाली हुनुहुन्थ्यो । उहाँ ४० वर्षदेखि दार्जिलिङका पहाडी चिया कमानहरूमा तथा आसाम क्षेत्रमा समेत काम गरेको गहिरो अनुभव भएका व्यक्ति हुनुहुन्थ्यो र आफ्नो जीवनको उत्तरार्धमा आफ्नो अनुभव नेपालमा राख्न वा प्रयोग गर्न उत्साही हुनुहुन्थ्यो । वहाँ पहारगुमियामा नै हुँदा दार्जिलिङमा उपलब्ध उच्च गुणस्तर प्रमाणित क्लोनल चिया रोप्ने सामग्री तथा टोक्ला बनें र बारादसीमा रोपनका लागि सी.टी.सी. चिया उत्पादन योग्य आसामे प्रजातिका उच्चगुणस्तरीय प्रमाणित रोपण सामग्री नेपालमा ल्याउन धेरै ठूलो सहयोग गर्नु भएको हो । त्यसैबेला मैले उहाँसँग रोवर्टले दिएको अवधारणा र त्यसबाट आफूलाई परेको प्रभावको विषयमा कुरा गरेको थिएँ ।

सुन्दरजङ्ग राणाको चाहना बमोजिम कृषि विकास बैंकले वहाँलाई चिया सल्लाहाकारका रूपमा काम गर्न नेपालमा नियुक्त गरेर ल्यायो । वहाँको कार्यालय पनि नेपाल चिया विकास निगमको प्रधान कार्यालय रहेको भ्रपा जिल्लाको धुलाबारीमा रह्यो । कृषि विकास बैंकका अधिकृत राधा प्रसाद आचार्य वहाँका सहयोगी भए । राणासित त मेरो पहिलो नै परिचय भएर आत्मीयता नै भइसकेको नै थियो, राधासित पनि सुरुदेखि नै मित्रता भयो । सुन्दरजङ्ग राणा त दिवङ्गत भइसक्नु भयो तर उहाँकै कार्यालयमा चिनेको राधासित भने मेरो नजिकको मित्रता छँदैछ ।

मैले रोवर्टले म भित्र उमारिदिएको “आउट ग्रोअर्स टी स्कीम” को बिरूवा मैले राणामा पनि सारिदिएको थिएँ र राधामा पनि त्यसप्रति उत्सुकता बढेको थियो । त्यसबेलासम्म पनि नेपाल चिया विकास निगमको व्यवस्थापनले यस अवधारणाप्रति त्यति गहन चासो देखाएको थिएन । कुनै कर्मचारीलाई चिया विस्तार योजनामा सरूवा गर्नु भनेको सजाय दिनजस्तो मानिन्थ्यो । यद्यपि कृषि विकास बैंक तत्कालिन उप महाप्रबन्धक श्रीकृष्ण उपाध्याय तथा ऋण अधिकृत विष्णु बहादुर सिलवालको चिया विस्तार कार्यमा गहिरो अभिरुचि थियो । कन्याम चिया कमानको फिल्ड अफिसरबाट इलाम चिया कमानको प्रबन्धकमा मेरो सरूवा भयो । तर त्यसै समयमा मैले चिया खेतीका बारेमा कुराकानी गरेका हर्कटेका रेवती रमण पौडेल, कट्टेबुङका हुकुमलाल राई, फिक्कल आईतबारेका तीर्थराज थुलुङ, लक्ष्मीपुरका विश्वनाथ बाँस्तोला, श्रीअन्तुका छत्र बहादुर राई, कन्यामका मानकुमार लाप्चा, फिक्कल का पदम चन्द्र लाप्चा, पान्दामले चिया सल्लाहाकारको कार्यालय, धुलाबारीमा गएर कर्जा प्रवाह सम्बन्धी आवश्यक प्रकृया पुरागरी चिया रोप्ने काम सुरु गरे । नेपाल चिया विकास निगममा त्यसपछि मात्र मेरो सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदनको खोजी भएको थियो ।

यसरी आठ जना कृषकहरूलाई साथ लिएर सुरु भएको चिया विस्तार कार्यमा हाल प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रूपमा दशौं हजार किसान सहभागी भएका छन् । परम्परागत अन्नबाली खेतीको तुलनामा चियाबाट कैयौं गुणा राम्रो आमदानी लिएर आफ्नो जीवन पद्धतिको ढाँचानै परिवर्तन गरिसकेका छन् र यही नै मेरो आत्म सन्तुष्टीको विषय भएको छ । कुनैपनि कृषि कार्यबाट राम्रो आमदानी आउन नसकेका रूखोपाखो जग्गामा मात्र प्रयोगात्मक रूपमा किसानहरूले सुरु गरेको चिया खेतीले अब त घुरेन करेसावारी तथा घरबारी समेत ढाकिसकेको छ ।

मैले इलाम चिया कमानको प्रवन्धकका रूपमा चार बर्ष काम गरें तर मेरो सुन्दर जङ्ग राणासित भेट भइ रहन्थ्यो । केही पछि राणा कृषि विकास बैंकको चिया सल्लाहकारबाट नेपाल चिया विकास निगमको महाप्रवन्धक भएर आउनु भयो । उहाँ आएको एक महिना भित्रै साना किसान चिया योजनाको कार्यालय फिक्कलमा स्थापना गरी मलाई इलाम चिया कमानबाट सरुवा गरेर त्यहाँ ल्याइयो । एवम् ओभरसिज डिभलपमेन्ट एशोसिएशन (ओ. डी. ए.) बाट नेपाल टी इन्डस्ट्रीलाई आर्थिक सहयोग समेत प्राप्त हुन आयो । कृषि विकास बैंकबाट सञ्चालित साना किसान विकास योजनासँग नाम जुधेर किसानहरू अल्मलिन थालेपछि मैले आफ्नो कार्यालयको नामाकरण चिया विस्तार योजना गरें ।

मेरो प्रोजेक्ट एरिया फिक्कल वरिपरीका केही निश्चित गाउँ पञ्चायत क्षेत्रमा मात्र सिमीत थियो । अथवा कन्याम चिया कमानमा रहेको प्रशोधन कारखानामा हरियो पत्ती सङ्कलन हुन सक्ने ठाउँहरूमा मात्र चिया खेती गर्न प्रोत्साहित गर्न उपयुक्त भए तापनि मेरो परियोजना क्षेत्रभन्दा बाहिरका चिया खेतीमा चाख राख्ने र चिया खेती सुरु गर्ने व्यक्तिहरूलाई पनि मैले प्राविधिक सहयोग गरिरहेको थिएँ ।

ओ. डी. ए. ले नेपाल चिया उद्योगलाई सहयोग गर्न सुरु गरिसकेको थियो र यो उद्योग अन्तर्गत सातवटा चिया कमानहरू, "आउट ग्रोअर्स टी स्कीम" अथवा चिया विस्तार योजना फिक्कल र रतुवा माइ क्षेत्रमा वृक्षारोपण कार्यक्रम समेत थिए । ओ. डी. ए. बाट एकजना टोली प्रमुख सहितसल्लाहकारहरूको एउटा टोली नै कार्यरत थियो । त्यस टोलीमा चिया विस्तार योजनाका लागि निकैवटा अफ्रिकी मुलुकहरूमा चिया विस्तार कार्यक्रम अन्तर्गत चिया रोप्ने किसानहरूसित निकै लामो अनुभव हासिल गरेका जोन टेलर पनि थिए । जोन आफ्नो काममा सल्लाहकारको रूपमा कार्यालयमा मात्र आउने व्यक्ति नभएर कर्तव्य सम्भरेर अति नै खट्ने व्यक्ति थिए । चिया विस्तार कार्यका लागि मैले जे जति पगरी पाएको छु त्यसमा महत्त्वपूर्ण देन जोनको पनि छ । उनी विहानदेखि बेलुकासम्म गाउँ गाउँमा गएर असाध्यै खट्ने व्यक्ति थिए । नेपालमा यो आफ्नो किसिमको नयाँ कार्यक्रम थियो, के कति र कसरी काम गर्ने भनेर कुनै नीति नियमहरू सिर्जना भएका थिएनन् । त्यसैले म अरूहरू र मेरै प्रधान कार्यालयलाई नै पनि म भन्ने गर्थेँ, तपाईंहरू नीति नियम र कानूनहरूको फाइल पल्टाएर काम गर्नु हुन्छ मसित त्यस्तो केही छैन त्यसैले आत्मा र मुटु साक्षी राखेर काम गर्ने गर्छु । यस्तो अवस्थामा मलाई एडभाइजर जोन टेलर र महाप्रबन्धक सुन्दरजङ्ग राणाले केही न केही मार्ग दर्शन दिनुहुन्थ्यो । मैले दामोदर प्रसाद गौतम समेत तीन जनालाई आफूले चिया विस्तार तथा प्रचार-प्रसारको क्षेत्रमा सम्पन्न गर्न सकेको कामको लागि मार्ग दर्शक र गुरु नै मानेको छु । अस्ट्रेलियामा बसोबास गर्ने स्कटीश नागरिक जोन टेलर कहिल्यै पनि धुम्रपान मद्यपान गर्दैन थिए । तर उनैलाई मिर्गौलाको रोग लाग्यो उपचारका लागि लण्डन पुर्याउँदा पनि उनी बच्न सकेनन् । सुन्दरजङ्ग राणा पनि २०४४ मा दिवङ्गत हुनुभयो । म यस मौकामा मेरा दिवङ्गत गुरुहरूप्रति श्रद्धा र दामोदर प्रसाद गौतम प्रति औपचारिक सम्मान प्रकट गर्दछु ।

त्यसपछि रीड एण्डरसन "आउट ग्रोअर्स टी स्कीम" को एडभाइजर भएर आए । तर योजनाको विकास तथा प्रगतिका लागि उनीसित त्यस्तो खास केही थिएन । उनी धेरै काम कुरा म बाट सिकेर गए । उनी नेपालमा कार्यरत रहँदैमा नै नेपाल टि इण्डस्ट्रीलाई ओ. डी. ए. को सहयोग बन्द भयो । यो सहयोग बन्द हुनुको अर्कै लामो कथा छ । उनले नाइजिरियामा सिँचाइ सल्लाहकार भएर गएपछि मलाई एउटा चिठी लेखेका थिए त्यस पछि कुनै सम्पर्क भएको छैन ।

चिया विस्तार योजना फिक्कलमा नै म कार्यरत रहेको समयमा स्व. राजा श्री ५ वीरेन्द्रबाट कन्याम चिया कमान कारखानाको उदघाटन भइसकेको थियो । आफ्नो कार्य क्षेत्रदेखि बाहेकका गाउँ पञ्चायत एवम् जिल्लाहरू साथी भाइहरूले समेत चिया खेती व्यवसायप्रति चाख देखाउँदा म आफ्नो हैसियत अनुसारका सहयोगहरू गरिनै रहन्थेँ । यसरी चिया खेतीमा चासो राख्ने व्यक्तिहरू मध्ये तत्कालीन इलाम जिल्ला पञ्चायत सभापती कृष्ण बहादुर भट्टराई (के.बी.) जी पनि हुनुहुन्थ्यो ।

कहाँबाट आर्थिक सहयोग प्राप्त नभए तापनि आफ्नै तवरले वहाँले इलामको साँखेजुडमा र भापाको ज्यामीरगढीमा चिया रोपण कार्य शुरू गर्नु भएको थियो र वहाँलाई रोपण सामग्री उपलब्ध गराउन तथा प्राविधिक सल्लाह मैले नै दिइ आएको थिएँ । २०३१ सालमा श्री ५ वीरेन्द्रको पुर्वाञ्चल विकास क्षेत्रको निरीक्षण भ्रमणको कार्यक्रम थियो । त्यो सवारीको कार्यक्रम भन्दा केही दिन अघि म पनि इलाम बजारमा नै बास बसेको थिएँ के.बी.जी, तत्कालीन जिल्ला पञ्चायत सदस्य, हर्कटेका रेवती रमण जी र अरू पनि केही मित्रहरू जम्दारी दिदीको होटलमा थियौँ । चिया विकास सम्बन्धी कुरै करामा मैले त्यहाँका साथीहरू समक्ष कुरा राखेँ इलाम जिल्लाको पूर्वीय क्षेत्रमा मात्रै कृषक स्तरमा चिया रोपण गर्न ओ. डी. ए. ले सहयोग गरेको छ र कृषि विकास बैकले त्यही मात्र लगानी गरेको छ । तपाइहरूको उत्तर पश्चिमी भागमा समेत चिया खेती योग्य पर्याप्त प्राकृतिक श्रोत र संसाधन छ । आखीर प्रधान मन्त्री (सुर्यबहादुर थापा) पनि तपाईंका आफन्त मान्छे नै हुनुहुन्छ र श्री ५ को पुर्वाञ्चल सवारी भै रहेको छ यस अवसरमा इलाम जिल्लालाई चिया क्षेत्र घोषणा हुने गराउने तर्फ प्रयास गर्नु होस तपाइहरू यस्तै केही भनेको थिएँ र वहाँहरूबाट प्रतिप्रश्न आएको थियो कि चिया क्षेत्र भयो भने के हुन्छ ? आदि । क्षेत्र घोषणा भएको खण्डमा पाउन सकिने सम्भाव्य उपलब्धीहरूको विषयमा मैले केही व्याख्या गरेँ । त्यहाँ उपस्थित सबैले ल यो विन्ती पत्र लिएर धनकुटा जाने भनेर उत्साहित भए । लौ विन्ती पत्र पनि तँ नै लेखिदे भनेर मलाई आग्रह आयो । भोली पल्ट विहानै के.वी. दाइ रेवतीजी र जितपुर निवासी मेजर असल बहादुर लिम्बु (वहाँ पनि दिवंगत भैसक्नु भयो । तर वहाँले सुरु गर्नु भएको चिया खेतीलाई निरन्तरता दिएर वहाँका सुपुत्र सरोश लिम्बुले चिया प्रशोधन कारखाना स्थापना गरी सक्नु भएको छ । म बास बसेको इलाम चिया कमानको गोष्ट हाउसमा आउनु भयो । म तयार भै सकेको थिएँ । त्यहाँ इलाम जिल्लालाई चिया क्षेत्र घोषणा होस भन्ने आशयले श्री ५ का जुनाफमा चढाउन एउटा विन्ती पत्रको मस्यौदा मैले तयार गरेर वहाँहरूलाई दिएँ त्यो विन्ती मस्यौदा लिएर वहाँहरू तत्कालै फर्कनु भयो । म चिया कमानसित सम्बन्धित अन्य कार्यमा लागेँ ।

वहाँहरू त फेरी तुरुन्तै फर्कनु भयो र के.बी. जी ले मेरै अफिसको गाडी लिएर यो विन्ती पत्र चढाउन सवारी शिविर धनकुटा जान मलाई पनि आग्रह गर्नु भयो । मैले तत्काल उत्तर दिएँ, हेनुहोस म एउटा कर्मचारी मान्छे । मैले हाकिमहरूलाई नसुनाइकन राजा कहाँ डेलिगेशन जान मलाई मिल्दैन । बरू धुलाबारी (नेपाल चिया विकास निगमको प्रधान कार्यालय) जाऊँ, त्यहाँसम्म म पनि जान्छु । जी. एम. साहबलाई पनि भेटौँ अनि जानु परे जाउँला भनेर त्यौं दिन भापा तिर लाग्यौँ । जी. एम. साहबतिर भेट हुन सकेन । अझ समय छ भनेर म आफ्नो कार्यालय फिक्कल तिर फर्केँ, वहाँहरूलाई वितामोडमा छाडेर ।

त्यस पछिका घटनाक्रम मलाई थाहा छैन, वहाँहरूसित सम्पर्क पनि भएन । २०३१ साल माघ १८ गते श्री ५ को टोक्ला चिया कमान सवारी भयो त्यसै दिन कन्याम चिया कमानमा समेत सवारी हुन्छ भनेर हामी अर्थोडक्स चियावालाहरू कन्याम चिया कन्याममा पर्खेर बसेका थियौँ र त्यस दिन मौसम पनि त्यति राम्रो थिएन, पानी परिरहेको थियो । श्री ५ को कन्याम सवारी हुन सकेन । त्यही वेलुका वा भोलिपल्ट रेडीयो नेपालबाट भापा, इलाम, पाँचथर, तेह्रथुम जिल्लाका चिया सम्भाव्य क्षेत्रहरूलाई चिया क्षेत्र घोषणा गरि बक्सेको खबर सुनेर म दङ्ग परेँ ।

इलाम जिल्लाका त प्रायः सबै भागहरूको धेर थोर ज्ञान मलाई थियो र भापा जिल्लाको सबै भागमा एकनाश कै भौगोलिक स्वरूप भएकाले कार्य सम्पादनमा खास कठिनाइ थिएँ तर पाँचथर तेह्रथुम र धनकुटा जिल्लामा कुनै सम्भाव्यताको अध्ययन भएकै थिएन । त्यसको लगत्तै जी.एम साहबबाट हेम बहादुर गुरूङ, बाबुराम पौडेल, शालिक कार्की, दिलबहादुर राउत र म तारानाथ शर्मालाई धनकुटा र तेह्रथुम जिल्लाहरूमा चिया सम्भाव्यता अध्ययन गर्न खटाइयो । तत्काल धनकुटाको हिले बजारसम्म मात्र गाडी चल्न सक्ने बाटो थियो र धनकुटा बजार देखि हिलेसम्म बाटो पीच भएको थिएन हाम्रो टोली कृषिसित सम्बन्धित कार्यालयहरू मार्फत तथ्याँकहरू सँकलन गर्दै तेह्रथुम सम्म पुग्यो र धुलाबारी फर्कियो । फिक्कल स्थित आफ्नो कार्यालय पुगेर मैले सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन तयार गरेँ मैले तयार गरेको प्रतिवेदन अपर्याप्त रहेको मैले महशुस गरेको थिएँ दिलबहादुरजी तत्काल बनें चिया कमानमा हुनुहुन्थ्यो र वहाँसित छलफल गरेँ मेरो सोचाइमा राउत जी पनि सहमत हुन भयो । जी एम साहब सित कुराकानी भयो र वहाँले समय दिएर राम्रोसित काम गर्ने सुझाव दिनुभयो । आखीर नेपालमा चिया विकासका लागि क्षेत्र विस्तारकै आवश्यकता हो तर जे काम हुन्छ त्यो पक्का हुनु पर्छ भन्ने उहाँको

भनाइ थियो । “ताराजी र राउतजीले वास्तव मै खटेर काम गरेको हो” भन्ने उहाँको भनाइले हामीलाई अझ उत्साहित पायो । हामीले धनकुटा, तेह्रथुम पाँचथर र इलाम जिल्लाका प्रत्येक गाउँ पञ्चायत, सकेसम्म वार्डहरू समेत छिचोर्ल्यौं र डाडो गैँहा, रूख, बुट्टा, ढुंगा, माटो, ढाँड, ढड्यान, फार पात सबैको अत्यन्तै नजिकैबाट अनुभव गर्यौं, छास्यौं र त्यहाँको प्रकृतिलाई हामीले आत्मसात गर्यौं । म राउतजी सित भन्ने गर्थे “यहाँ हामीले रोपे रोपाएको चियासित शताब्दीयौं सम्मको भविष्य गासिएको हुन्छ, त्यसलाई स्याहान कति पुस्ता प्राविधिकहरू आजलान । अहिले हामीले कुनै त्रुटि राखि दियौं भने हाम्रो अन्त्यपछि पनि हामीले गाली खाइरहनु पर्छ है ।”

नेपाल चिया विकास निगमका महाप्रबन्धक सुन्दरजङ्ग राणाले चिया क्षेत्र घोषित जिल्लाहरूमा चिया विस्तार कार्यको जिम्मेवारी मलाई नै लिखित रूपमा दिनु भएको थियो । हाल राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डले हेरचाह पुर्याइ आएको सो चिया क्षेत्र राउत जी र मैले सिर्जना गरेका हौं भन्न मैले हिचकिचाउन पर्दैन । धनकुटा र तेह्रथुममा काम गर्ने जिम्मेवारी मैले राउतजीलाई सुम्पिए पनि यदाकदा त्यतातिर म पनि जान्थे । मोटर योग्य बाटो भएमा मोटर नत्र पैदल सबै ठाउँ हेरियो र चिया विस्तारको लागि हाम्रो अवधारणा किसानहरूको सहकार्यमा प्रशोधन कारखाना सहीतका प्याकेज प्रोग्राम नै थियो । हाल आएर न्युनाधिक चिया खेती भएको भए तापनि नीजि क्षेत्रको वर्चस्वमा रहेको चिया विस्तार कार्यमा प्याकेज प्रोग्राम सहीत जाँदा हुन सक्ने लोकप्रियता र पारदर्शिता रहन सकेको पाइदैन । करोडौं खर्च गरेर स्थापना गरेर कारखाना भवनहरू स्थापना गरिएका छन् साना किसानहरूको हरियो चिया पत्तीलाई कच्चा पदार्थको रूपमा मध्य नजर राखेर तर कारखाना प्रशासन र चिया उत्पादक किसान बीच सौहार्द्रपूर्ण सम्बन्ध कायम हुन सकेको छैन । मेरो रायमा कारखाना प्रशासन र उसको सँकलन क्षेत्रका किसानहरू बीच यस्तो सम्बन्ध रहोस कि अन्य क्षेत्रबाट एउटाकिसानलाई प्रति के.जी. २/५ रूपैया बढी मुल्य भुक्तान हुने प्रलोभन आएपनि त्यस किसान विशेषल आफ्नै प्याकेज प्रोग्राम भित्रकै कारखानामा आफ्नो पत्ती पुर्याउने उत्सुकता देखाउन सकोस् चिया कृषक र प्रशोधन कारखाना एक अर्काका परिपुरक र पृष्ठ पोषक हुन तर एकाकाँमा अपारदर्शी व्यवहार रहेको पाइन्छ पत्ती टीपाइको गुण स्तरीयता देखि मुल्यांकन परिपाटी सम्म । यो पनि एउटा मूलभुत कारण हो खुला सीमानाको नाताले हरियो चिया पत्ती सीमापार जाने गर्छ । श्री ५ को निर्देशन उपर कार्यान्वयनको निर्णय आ.ब. ४०/४१ को बजेट तथा कार्यक्रममा आएको सम्झन्छु । नेपाल चिया विकास निगममा एशियाली विकास बैंकको टीम आएको थियो त्यस टिममा Senior Tea planter Mr. Blake पनि थिए । ने.चि.वि.नि.का महाप्रबन्धक सुन्दरजङ्ग राणा पनि चियाको विशेषज्ञ वा मर्मज्ञ हुनु हुन्थ्यो । जस्ले आफ्नो जिवनका ४०/४५ वर्ष चियाका बोटहरू सित खेलेर बोलेर विताई सक्नु भएको थियो र Demonstration plot को लागि जग्गा खरिद गर्नु भन्दा अगावै म आफुभन्दा कभलप्यच लाई ती ठाउँहरू देखाउन चाहन्थे । मैले त चारवटै जिल्लामा पटक पटक घुमेर ठाउँ तय गरी सकेकै थिएँ । मेरो आग्रहमा हेलिकप्टर चार्टर गरियो । त्यसमा सुन्दरजङ्ग राणा, मिष्टर ब्लेक, रिड एण्डरसन र म सवार भयौं, वनें, चिया कमानबाट, पथ प्रदर्शन मैले नै गर्नु थियो । त्यो हवाई मार्ग बनेबाट अन्तुडाँडा पशुपति नगर, फिक्कल, कफोक हुँदै लक्ष्मीपुर माईपोखरी जसवीरे, इलामबजार, सिद्धीथुम्का, जितपुर, मँगलवारे, रवि, घुर्पिसे, सप्तमी रक्सेपौवा भज्याड, लालीखर्क, फिदिम, रानीटार, भारपा, गोपेटार, आठराई चुहानडमंडा, सोल्मा बसन्तपुर, सिधुवा हिले, धनकुटा भेडेटेरबाट तराई तर्फ निस्केर सोत्तिकम चिया कमान हुँदै बनें आई पुगियो । यो करीव ४ घण्टाका उडान थियो । जहाँजहाँ जग्गा खरीद गर्नु मैले उपयुक्त ठानेको थिएँ । त्यहाँ बिसाएर हेरियो र मेरो दृष्टिकोणलाई सवैले प्रशंसा गरेकोमा म फुरुड भएँ । आ.ब. ०४०/४१ मा जग्गा खरीद बजेट प्राप्त हुन आयो पाँचथर, चिलिङ्देन र मँगलवारे इलामको जग्गा खरीद गरेर मैले त्यहाँ चिया विरूवाहरू पुर्याएँ । तेह्रथुमको सोल्मा र धनकुटा हिलेको जग्गा आ आफ्नै स्थानबाट राउतजीले पास गर्नु भयो । त्यसको १ वर्षपछि मात्र फिक्कल योजनामा जग्गा खरीदको लागि बजेट प्राप्त भयो त्यहाँ O.D.A बाट चिया विस्तार कार्यक्रम चालिरहेकोले केही विलम्ब हुन गएको थियो ।

जसवीरे पनि चिया विस्तार योग्य ठाउँ हो त विविध कारणले त्यहाँ कार्यालय स्थापना हुन सकिरहेको थिएन । बरिष्ठ पत्रकार भैरव रिसालको त्यसताका जसवीरेसित सम्बन्ध थियो, आलु खेतीसित सम्बन्धीत वहाँ सल्लाहाकार हुनुहुन्थ्यो । राम प्रसाद दुलाल, उदय बहादुर मुखिया, युवराज लिम्बु, सुर्य सुब्बा भैरवजी र मैले सल्लाह गर्यौं यही जसवीरेमा एउटा

चिया गोष्ठीको आयोजना गरौं र यथासम्भव भी.आइ.पी हरुलाई पनि आब्हान गरौं । यो २०४२ सालको कुरा हो मिति याहा रहेन नेपालमा पहिलो चिया कार्यशाला गोष्ठी आयोजना भएको थियो जसवीरेमा र नेपाल चिया विकास निगमको तर्फबाट मैले एउटाकार्यपत्र प्रस्तुत गरेको थिएँ अरू कुनै कार्यपत्रहरु थिएनन भाषणहरु मात्र भए तर बान्छित उपलब्धी हासिल भयो उदेश्य थियो जसवीरेमा पनि चिया विकासको लागि एउटाकार्यालय स्थापना गर्ने । त्यस गोष्ठीमा उपस्थित हुने व्यक्तित्वहरुमा तत्कालिन राष्ट्रिय योजना आयोगका उपाध्यक्ष श्री मोहनमान सँजु, ने.चि.वि.नि.का अध्यक्ष रामेश्वर बहादुर सिंह, ने.चि.वि.नि. महाप्रबन्धक श्री सुन्दरजङ्ग राणा, मेची अन्वलाधिश श्री खड्का बहादुर जी.सी हुनुहुन्थ्यो । कार्तिक महिनाको जसबीरे क्षेत्रको रमणीय वातावरण स्थानिय व्यक्तिहरुको अतिथी सत्कार र प्रेम कमल मुखिया र मेरो सकृयतामा आयोजित साँस्कृतिक कार्यक्रमले सबैलाई मन्त्रमुग्धस्तरमा मोहित बनाएको सम्भन्धु ।

यसरी २०४२ सालमा चिया विस्तार योजना जसवीरेको समेत स्थापना भएपछि नेपाल चिया विकास निगम अन्तर्गत नै

- (१) चिया विस्तार योजना, फिक्कल, इलाम
- (२) चिया विस्तार योजना, मँगलवारे, इलाम
- (३) चिया विस्तार योजना, जसवीरे, इलाम
- (४) चिया विस्तार योजना, हिले, धनकुटा
- (५) चिया विस्तार योजना, चिलिङदेन, पाँचथर
- (६) चिया विस्तार योजना, सोल्मा, तेह्रथुम(हरु स्थापना गरेर

स्थानीय क्षेत्रका किसानहरुलाई चिया रोपण कार्य तर्फ अभिप्रेरणा कार्य शुरू गरियो । त्यसताका सामुहिक रूपमा कृषकहरुलाई चिया खेती तर्फ प्रोत्साहित गर्नका लागि सम्भव भएसम्म प्रत्येक क्षेत्रका गाउँ सभा वा वार्ड सम्महरुमा म सरीक हुन पुग्ये । स्थानिय प्रधानपँच वा वार्ड अध्यक्षहरुलाई भनसुन गरेर चिया खेतीको विविध पक्षीय शुभ सँकेतहरुको विषय प्रकाश पार्न अर्थ्याउने र बुझाउने प्रयास गर्थे तापनि मेरो सोचाई र चाहना बमोजिम कार्यक्रमले गतिलिन सकिरहेको थिएन । यो मन्दगतीको प्रमुख कारणहरुमा एक त किसानहरुको ठुले सम्पत्ति लालपूर्जा प्रियता, दोश्रो चिया उत्पादनको लागि ७/८ वर्ष सम्म इन्तजार गर्नुपर्ने बाध्यता, तेश्रो निकटवर्ती क्षेत्रमा कारखानाको अभावले हरियो पत्तिको बजारको ग्यारेन्टी नहुनु आदि नै थिए । योजनाको फिक्कल पकेटमा राम्रो बजेट प्राप्त हुने र कन्याम चिया कमानबाट रोपण सामाग्री प्राप्त हुने हुँदा म आफ्नो कार्यालयकै गाडीमा वा O.D.A कै बजेटबाट सबैतिर रोपण सामाग्री उपलब्ध गराई दिने गर्थे । बजेटको सुब्यवस्था भएकोले विरूवा ढुवानी मुल्य किसानहरुलाई लाग्दैनथ्यो ।

उपरोक्त विस्तार योजनाहरु नेपाल चिया विकास निगम अन्तर्गत नै स्थापित भएका हुन र ने.चि.वि.नि.हाल नीजि क्षेत्रबाट सँचालित छ र योजनाहरु राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डमा हस्तान्तरण भएर आएका छन् र परम्परागत कृषि कार्यबाट नयाँ खेती व्यवसायमा अभिमुख भएर जे जति किसानहरुले चिया खेती व्यवसाय अवलम्बन गरेका छन् मसित या अवधारणा पल्हाएको २७ वर्षको अवधिको यो परिवर्तनसित मलाई सन्तोष नै लागेको छ ।

हाल आएर नेपाल चिया विकास निगम निजिकरण भैसकेको छ र चिया विस्तार योजना क्षेत्र एवम् कार्यालयहरु राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डमा हस्तान्तरित हुन गएका छन् । पूर्वान्चल विकास क्षेत्रका तत्काल चिया क्षेत्र घोषित छ वटा जिल्लाहरुमा जम्मा गरी १३ वटा अर्थोडक्स चिया प्रशोधन कारखानाहरु स्थापित भैसकेका छन् र नीजि क्षेत्रको दिलचस्पी बढ्दै लागेको नै छ भ्यापा जिल्लामा स्वत स्फुर्त रूपमा Out growers scheme विकशित हुन गयो । धेरै स्वागत योग्य कुरा हो र यो सबै हेर्दा नियाल्दा जिन्दगीको यस उत्तरार्धमा आएर मलाई आत्म सन्तुष्टि हुन्छ । १० औँ हजार कृषकले चिया रोपण कार्यलाई सहनी गरेको छन् र मुलुकको ९०५ चिया साना किसानहरुले उब्जाएको हरियो पत्ती हो । चिया क्षेत्र घोषित जिल्लाहरुमा स्थापित चिया विकासका पुर्वाधारहरुबाट त्यस जिल्ला विशेषका सिमाना जोडीएका छिमेकी जिल्लाहरुमा समेत चिया खेती प्रति दिलचस्पी बढीरहेको नै छ । ताप्लेजुड, सँखुवासभा तथा भोजपुर जिल्लाहरुको समेत सम्भाव्यता अध्ययन गरेर मैले प्रोत्साहन गरेको छु । मेरो चिया खेतीसित सम्बद्ध ३३ बर्षे अवधिमा रूपन्देही र कपिलबस्तु रूपन्देही

जिल्लाहरूमा चिया खेतीको लागि व्यवस्थापकीय दृष्टिकोणबाट नकारात्मक लेखेको थिएँ तर २२ वर्ष पछि आएर त्यो तात्विक दृष्टिकोण समेत फरक परेको हुन सक्छ ।

राष्ट्रिय चिया नीति २०५७ ले चिया क्षेत्रका ५ वटा जिल्लालाई मात्र देखेको छ तर नेपालमा चिया खेतीको लागि उपयुक्त त्यति मात्र ठाउँ होइन । प्रादेशिक विकासको अवधारणाले स्थान विशेषलाई परिलक्षित गरेर विकास कार्यक्रम सँचालन गर्नु व्यवस्थापकिय दृष्टिकोणले सरल एवम् कामको गुणस्तरीयता समेत उच्च रहने हुन्छ । यस दृष्टिकोणले काठमाडौँको पूर्वस्थित छ वटा जिल्लाहरूलाई मध्य पूर्व चिया क्षेत्र घोषणा गरेर नुवाकोट, सिन्धुपाल्चोक, दार्भेपलान्चोक, दोलखा र सम्मका चिया सभाव्य क्षेत्रमा चिया रोपण गर्न विभिन्न वित्तिय संस्थाहरूबाट किसानहरूलाई चिया रोपण गर्ने ऋण सुविधा उपलब्ध गराउने परिपाटी श्री छ को सरकारले गर्नु पर्दछ । अब कृषकस्तरमा नै प्रवेश नगरेसम्म नेपालमा चिया व्यवसाय फस्टाउन सक्नेछैन । फराकिलो जग्गा खरिद गर्ने उपाय छैन र यसले स्वरोजगारी बढाउँदैन । भूमिविहिनहरूलाई रोजगारी र भूमिवालाहरूलाई स्वरोजगारी ।

यस्तै छ चिया खेतीको कथा । मलाई नजिकैबाट चिन्ने केही साथीहरूले मलाई यस विषयमा लेख्न कर गर्नु भएकाले मैले यो कथा लेख्ने धृष्टता गरेको हुँ । तैले लेखिनस् भने एउटा इतिहास आफैँमा मरेर जान्छ केही लेख भन्थे । मैले यो आत्मपरक कथा लेखेर आफ्नो विज्ञापन भने गरेको होइन । मैले गरेका काम देख्ने केही इष्ट मित्रहरू त बाँकी छन् कति दिवङ्गत भइसके । सम्भनाको भरमा लेखिएको आलेख लामो हुने डरले कति कुरा त मैले जानीजानी छोडेको छु । प्रत्येक चिया विस्तार योजना क्षेत्रहरू निकर्वाल गरेर खरीद गर्न त्यहाँका स्थानिय मित्रहरूले गरेको सहयोगका विषयमा उल्लेख गर्न समेत सान्दर्भिक नै हुन्थ्यो होला चियाको विकाससित सम्बन्ध राखेर स्थापना भएका प्रोजेक्टहरूको समालोचना गर्नुपनि बेशै हुन्थ्यो होला भन्ने त लाग्छ तर स्थानाभावले हाल त्यसो गर्न सकिएन । र यदि विस्तृत रूपमा जान्न उपयुक्त हुने सल्लाह विज्ञ पाठकहरूबाट प्राप्त भएमा म त्यसो गर्न समेत पछि पर्ने छैन । अहिले भने श्री तयराज पन्तको अनुभुति चोरेर प्रस्तुत गर्दै बिसाउँछु “धेरैका ननिका कुराहरू सही बाँचिरहेकै म छु”

नव वर्ष तथा आठौँ
राष्ट्रिय चिया
दिवस २०६२ को
हार्दिक मंगलमय
शुभकामना !

एरोमा टि स्टेट प्रा.लि.
पृथ्वीनगर-८, काठमा

आठौँ राष्ट्रिय चिया
दिवस तथा
नव वर्ष २०६२ को
हार्दिक मंगलमय
शुभकामना !

कालिका टि स्टेट प्रा.लि.
ज्यामिरगढी-१, काठमा

वर्ड सम्बन्धी वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली

- जनकराज गौतम

निर्देशक, महालेखा परीक्षकको विभाग

परिचय र संरचना :

राष्ट्रिय स्तरमा चिया तथा कफी उद्योगको विकास सम्बन्धी योजना तर्जुमा गरी निजी तथा सरकारी क्षेत्रमा संचालित चिया तथा कफीको कृषि तथा उद्यमलाई सुव्यवस्थित प्रभावकारी निर्यातयोग्य र उपभोगको पहुँचमा सवल तुल्याउन राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड ऐन, २०४९ अन्तरगत चिया तथा कफी विकास बोर्डको स्थापना भएको हो । नेपाल अधिराज्यका १९ जिल्लामा कफी उत्पादन गरिएको र सो को गुणस्तर अमेरीकाको केही राज्यमा उत्पादन हुने कफीको गुणस्तरसँग मेल खाएको जानकारी प्रकाशमा आएको छ । ऐन अनुसार बोर्डको विकास एवं आर्थिक श्रोतको लागि श्री ५ को सरकारले चिया तथा कफी सेवा शुल्क लगाउन सक्ने भएता पनि हाल सम्म त्यस्तो शुल्क लगाएको छैन । नेपालको राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा प्रतिस्थापन र निर्यात गरी चिया उत्पादनले महत्वपूर्ण योगदान दिएको छ । तसर्थ चिया कफी क्षेत्रको विस्तार गर्न र गुणस्तर चिया कफी उत्पादन गर्न आधुनिक प्रविधिको विकास आवश्यक भएको छ । नेपालमा चिया कफी सम्बन्धी सामान्य जानकारी यस प्रकार भएको पाईन्छ

१. वर्षेनी उत्पादन हुने सफा दाना कफी	६५ मेट्रिक टन	वर्षेनी भारतबाट आयात हुने धुलो कफी	रु. ४ करोड
२. २०६०/६१ मा नेपालबाट निर्यात कफी	३० मेट्रिक टन		
३. वर्षेनी उत्पादन हुने चिया	७० लाख के.जी.	भारतबाट पैठारी गरिने चिया वार्षिक करीब	रु. ७ करोड
४. आगामी चियाको कूल उत्पदन गरिने	४ करोड ६९ लाख के.जी.	अर्थतन्त्रमा चियाले ओगटेको स्थान	रु. २ अर्ब

चिया, फलफूल, कफी र जडिबुटी जस्ता नगदे वालीको खेतीलाई कृषि व्यवस्थापन, उत्पादन, वितरण र निर्यात प्रक्रियामा सहजता मिलाउन सके राष्ट्रिय आयको ठूलो हिस्सा यी क्षेत्रबाट प्राप्त हुनेछ । तसर्थ, यस्ता जैविक खेतीलाई राष्ट्रिय कार्यक्रम मार्फत अगाडि ल्याउनु पर्ने छ । कम्पनी व्यवस्थापन, आपूर्ति, बजारीकरण सुविधा र प्रशोधन कार्यका लागि दीगोरूपमा प्रशोधन केन्द्र खोली आधुनिक व्यवस्थापन गर्नु पनि त्यतिकै आवश्यक देखिएको छ । नेपालबाट उत्पादीत चिया कफीको निर्यात बंगलादेश, अमेरीका, नेदरल्याण्ड, जापान, पाकिस्तान र अन्य मुलुकमा समेत भएको छ र साथै आगामी वर्षहरूमा अन्य राष्ट्र लगायत माग आउने देखिन्छ । विदेशबाट माग भएको गुणस्तर बमोजिमको उत्पादन गर्न सके नेपालमा उत्पादित सबै चिया कफी विदेशमा निर्यात हुने छ ।

चियाको उत्पादन, प्रशोधन र व्यापारीक कारोबारमा निजी क्षेत्रको सहभागिताको अभिवृद्धि गरी देशमा उपलब्ध संभावनाको दिगो र व्यवस्थित उपायद्वारा आय-आर्जन तथा रोजगारीको अवसरमा बृद्धि एवं वैदेशिक मुद्रा आर्जन गर्ने भरपर्दो श्रोतको रूपमा चियाको विकास गर्न सकिने छ । श्री ५ को सरकारले यसै सन्दर्भमा राष्ट्रिय चिया नीति, २०५७ लागु गरेको छ । यस्तो नगदेवालीको विकासले गरीबी निवारण र पर्यटन व्यवसाय सम्बन्धी समस्यालाई समाधान गर्नमा धेरै हद सम्म मद्दत गर्ने छ ।

२. बजेट विभाजन

आर्थिक सामाजिक क्षेत्र अन्तरगत श्री ५ को सरकारले पुऱ्याउनु पर्ने सेवा बजेट खर्च रकमका वर्गिकरण र व्याख्यामा विभिन्न अनुदान खर्च सम्बन्धी व्यवस्था गरी खर्च लेख्न पाउने अवस्था उल्लेख भएको छ । विभिन्न ऐन अन्तरगत गठित समितिलाई प्रदान गरिने संचालन अनुदान पूँजीगत खर्च अनुदान अन्य अनुदान र सामाजिक सुरक्षाका

लागि खर्च हुने गरेका छन् । श्री ५ को सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व भएका सार्वजनिक संस्थान, आर्थिक विकासका लागि बोर्ड स्वायत्त समितिहरू र सरकारी निर्णय बमोजिम निजी व्यवसायहरूलाई दिइने संचालन अनुदान सम्बन्धी पनि पर्छन् ।

त्यस्तै पूँजीगत प्रकृतिका काम गर्न पूँजीगत सम्पत्ति, पूर्वाधार संरचना, जग्गा खरिद र सार्वजनिक निर्माण लगायतका कार्यको लागि श्री ५ को सरकारको निर्णय, आदेश वा अन्य कानूनद्वारा उपलब्ध गराउनु पर्ने अनुदानहरू यस अन्तरगत पर्छन् । संचालन अनुदानका खर्चहरू संस्था संचालन (Operation) का लागि आवश्यक पर्ने चालु खर्च प्रकृतिका हुन्छन् भने फर्निचर, सवारी साधन, मेसिन औजार, भवन र सार्वजनिक निर्माण जस्ता पूँजीगत प्रकृतिका लागि प्राप्त हुने रकमलाई पूँजीगत खर्च अनुदान भनिन्छ । तर चालु खर्च अनुदानले पूँजी निर्माणमा सघाउ नपुऱ्याउने हुन्छ ।

प्रत्येक वर्ष श्री ५ को सरकारबाट अनुदान रकम र खर्च गर्ने अख्तियारीमा बोर्डले अनुदान प्राप्त गर्ने गरेको हुनाले निकासमा माग र खर्च गर्दा अख्तियारीमा उल्लेखित प्रावधानहरूको पालना गर्नु पर्छ । खर्च गर्दा चालु अनुदान अन्तरगतको खर्च शीर्षकमा विनियोजन भएको रकमबाट प्रशासनिक खर्चको बाँडफाँड स्वीकृती गराउनु पर्ने भए तलब भत्तालाई अनिवार्य दायित्व पुग्ने गरी बाँकी रकम अन्य खर्च शीर्षकमा समितिको निर्णयबाट बाँडफाँड गरी सो को जानकारी मन्त्रालयलाई गराउनु पर्नेछ । तर पूँजीगत खर्च शीर्षकबाट चालु खर्चमा बाँडफाँड गरिएमा सो नियमन नहुने देखिन्छ ।

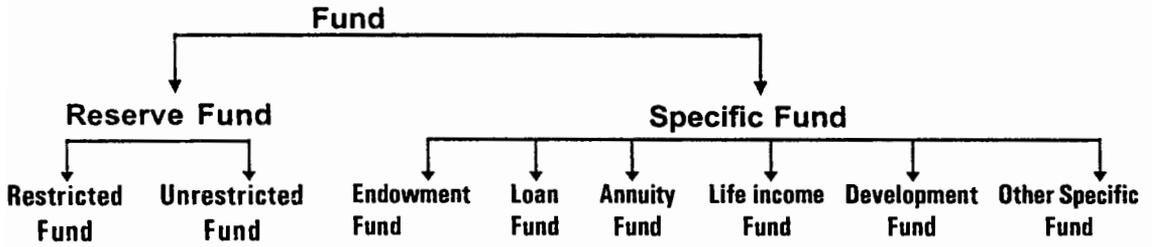
३. वित्तीय कार्यको प्रस्तुति :

सरकारी नियन्त्रणमा रहेका नाफा रहित (Not-For-Profit) निकाय र सार्वजनिक क्षेत्रमा रहेका परोपकारी संस्थाहरूको लेखा प्राथमिक रूपमा कोष सिद्धान्त (fund theory) मा आधारित भएको हुन्छ । Found based accounting theory अनुसार एउटा संस्थालाई accounting entry नमानि संस्थामा भएका अलग अलग कोषलाई accounting entity को रूपमा स्वीकार गरेको हुन्छ । यसमा स्वतः मिलान हुने (self balancing set of accounts) को तर्जुमा गरी नगद तथा अन्य श्रोतलाई दायित्व, मौज्जात, equity र सो मा हुने परिवर्तनको रकम समेत एकसाथ प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । यस्ता किसिमका कोषका हिसाबलाई पूर्व निर्धारित क्रियाकलाप र लक्ष्य प्राप्तीको लागि कार्यान्वयनमा ल्याउन विशेष प्रकृया निर्धारण गरी वरवन्देज र सीमा अनुसार प्रत्येक कोषलाई खण्ड खण्डमा विभाजन गरिएको हुन्छ र सम्पत्तिको उचित संचालन भई सम्पत्तिबाट प्रदान हुन सक्ने सेवा नै लक्ष्य प्राप्तीको प्राथमिक श्रोत बन्न सक्छ । कोषमा आधारित लेखापालनले कोषगत वित्तीय विवरणहरू तयार गर्ने, मास्केवारी विवरण पनि अलग, अलग रूपमा तयार गरी प्रतिवेदन पेश गर्ने, ती विवरणहरूलाई समग्र रूपमा संगठनकै संचालन नतिजा र वित्तीय स्थिति देखाउने वासलातमा पनि प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । कोषको काम, कर्तव्य र अधिकारका विभिन्न पक्षमा उल्लेख भए मध्ये कोष, लेखा र लेखापरीक्षण सम्बन्धमा मात्र यहाँ उल्लेख गरिएको छ ।

- ३.१ कोषको वार्षिक बजेट स्वीकृत गरी आवश्यक रकमको व्यवस्था गर्ने ।
- ३.२ कार्यक्रम संचालनका लागि अनुदान र सहयोग प्राप्त गर्ने आधार तथा कार्यविधि तयार गरी अनुदान तथा सहयोग प्रदान समेत गर्ने ।
- ३.३ कोषले वर्षभरी गरेका काम कारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पेश गर्ने ।
- ३.४ बोर्डको नियमावली, २०५३ अनुसार नियमित रूपमा आन्तरिक लेखा परीक्षण गराई अद्यावधिक एवं दुरुस्त बनाई राख्नुपर्नेमा विगत वर्षदेखि नै आन्तरिक लेखापरीक्षण नगराएको पाइयो ।
- ३.५ कोषको वार्षिक लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको विभागबाट हुने गरेको छ ।

४. Fund Accounting को वर्गिकरण :

माथि उल्लेखित क्षेत्रमा तर्जुमा गरिने लेखापालनलाई Fund based accounting को सिद्धान्त अनुसार निम्न चित्रमा उल्लेख गरी सामान्य विश्लेषण गरिएको छ :-

- क) Fund Theory अनुसार विशेष कोष अन्तरगत endowment र development fund हुन्छ । यी प्रत्येक fund को specific assets लाई निश्चित लक्ष्यसंग आवद्ध गरिने छ । यो सिद्धान्त अनुसार वासलात inventory statement of assets पनि भनिन्छ । Revenue भन्नाले कोषमा वृद्धि भएको रकम समेतलाई मानिने छ । निश्चित उद्देश्य प्राप्तीको लागि दाताले निर्धारण गरेको उद्देश्य, क्षेत्र, बजेटको सीमा र क्रियाकलाप भन्दा बाहिर गएर उक्त Fund को प्रयोग गरिएका उक्त खर्च Comply हुन सक्दैन । किनकी contributor को मनसाय अनुसार लक्षित समूहको लागि तोकिएको कार्यक्रम संचालन गरी बाँकी रकम आगामी वर्षमा जिम्मेवारी स्वीकार गर्दै लग्नु पर्छ ।
- ख) सदस्य शुल्क सहित अन्य ठूलो रकम पनि आम्दानी हुन सक्ने भएकोले संचालन विवरण (statement of activity) ले आम्दानी, खर्च, बचत र घाटाको प्रस्तुती रहेको हुन्छ । Restricted fund मा भने donor र grantors को इच्छा बमोजिम तोकिएको रकम सीमा सम्म मात्र उपयोग गर्न पाइन्छ । यदि कुनै donor ले कुनै विशेष कार्यक्रममा योगदान गर्छ भने संगठनले सोही वर्षमा निर्धारित कार्यक्रम संचालनको लागि मात्र खर्च गरेपछि त्यस्तो donation लाई statement of activity मा आम्दानी मानिनेछ । तर donation महत्वपूर्ण छ र दीर्घकालिन कार्यक्रमसंग सम्बन्धीत छ भने त्यस्तो donation लाई सोही वर्षमा आम्दानी मान्न सकिदैन र कार्यक्रम संचालनको आधारमा आम्दानी खर्च मान्नुपर्छ ।
- ग) कार्य संचालन कोषको रकम सामाजिक संस्थाले लिएको उद्देश्य, कार्यक्रम मर्मत संभार र प्रशासनिक कार्यमा समेत खर्च गर्न पाइन्छ । व्यवस्थापन समिति (Managing Committee) बाट वार्षिक बजेट स्वीकृत गरी सोही सीमा भित्र सामाजिक संस्थाले कार्य संचालन गर्नुपर्छ ।

कोषको लागि आर्थिक श्रोत जुटाउन सक्ने व्यहोरा नियममा हुनेछ । कोषको आफ्नो उद्देश्य अनुरूपको कार्यक्रम संचालन गर्नका लागि श्री ५ को सरकार, सरकारी तथा गैरसरकारी संस्था, विदेशी सरकार वा संस्था, अन्तर्राष्ट्रिय संस्था वा निकाय वा व्यक्तिबाट सहयोग, अनुदान लगायत अन्य आर्थिक श्रोत जुटाउन सक्ने छ । तर विदेशी सरकार वा संस्था, अन्तर्राष्ट्रिय संस्था, निकाय र विदेशी व्यक्तिसँग आर्थिक श्रोत लिनु अगावै कोषले श्री ५ को सरकारको स्वीकृती लिनु पर्ने छ । कोषमा श्री ५ को सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदानको रकम तथा विदेशी सरकार वा संस्था, अन्तर्राष्ट्रिय संस्था, निकाय र विदेशी व्यक्तिबाट प्राप्त हुने सहयोग अनुदानको रकम श्री ५ को सरकारको वार्षिक बजेटमा समावेश गरी कोषलाई अनुदानको रूपमा पनि उपलब्ध गराउन सक्ने छ ।

५. लेखापालन

कोषको आय व्ययको लेखा तोकिए बमोजिम हुने व्यहोरा उल्लेख भएको छ । त्यसैले लेखा प्रणाली तर्जुमा गर्दा निम्न व्यहोरालाई ध्यान पुऱ्याउनु आवश्यक छ :

- ५.१. नाफा नकमाउने (Not-For-Profit) संस्था भएकोले Fund based accounting अनुसार लेखा राख्नु पर्छ । यस्तो लेखा प्रणालीमा संस्थालाई भन्दा कोषलाई Accounting entity मानेर हिसाब किताब तयार भएको हुन्छ । जसअनुसार स्वतः एक आपसमा मिलान हुने Self balancing set of accounts को तर्जुमा गरी नगद तथा अन्य श्रोतलाई सम्बन्धित दायित्व, मौज्जात, Equity र तिनीहरूमा हुने परिवर्तनको रकमलाई समेत एक साथ (Combined) प्रस्तुत गरेको हुन्छ । त्यस्तो किसिमको हिसाबलाई निश्चित क्रियाकलाप र लक्ष्य प्राप्तीका लागि तयार भएका विशेष नियमावली, Restricted र सीमा अनुसार खण्ड खण्डमा विभाजन गरिएको हुन्छ ।
- ५.२. अर्थ मन्त्रालयबाट चिया तथा कफी विकास बोर्डमा रकम अनुदान दिँदा लेखामा कुन किसिमबाट प्रस्तुत हुने जस्तै चालु अनुदान, पूँजीगत खर्च अनुदान, Equity, Loan Fund र Capital Fund बारे स्पष्ट पार्नुपर्छ ।
- ५.३. Fund based accounting प्रणाली अनुसार लेखापालन गर्नु पर्ने हुनाले वित्तिय व्यवस्थापनको कार्यशैली accounting manual, आन्तरिक नियन्त्रण र लेखापरीक्षण सम्बन्धमा विशेषज्ञको परामर्श सेवा लिई तर्जुमा गर्नु पर्छ ।
- ५.४ अन्तिम लेखापरीक्षण महालेखा परीक्षकको विभागबाट हुने भएकोले महालेखा परीक्षकको विभागका कर्मचारीलाई कोषको लेखापरीक्षण गर्ने बारे लेखापरीक्षण कार्यक्रमको तयारी, कार्यान्वयन मार्गदर्शन, लेखापाल र प्रतिवेदन प्रणाली केही अवधिको तालिम दिनु पर्ने हुन्छ ।
- ५.५. संचालक समितिका सदस्य मध्येबाट एक जना सदस्यको अध्यक्षतामा लेखापरीक्षण समिति गठन गरी आन्तरिक लेखापरीक्षण, वित्तीय व्यवस्थापन, अन्तिम लेखा परीक्षण र लेखापरीक्षण प्रतिवेदन कार्यान्वयन सम्बन्धमा नियमन र अनुगमन गर्न लगाउने कार्य आवश्यक भएको छ ।

६. वित्तिय विवरण र प्रतिवेदन :

Fund accounting theory मा आधारित हिसाब खाता, विकास कोष, निर्धारित कोष, हस्तान्तरणबाट प्राप्त र endowment fund अनुसार श्रेस्ता ढाँचा तर्जुमा गर्नु आवश्यक भएकोले दैनिक मास्केवारी र आर्थिक वर्षको अन्तमा निम्न किसिमका वित्तीय विवरणहरू तयार गर्नु पर्छ :

Preparation in elementary stage

- a) Fundwise balance sheet
- b) Opening balance sheet of the board
- c) Inventory Statement of assets
- d) Statement of activity for revenue fund
- e) Receipt and Payment accounts

Preparation in the final stage

- a) General Balance Sheet of the Board
- b) Income and expenditure account
- c) Cash flow statement bass
- d) Schedules supporting financial.

७. आम्दानी खर्चको तरिका :

Fund based theory अनुसार तर्जुमा गरिएका Non Profit Making संस्थाले आम्दानी गर्दा निम्न कार्यविधि र तरीकाको पालना गर्नु पर्छ :-

- ७.१ सम्बन्धित संस्थाको Charter, Memorandum of Association, Articles of association र अन्य कुनै संभौता भए सो समेतको आधारमा लेखा नीति, लेखा प्रणाली, वित्तीय विवरण ढाँचा अनुसार प्रतिवेदनलाई अद्यावधिक र व्यवस्थित गर्नुपर्छ ।

- ७.२ लेखा प्रणालीमा आवश्यक पर्ने आर्थिक कार्यविधि, लेखा ढाँचा, हिसाब खाता र लेखापालन विधिको बारेमा आवश्यक पर्ने आन्तरिक नियन्त्रण सम्बन्धमा विशेषज्ञको सहयोग लिएर तर्जुमा गरे सहज हुन्छ ।
- ७.३ लेखापालनको कार्य पछि आन्तरिक जाँच र प्राप्त रकम समयमा नै नियमित रूपले बैंक दाखिला गर्नुपर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था मिलाउनु पर्ने हुन्छ ।
- ७.४ कसैको इच्छापत्र (Will) द्वारा प्राप्त हुने हक र धनलाई कसरी लेखाङ्गन गर्ने र आवश्यक प्रमाणको बारेमा निर्णय गर्ने सो समेत उल्लेख गर्नु पर्छ ।
- ७.५ अनुदान प्राप्त गरे पछि प्राप्तको आधिकारीक पत्र, भौचर, रसिद, माइन्सूट बुक जस्ता प्रमाणहरू राख्नुपर्छ ।
- ७.६ लगानीबाट भएको आम्दानी, लाभांश, व्याज तथा अन्य आम्दानीको भौचर उठाउने र आम्दानी प्राप्त हुन पर्ने तर नभएको सम्बन्धमा उल्लेख गर्ने ।
- ७.७ धितोपत्र, भण्डार मौज्जात, अन्य सम्पत्तिहरूको स्वामित्व र भौतिक अस्तित्व सम्बन्धमा समय समयमा जाँच निरीक्षण गर्नु पर्छ ।
- ७.८ नगद र बैंक मौज्जात सम्बन्धमा समय समयमा जाँच गरी बैंक हिसाब मिलान विवरण तयार गर्नु पर्छ ।

८. निष्कर्ष

संगठनात्मक लक्ष अनुसार कोषमा रहने पदेन सदस्यहरूको भूमिका बारे किटान हुनु आवश्यक हुन्छ । कार्यालय स्थापना, ऐन कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने नियम, विनियमको तर्जुमा, मन्त्रालयसंगको अन्तरसम्बन्ध र दीर्घकालीन लक्ष्य बारे कोषले किटान गर्नु जरूरी छ । कोषको वित्तीय प्रणाली, श्रोतको संभावना, लेखापालन ढाँचा र लेखापरीक्षण व्यवस्था बारे समयमा नै विज्ञहरूद्वारा परामर्श लिई कार्यविधि तर्जुमा गर्नुपर्ने देखिन्छ । त्यस्तै कोष संचालनमा कोषको अवधारणा, क्षेत्र, सीमा र श्रोत बारे स्पष्ट भएमा भविष्यमा आउने समस्या कम गर्न सकिन्छ ।

Fund based accounting प्रणालीको पालना गर्दा दोहोरो लेखा व्यवस्था र Accrual system of accounting अनुसार राख्नु पर्छ । सरकारी निकायमा cash based system को आधारमा लेखा प्रणाली राखिने हुँदा accrual system ले मात्र भविष्यमा गरिने प्रतिवद्धताको विषयमा पूर्ण लेखाको तस्वीर प्रस्तुत गर्न सक्छ । सरकारी स्वामित्व र पहलमा स्थापित Not for profit निकाय, परोपकारी संस्था, गैर सरकारी संस्था, अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था, शिक्षण संस्था, अस्पताल र अन्य सेवामुखी आश्रमहरूले Fund theory मा आधारिक श्रेस्ता प्रणालीको तर्जुमा गरेमा सो संस्थसँग सम्बन्धित सबै Stakeholders बीच पारदर्शी हुनेछ ।

चिया वालीमा विषादीको प्रयोग

इशु शंकर श्रेष्ठ
का.मु. क्षेत्रीय प्रमुख,
वित्तमोड, भापा

करीब एक तिहाई खाद्य उत्पादनमा कीराहरूले नोक्सान गर्दछन् । यदी कितनाशक विषादीको समुचित प्रयोग नगर्ने हो भने अर्को थप एक तिहाई खाद्य उत्पादनमा नोक्सान पुग्ने थियो । त्यसैले कीराहरू नियन्त्रणमा एक ईकाईको खर्चले चार ईकाईको फाईदा पुऱ्याएको कुरो अनुसन्धानले जनाएको छ । अनियन्त्रित तथा धेरै कीटनाशक विषादीको प्रयोगले मानिसको स्वास्थ्यमा नराम्रो असर पुऱ्याएको छ । कतिपय कीराहरू कीटनाशक विषादीहरूको रोधक भैसकेको छन् । सन् १९३४ मा १०, सन् १९८० मा ४३२ वटा कीराहरू विषादी रोधक भैसकेको छन् । कीटनाशक विषादीले *Azotobacter rhizobium* को बृद्धि दरमा रोक लगाउँदछ भने *Nitromonas* र *Nitrobacter* व्याक्टेरियालाई असर पुऱ्याउँदछ, जसले गर्दा नाईट्रोजनको सन्तुलनमा असर पुऱ्याउँदछ ।

विषादीको प्रयोग:

हाम्रो देशमा कति विषादीको प्रयोग भएको छ भन्ने एकिकन तथ्याङ्क नभए पनि अन्य देशको तुलनामा कम रहेको पाईएको छ । हालै गरिएको एक अध्ययनले प्रति मोनोक्रोटोफोस करिव ११ के.एल., इण्डोसल्फान १० के.एल., विवनालफोस ११ के.एल., साइपरम्याथ्रिन करीब ४ के.एल., अल्फाम्याथ्रिन करिव ६ के.एल. र भारपात नाशक ग्ल्याईफोसेट करिव ३७ के.एल. साथै अन्य विषादी पनि केही परिमाणमा चिया खेतीमा प्रयोग भएको पाईएको छ ।

केही देशमा विषादी प्रयोगको मात्रा:

देश	उपयोग ग्राम/हेक्टर
भारत	३९५
यु.एस.ए.	१६००
युरोप	२०००
जापान	१०००

तर चियाको क्षेत्रमा संश्लेषिक रसायन (Synthetic Chemical) विषादीको प्रयोग धेरै भएको देखिन्छ । साथै यसको प्रयोग सम्बन्धि थोरै भए पनि सचेत (Consciousness) भएको पाईन्छ ।

पूर्व उत्तर भारतमा विषादीको प्रयोग (लिटरमा):

क्षेत्र	१९९०	१९९१	१९९२	१९९३	१९९४	सरदर (Mean)
आसाम	१.७	२.१	२.५	२.८	५.२	२.९
डुर्स र तराई	४.९	५.८	४.८	७.५	१२.१	७.०
दार्जिलिङ्ग	१.३	१.५	२.४	२.६	६.४	२.८
जम्मा	७.९	९.४	९.७	१२.९	२३.७	१२.७
सरदर	२.६३	३.१३	३.२३	४.३	७.९	४.२३

(Barbors & Biswas 1996)

अधिकतम अवशेष सीमा (Maximum Residue Limit):

विभिन्न देशहरूले विभिन्न विषादीमा अपनाई आएको अधिकतम अवशेष सीमामा एकता रहेको पाइँदैन । केही देशहरूले यसलाई अभ्र कडा गर्न गई रहेको छन् । हाम्रो चिया उत्पादन पनि सो बाट अलग रहन सक्दैन । किनकि यहाँ पहाडमा उत्पादन भएको चिया सबै निर्यात गरिन्छ । त्यसैले कम भन्दा कम जो आयात गर्ने मुलुकहरूले अपनाएको अधिकतम अवशेष सीमा अनुरूप वा सो भन्दा कम हुनु पर्दछ वा अवशेष नै नभएको चिया उत्पादन गर्नु पर्दछ ।

केही देश वा संस्थाहरूले अपनाएको अधिकतम अवशेष सीमाको मात्रा:

एफ.ए.ओ. / डब्लु.एच.ओ.

विषादीको नाम	अधिकतम अवशेष सिमा मिलिग्राम/के.जी.
इथियन	७.०
क्लोरोपाईरिफोस	०.१
साईपरम्याथ्रिन	२०.१
डेल्टाम्याथ्रिन	१०.०
डाईकोफोल	५.०
इण्डोसल्फान	३०.०

जापान

विषादीको नाम	अधिकतम अवशेष सिमा मिलिग्राम/के.जी.
क्लोरोपाईरिफोस	३०.०
साईपरम्याथ्रिन	२०.०
डेल्टाम्याथ्रिन	१०.०
ग्ल्याईफोसेट	०.५

युरोपियन युनियनले प्रतिबन्ध लगाएका चियामा सर्वाधिक प्रयोग हुने विषादीहरू:

०१. २,४,५ टि
०२. वरवान,
०३. ब्रोमोफोस इथाएल,
०४. कारट्याप,
०५. क्लोरबुफ्याम,
०६. क्लोरफेनसन,
०७. क्लोरोवेनजाईलेट,
०८. क्लोरोक्स्युरोन,
०९. मोनोक्रोटोफस
१०. ओमिथोएट,
११. फोरेट,
१२. प्रोफेनोफस,
१३. क्विनालफस,
१४. टेटाडाईफेन,
१५. इथियन,

१६. फेनप्रोपयाश्रिन,
१७. फरमोथियन,
१८. ट्राजोफस,
१९. ट्राईडेमोर्फ
२०. ब्रोमोप्रोफाईलेट

चियामा अधिकतम अवशेष सीमा कम राख्न अपनाउनु पर्ने कुराहरू:

१. चक्रवती (Rotation) मा विषादीको प्रयोग गर्ने ।
२. आवश्यकता अनुसार मात्र विषादीको प्रयोग गर्ने ।
३. पत्ती टिपाई पछ्छी मात्र विषादीको प्रयोग गर्ने ।
४. समय अवधि (Shelf life) बिती सकेको विषादी प्रयोग नगर्ने ।
५. परम्परागत (Conventional) स्प्रेको प्रयोग गर्ने ।
६. प्रतिबन्ध लगाईएका विषादी प्रयोग नगर्ने ।
७. निर्यात कर्ताले निर्धारण गरेको अधिकतम अवशेष सीमा भन्दा तल रहेको अवशेष रहेको चिया मात्र उत्पादन गर्ने ।
८. चियाले सजिलै गन्ध (Taint) लिन सक्ने भएकोले विषादी संगै नराख्ने । टि चेष्टहरू अलगगै राख्ने ।

चियामा शत्रु कीराको व्यवस्थापन:

१. धेरै कोष भएका जीवको प्रयोग गरेर (Bio control using multicellular organism):
शिकारी (Predators) तथा परजीवी (Parasites):
लाही, स्केल कीरा, मुनामा लाग्ने कीरा (Flush worm), पात वेरूवा (Leaf rollers), ट्रोटिक्स (Trotrix),
२. सूक्ष्म जीवको प्रयोग गरेर (Bio control using microbial agents):
Beauveria bassiana हाँगा दुलो पार्ने (Shoot hole borer), मुनामा लाग्ने कीरा (Flush worm), Hairy caterpillar
Paecilomyces fumosoresus शूलशुले (Mites), भुप्पा बनाएर बस्ने कीरा (Bunch Catterpillar), Hairy caterpillar,
Trichoderma Spp. पोरिया (Poria), फोमस् (Fomes), रोजेलिना (Rosellinia), अर्मेलारिया (Armillaria)
Verticellium solani थ्रिप्स (Thrips), लाही (Aphids), हरियो भिंगा (Green fly)
Pseudomonas fluorescens जरामा लाग्ने रोगहरू ।
Bacillus thuringiensis लुपर (Looper), क्याटरपिलर (Catterpillar), कट वर्मस् (Cut worms), मुनामा लाग्ने किरा (Flush worm) र अन्य लेपिडोप्टेरा क्लासका ।
३. वनस्पतिक वस्तु (Botanical Products):
खान नदिने (Antifeedant) तथा भगाउने (Repellant) ।

खान नदिने (Antifeedant), बृद्धि रोक्ने (Growth disruptant), Inhibitors, Reduce fecundity, Ovipositors, Deterrents, Ecdysone biosynthesis।

वनस्पतीहरू (Botanicals):

निम (<i>Azadirachta indica</i>)	Azadirachtin	
थुङ्गे पुलल (<i>Crysanthemum cinerariaefolium</i>)		Pyrethrum
<i>Deris eliptica</i>	Rotenone	
अदुवा (<i>Curcuma longa</i>)	Tumeric	
लसुन (<i>Allium sativum</i>)	Garlic	
खुर्सानी (<i>Capsicum frutescens</i>)	Chillipepper	

भारपातको भोल (Weed Extract):

इलामे (<i>Ageratum conyzoides</i>)
रत्नौलो (<i>Polygonum runcinatum</i>)
तितेपाती (<i>Artemisia vulgaris</i>)
सिस्नो (<i>Vertica dioecia</i>)
बनमारा (<i>Eupatorium glandulosum</i>)
कुरकुरे (<i>Equisetum arvense</i>)

४. भौतिक नियन्त्रण (Physical Control):

लुपर, कटवर्म, फ्यागट वर्म, खुम्ले कीराहरूको लार्भा तथा प्युपा रहेको अवस्थामा संकलन गरी नष्ट गर्ने ।

५. प्रतिरोधक जात लगाउने (Resistent varieties):

अनुवंशिक (Genetic) रूपमा रोग तथा कीराहरूको आक्रमण सहन सक्ने जातहरू लगाउने । मिश्रित जातहरू लगाई रोग तथा कीराहरूको आक्रमणबाट जोगाउने ।

६. सरसफाई (Field sanitation):

चिया रोपण गरिएको क्षेत्रमा भारपात मुक्त राख्ने र कीराहरूको अन्य वासस्थान (भारपात) हटाउने । जस्तो: *Mekania* तथा *Chronialaena* भारपातमा हेलोपेलिटस बस्ने गर्दछ ।

७. काटछाँट (Pruning & Skiffing):

काटछाँट कार्य गरी पनि केही कीराहरूलाई नियन्त्रण गर्न सकिन्छ ।

जस्तो:

- हेलोपेलिटस बढी लागी अनियन्त्रित भएमा छाँटनु (Skiff) उचित हुन्छ;
- अनियन्त्रित रूपमा हाङ्गा दुलो पार्ने किरा लागेमा ६० देखि ७० से.मी. मा मध्य कटाई (Medium Pruning) गर्नु उचित हुन्छ;
- लामो काटछाँटको चक्र अपनाएमा दुलो पार्ने किराको आक्रमण बढी हुन्छ ।

८. पत्ती टिपाई (Plucking):

हल्का आक्रमण भएको अवस्थामा नै कतिपय कीराहरू पत्ती टिपेको समयमा नै नष्ट गर्न सकिन्छ ।

जस्तो:

पात बटार्ने, मुनामा लाग्ने कीराहरू पत्ती टिपाई गर्दा हटाई नष्ट गर्न सकिन्छ; हेलोपेलिटस लागेको क्षेत्रमा क्षेत्र छुट्याई कडा पत्ती टिपाई गर्न उचित हुन्छ ।

९. छहारी मिलाउनु (Shade Regulation):

किराहरूलाई छहारी मिलाई (Shade Regulation) पनि नियन्त्रण गर्न सकिने छ ।

जस्तो:

थ्रिप्स तथा शुलशुले छहारी नभएको क्षेत्रमा बढी लाग्ने गर्दछ । यीनीहरूलाई छहारीको राम्रो व्यवस्थापन गरि केही हद सम्म नियन्त्रण गर्न सकिन्छ ।

१०. मलखाद (Fertilizer):

काटछाट गरिएको वर्ष बढी स्तरमा पोटाश (K_2O)को मात्रा (N:K::1:2) प्रयोग गरिएमा हांझा दुलो पार्ने किराको आक्रमणबाट जोगाउन सकिन्छ ।

११. रसायनहरूद्वारा (Chemicals):

क) इनअर्ग्यानिक (Inorganic) वा संयोगिक तत्वहरू (Elemental Compound):

- वयटेबल सल्फर (Wettable Sulphur) र लाईम सल्फर (Lime Sulphur) शुलशुलेको लागी विषाक्तयुक्त हुन्छ ।

ख) फेरोमोनस् (Pheromon) को प्रयोगले कट वर्म किराहरू नियन्त्रण गर्न सकिन्छ ।

ग) बृद्धि नियन्त्रक (Growth Regulators):

बृद्धि नियन्त्रक (Growth Regulators) रसायन डाईफ्लुबेन्जुरोन (Diflubenzuron) - डिमिलिन (Dimilin) ले इण्डोक्राइन ग्ल्याण्ड (Endocrine Gland) र चिटिन (Chitin) को संयोजनमा असर पार्दछ ।

घ) रसायनिक विषादीहरू द्वारा (Chemical Pesticides):

विषादी प्रयोग गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू:

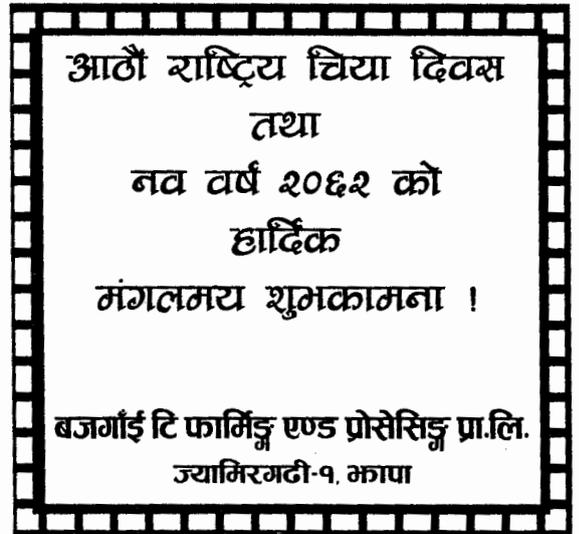
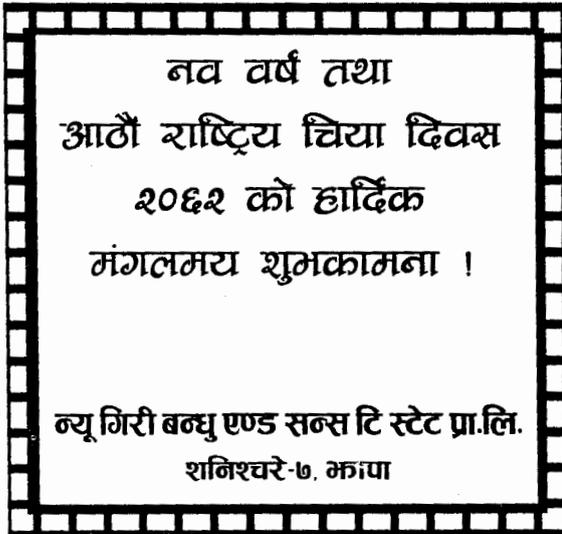
१. विषादीको भाडामा भएको लेवल राम्रो संगले पढ्ने ।
२. आवश्यक भए मात्र विषादी प्रयोग गर्ने ।
३. सिफारीस गरिएको विषादी मात्र प्रयोग गर्ने ।
४. विषादी खरीद मुख्य ठाउ (Standard Source) बाट मात्र खरीद गर्ने ।
५. ठीक परिमाणमा सिफारीस भएको विषादी मात्र प्रयोग गर्ने ।
६. सुरक्षाको लागि गम बुट, सुरक्षित लुगा, पन्जा चश्मा, ह्याट आदिको प्रयोग गर्ने ।
७. विषादीले दूषित (Contaminated) लुगा प्रयोग नगर्ने ।
८. सुरक्षाको लुगाहरू प्रयोग पछि सावुन पानीले धुने ।
९. बच्चा, बिरामी, गर्भवती महिला, तथा दुध ख्वाउँदै गरेको आमाहरूलाई विषादी छुन/प्रयोग गर्न नदिने ।
१०. विषादी प्रयोग गर्दा खाने, पिउने वा धूम्रपान नगर्ने ।
११. नोजल मुखले नफुक्ने ।

१२. चुहिने स्प्रेयर प्रयोग नगर्ने ।
१३. विषादी छाला, मूख तथा आंखामा लाग्न नदिने ।
१४. विषादी मिसाउंदा नसुंने ।
१५. हावा बहेको उल्टो दिशामा विषादी प्रयोग नगर्ने ।
१६. चिया वगानमा विषादी रेखदेख गर्ने विना नछाड्ने ।
१७. विषादी प्रयोग गरिएको ठाउंमा (क्षेत्रमा) मानिस तथा वस्तुभाउ सुत्न नदिने ।
१८. विषादी रहेको तथा विषादी प्रयोग गरिएको भाडा कुवा वा बगेका पानी नजिक धुन नदिने ।
१९. सफा पानी, सावुन, रूमाल प्रयोगको लागि तयारी राख्ने ।
२०. खाना खान, पिउन, धुम्रपान गर्न अगाडी वा विषादीको प्रयोग पछाडी हात मुख, खुट्टा अन्य खुला भाग सावुन पानीले धुने ।
२१. इजाजत नपाएका व्यक्ति तथा वच्चाहरूबाट विषादीहरू टाढा र बन्दी गोदाममा राख्ने ।
२२. उत्पादकले दिएको सल्लाह अनुसार विषादी प्रयोग क्षेत्र भित्र जाने ।
२३. विषादीलाई Original र लेवल गरिएको भाडामा राख्ने ।
२४. तुरुन्त प्रयोग गर्नु वाहेक अन्य समयमा लेवल नगरिएको भाडामा विषादी नखन्याउने ।
२५. निर्देशन अनुसार विषादीको भाडालाई प्रयोग पछि सुरक्षित स्थानमा फ्याक्ने (राख्ने) ।
२६. विषादीको भाडालाई पूनः प्रयोग नगर्ने ।
२७. विषादी प्रयोग गर्ने व्यक्ति बुझ्न सक्ने र सुरक्षित नियम पालन गर्न सक्ने हुनु पर्दछ ।
२८. कुनै कारणवश विषादी युक्त भएमा डाक्टर भएको ठाउंमा पुन्याउने वा डाक्टरलाई बोलाउने सो अगाडी प्राथमिक उपचार दिने ।

सन्दर्भ ग्रन्थीहरू:

1. Enviromental Impact of Pesticides & Alternatives Of Pest Control in Tea, N. Ghos Hajra
2. Pesticides Residue In Tea UPASI
3. Pesticides And Chemical Survey 2003 Winrock International, Kathmandu, nepal

चियाको काँटछाँट (Pruning of Tea)

– पदम बहादुर गजमेर

चियाको विरूवालाई वनशपत्य अवस्थामा राखी खेतीपातीको कार्य सजिलो बनाउन निश्चित उचाईमा राख्न काँटछाँट गरिन्छ। उक्त कार्यमा अनावश्यक रोगी सुकेका तथा एक अर्कासंग बटारिएका हाँगाहरू काटेर हटाइन्छ। एक काँटछाँट पछि अर्को काँटछाँट गर्ने समय जति बढ्दछ, मुनाको आकार सानो हुन्छ, तौल घट्छ पत्ति टिप्ने सतहमा बाँझी पातहरूको संख्या बढ्दछ, मुना बढ्न सक्दैन। काँटछाँट कार्य नगरी हरीयो पत्ति टिप्ने कार्य लगातार जारी राख्दा पलाउनु पर्ने मुनाहरूले आफ्नो बढ्ने शक्ती गुमाउँछन्। यस्तो अवस्थामा काँटछाँट गर्न अति आवश्यक हुन्छ। यसले चियाको उत्पादन एवं गुणस्तरमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दछ। काँटछाँट र पत्ति टिप्ने प्रकृया एक अर्काका पुरक हुन्। निश्चित प्रकारको काँटछाँटले पत्ति टिप्ने उचाई र टिपाईको तरिका निर्धारण गर्दछ। काँटछाँट गरेकै वर्ष, उत्पादनमा केही कमी अवश्य आउँछ, तर निम्न उद्देश्यको लागि काँटछाँट गर्न आवश्यक हुन्छ।

काँटछाँटको उद्देश्य (Objectives of pruning)

- चियाको बोटको आवश्यक आकार तयार पार्न।
- हरियो पत्ती टिप्ने सतहमा, अनावश्यक बृद्धि भएको उचाई नियन्त्रण गरी, पत्ति टिप्न सजिलो पार्ने।
- काण्डिय वानस्पतिक भागको विकास गराई नयाँ मुना पलाउन उपयुक्त बनाउन तथा उत्पादन क्षमता बृद्धि गर्न।
- तयारी चियाको गुणस्तर कायम राख्न।
- अधिकतम उत्पादन क्षमता भन्दा बाहिर पुगेको बोटलाई पुर्नयौवन अवस्थामा ल्याउन।
- बोटलाई पर्न सक्ने, धेरै सुख्खाको प्रतिकूल असरबाट बचाउन।
- रोगी हाँगाहरूबाट फैलन सक्ने रोगहरूको नियन्त्रण गर्न।

काँटछाँट कार्य नीति (Pruning Policy)

चियाको उत्पादकत्व अधिकतम बनाउने, चिया बगानहरू र चिया कृषकहरूको अन्तिम लक्ष्य हुन्छ। यस लक्ष्यलाई पुरा गर्ने, चिया खेती प्रविधि मध्ये, काँटछाँट कार्य पनि एक संवेदनशील कार्य हो।

चियाको काँटछाँट निम्न कार्यनीतिको आधारमा अबलम्बन गर्न आवश्यक र उपयुक्त हुन्छ।

- चियाको बोटको स्वस्थ हाँगाहरूको अवस्था काँटछाँटबाट बोटलाई पर्न सक्ने असरको अनुमान गरेर कुन प्रकारको काँटछाँट कार्य गर्न उपयुक्त हुन्छ निर्धारण गर्नु पर्दछ।
- चियाको बोट स्वस्थ र खनीज लवण लिइरहन सक्ने हुनुपर्दछ। यसको लागि नयाँ पाक्न तयार गर्ने पातहरू आवश्यक पर्ने भएकोले सोही अनुसार काँटछाँट चक्र अबलम्बन गरिनु पर्दछ।
- सम्भव भएसम्म अधिकतम उत्पादन र उत्पादन अवधी भरी गुणस्तरमा एकरूपता कायम गर्न काँटछाँट नीति निर्धारण गरिनु पर्दछ।
- काँटछाँट कार्य रोग र कीराको प्रकोपलाई कमी ल्याउन सहायक होस। (Reduce incidence of pests and diseases)
- हरियो चिया पत्ती टिप्ने सतहको उचाई सुविधा अनुकूल हुने गरी तय हुनु पर्दछ।

नव विरूवामा काँटछाँट (Bringing up Your Tea by pruning)

विरूवा रोपेको ४ देखि ६ वर्ष सम्मको शुरूको कलिलो अवस्थामा यस किसिमको निश्चित आकार दिने काँटछाँट गरिन्छ। विरूवाको आकार तीन अवस्थामा बनाउन सकिन्छ।

- डिसेन्टर लुङ्गपुन/थम पुन वा डिबडिङ्ग
- आकार बनाउने पहिलो काँटछाँट (First drame formation prune)
- आकार बनाउने अन्तिम काँटछाँट (Final frame formation prune)

(१) डिसेन्टर :-

विरूवाको फेदको मोटाई १ से.मी. भएपछि जमीनबाट ८" (२० से.मी.) मा मूल अगुवा हाँगा काटेर हटाइन्छ । विरूवा रोपेर राम्रो सरिसकेपछि जब बाँधी अवस्थामा पुग्दछ, डिसेन्टर गर्न सकिन्छ । यसको लागि जरामा माड संचित हुन आवश्यक हुन्छ र माड परीक्षण गरिनु पर्दछ ।

(२) लङ्ग प्रुन वा थम प्रुन (Lung Prune or Tgumb Prune)

विरूवालालाई बुढी औला र माभी औलाले जमीनबाट ८" (२० से.मी.) मा आध भाँचेर जमिनमा लडाइन्छ । भाँचिएको ठाउँ ठीक तलबाट मुना पलाएर बाँधी अवस्थामा पुगेपछि, भाँचिएको भागलाई काटेर हटाउनु पर्दछ ।

(३) डिबडिङ्ग (Debudding)

जमिनबाट ८" (२० से.मी.) माथीका पातको कापको मुनाहरू (Buds from leaf axils) हटाइन्छ । डिबडिङ्ग गर्नुभन्दा २ हप्ता अगाडि टुप्पाको २ पात र सुइरो (Top two and a bud) नर्सरीमा नै हटाइन्छ । जमिनमा विरूवा रोप्नु भन्दा ४-५ दिन अगाडि नर्सरीमा नै डिबडिङ्ग गर्न सकिन्छ ।

(४) आकार बनाउने पहिलो काँटछाँट (First Frame Forming Prune)

आकार बनाउने अन्तिम काँटछाँट भन्दा २" देखि ४" (५ देखि १० से.मी.) मुनी पहिलो आकार बनाउने काँटछाँट गरिन्छ, अगुवा हुने प्रकारको बाक्लो भएका हाँगाहरू छनौट गरी हटाउनु पर्दछ ।

(५) आकार बनाउने अन्तिम काँटछाँट (Final Frame Forming Prune)

अन्तिम फ्रेम बनाउने काँटछाँटको उचाई रोपन दुरी चियाको जातमा भर पर्दछ । साधारणतया जमीनबाट १४ देखि १८" (३५ से.मी.) मा गरिन्छ ।

अन्तिम फ्रेम बनाउने काँटछाँट भएको बेलासम्म ७०% हाँगाको मोटाई ०.५ से.मी. देखि १ से.मी. भएको हुनु पर्दछ तथा २७०० वर्ग से.मी. देखि ३२०० वर्ग से.मी. फैलावट भई ३६ प्रतिशत देखि ४० प्रतिशत जमीनको क्षेत्रफल ढाकेकोलाई उपयुक्त मानिन्छ ।

(क) र (ख) को मुख्य उद्देश्य विरूवाको बीच भागको ठाडो बृद्धिलाई रोकेर हाँगाहरू वरीपरी फैलियोस र अन्तिम आकार बनाउने काँटछाँटको समय सम्म हाँगाहरूको वितरण र मोटाई एकनाशले होस् ।

माथि उल्लेखित काँटछाँट तरीका अनुसार नव विरूवामा गर्नु पर्ने काँटछाँट तराई क्षेत्रमा सुख्खा ग्रस्त र सुख्खा नलाग्ने तथा पहाडमा कम उचाई र मध्य उच्च पहाडी क्षेत्रको लागि निम्न तालिका बमोजिम गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

सुख्खा नलाग्ने तराई क्षेत्रमा फ्रेम बनाउने तरीका

वर्ष	महिना	काँटछाँट कार्य	पत्ति टिपाई
०	आश्विन/कार्तिक	विरूवा रोप्ने	बढ्न दिने
	फाल्गुण/चैत्र	जमिनबाट ८" (२० से.मी. मा मूल अगुवा हाँगा हटाउने (डिसेन्टर) वा मर्काउने (थम प्रुन)	२४ देखि २६" (६० से.मी. देखि ६५ से.मी.) मा टिपीङ्ग गर्ने ।
१	आषाढ/श्रावण कार्तिक	आवश्यक भए अगुवा हुने प्रकारको र एक अर्कोसँग बटारिएको हाँगाहरू छनौट गरी हटाउने (टिपीङ्ग गर्ने समयमा) आवश्यक भए एक पात बढ्न दिने ।	
२		काँटछाँट नगर्ने (UnPrune)	जनम पात छोडेर टिपाई गर्ने । (Pluck to Janam)
३	माघ	जमिनबाट १४" देखि १६" (३५ से.मी. देखि ४० से.मी. मा पहिलो फ्रेम बनाउने काँटछाँट गर्ने ।	२४ देखि २६" (६० से.मी. देखि ६५ से.मी.) मा टिपीङ्ग गर्ने र जनम पात छोडेर टिपीई गर्ने । (Tip to 60 to 65 cm and pluck to Janam)

	कार्तिक	आवश्यक भए अगुवा हुने प्रकारको र एक अर्कोसँग बटारिएको हाँगाहरू छनौट गरी हटाउने आवश्यक भए एक पात बढ्न दिने ।	
+४	-	काँटछाँट नगर्ने (UnPrune)	जनम पात छोडेर टिपाई गर्ने ।
+५	पौष/माघ	जमिनबाट १६" देखि १८" (४० देखि ४५ से.मी.) मा अन्तिम फ्रेम बनाउने काँटछाँट गर्ने । आवश्यक भए अगुवा हुने प्रकारको र एक अर्कोसँग बटारिएको हाँगाहरू छनौट गरी हटाउने	२६" देखि २८" (६५ देखि ७० से.मी. मा टिपिङ्ग गर्ने र जनम पात छोडेर टिपाई गर्ने । (Tipal 65 to 70 cm) and Pluck to anam

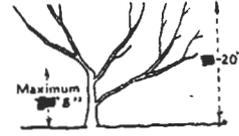
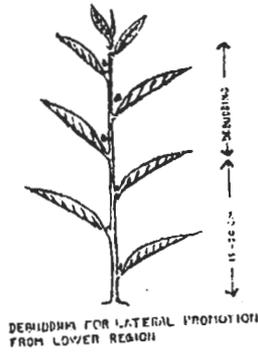
काँटछाँट गरिने बिरूवा, आवश्यक र उपयुक्त मोटाई पुगेको भए पहिलो फ्रेम बनाउने काँटछाँट पहिलो वर्षको अन्त्यमा पनि गर्न सकिन्छ ।

सुख्खा लाग्ने तराई क्षेत्रमा फ्रेम बनाउने तरिका

वर्ष	महिना	काँटछाँट कार्य	पति टिपाई
०	बैशाख जेष्ठ श्रावण भदौ (बिरूवा सरिसकेपछि)	बिरूवा रोप्ने जमिनबाट ८" (२० से.मी.) मा मुल अगुवा हाँगा हटाउने (डिसेन्टर) वा मकाँउने (थम पुन) टिपिङ्ग गर्ने समयमा एक अर्कोसँग बटारिएको र अगुवा हुने प्रकारको हाँगाहरू छनौट गरि हटाउने	बढ्न दिने २४" देखि २६ (६० देखि ६५ से.मी) मा टिपिङ्ग गर्ने (Tip at 60 to 65 cm)
+१		काँटछाँट नगर्ने (Unprune)	जनम पात छोडेर टिपाई गर्ने । (Pluck to janam)
+२	माघ	जमीनबाट १४" देखि १६" (३५ देखि ४० से.मी.)मा पहिलो फ्रेम बनाउने काँटछाँट गर्ने । आवश्यक भए अगुवा हुने प्रकारको र एक अर्कोसँग बटारिएको हाँगाहरू छनौटको गरी हटाउने ।	२४" देखि २६ (६० देखि ६५ से.मी.) मा टिपिङ्ग गर्ने र जनम पात छोडेर टिपाई गर्ने (Tip at 60 to 65 cm and pluck to janam
	कार्तिक	आवश्यक भए एक पात बढ्न दिने ।	
+३		काँटछाँट नगर्ने (Unprune)	जनम पात छोडेर टिपाई गर्ने (pluck to janam)
+४	पुष/माघ	जमिनबाट १४" देखि १६" (३५ देखि ४० से.मी.) मा अन्तिम फ्रेम बनाउने काँटछाँट गर्ने । आवश्यक भए अगुवा हुने प्रकारको र एक अर्कोसँग बटारिएको हाँगा छनौट गरि हटाउने ।	२६" देखि २८" (६५ देखि ७० से.मी.) मा टिपिङ्ग गर्ने र जनम पात छोडेर टिपाई गर्ने (Tip at 65 to 70 cm and pluck to janam)

धेरै सुख्खा लाग्ने क्षेत्रमा पहिलो वर्ष काँटछाँट नगरी छाड्नुको सट्टा, पहिलो फ्रेम बनाउने काँटछाँट १४"-१६" (३५ देखि ४० से.मी.) मा गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

Bush formation: the young plant before and after decanting

CENTRING WITH KNIFE

LUNG PRUNING OR HUMB PRUNING

बर्ष	पहिला	काँटछाँट कार्य	पति टिपाई
०	असार/श्रावण	विरूवा रोपने	बढ्न दिने
+१	पुस/फाल्गुण	जमीनबाट ६" देखि ८" (१५ देखि २० से.मी.) मा मुल अगुवा हाँगा हटाउने (डिसेन्टर) मर्काउने (थप पुन) डिबडिङ गर्ने । टिपिङ गर्ने समयमा, अगुवा हुने प्रकारको बाक्लो भएका र एक अर्कासंग बटारिएका हाँगाहरू छनौट गरि हटाउने ।	२०" देखि २२" (५० देखि ५५ से.मी.) मा टिपिङ गर्ने (Tipat 50 to 55 cm)
+२		काँटछाँट नगर्ने (Unprune)	जनम पात छाडेर टिपाई गर्ने (Pluck to janam)
+३	पुस-माघ	जमीनबाट १२" देखि १४" (३० देखि ३५ से.मी) मा पहिलो फ्रेम बनाउने काँटछाँट (First frame formation Prune) गर्ने एक अर्कासंग बटारिएको र बाक्लो हाँगाहरू छनौट गरि हटाउने । आवश्यक भए एक पात बढ्न दिने ।	२०" देखि २२" (५० देखि ५५ से.मी) मा टिपिङ गर्ने र जनम पात छाडेर टिपाई गर्ने (Tip at 50 to 55 cm and pluck to janam)
+४		काँटछाँट नगर्ने (Unprune)	जनम पात छाडेर टिपाई गर्ने (Pluck to janam)
+५	पुस/माघ	जमीनबाट १४" देखि १६" (३५ देखि ४० से.मी) मा अन्तिम फ्रेम बनाउने काँटछाँट (Final frame formation prusne) गर्ने बाक्लो भएका हाँगाहरू छनौट गरि हटाउने ।	२२" देखि २४" (५५ देखि ६० से.मी.) मा टिपिङ गर्ने र जनम पात छाडेर टिपाई गर्ने (Tip at 50 to 55 cm and pluck to janam)

कम उच्चाई (Low Elevation) भएको पहाडी क्षेत्रमा, फ्रेम बनाउने काँटछाँट तरीका

बर्ष	पहिला	काँटछाँट कार्य	पत्ति टिपाई
०	असार/श्रावण	विरूवा रोपने	बढ्न दिने
+१	पुस/फाल्गुण	जमीनबाट ६" देखि ८" (१५ देखि २० से.मी.) मा मुल अगुवा हाँगा हटाउने (डिसेन्टर) मकाँउने (थप पुन) डिबडिङ्ग गर्ने । टिपिङ्ग गर्ने समयमा, अगुवा हुने प्रकारको बाक्लो भएका हाँगाहरू छनौट गरि हटाउने ।	२०" देखि २२" (५० देखि ५५ से.मी.) मा टिपिङ्ग गर्ने (Tipat 50 to 55 cm and pluck to Janam)
	भदौको अन्तिम हप्ता	आवश्यक एक पात बढ्न दिने । (Step up by a leaf if necessary)	
+२		काँटछाँट नगर्ने (Unprune)	जनम पात छाडेर टिपाई गर्ने (Pluck to janam)
+३	पुस-माघ	जमीनबाट १२" देखि १४" (३० देखि ३५ से.मी.) मा पहिलो फ्रेम बनाउने काँटछाँट (First frame prune) गर्ने । एक अर्कासँग बटारिएको र बाक्लो भएका हाँगाहरू छनौट गरी हटाउने ।	२०" देखि २२" (५० देखि ५५ से.मी.) मा टिपिङ्ग गर्ने र जनम पात छाडेर टिपाई गर्ने । (Tip at 50 to 55 cm and pluck to Janam)
	भदौको अन्तिम हप्ता	आवश्यक एक पात बढ्न दिने । (Step up by a leaf if necessary)	
+४		काँटछाँट नगर्ने (Unprune)	जनम पात छाडेर टिपाई गर्ने (Pluck to janam)
	भदौको अन्तिम हप्ता	आवश्यक एक पात बढ्न दिने । (Step up by a leaf if necessary)	
+५		काँटछाँट नगर्ने (Unprune) वा सतह मिलाई छाँस्ने । (Level of Skiff)	जनम पात छाडेर टिपाई गर्ने (Pluck to janam)
+६	पुस-माघ	जमीनबाट १४" देखि १६" (३५ देखि ४० से.मी.) मा अन्तिम फ्रेम बनाउने काँटछाँट (Final frame formation prune) गर्ने । एक अर्कासँग बटारिएको र बाक्लो भएका हाँगाहरू छनौट गरी हटाउने ।	२२" देखि २४" (५५ देखि ६० से.मी.) मा टिपिङ्ग गर्ने र जनम पात छाडेर टिपाई गर्ने । (Tip at 55 to 60 cm and pluck to Janam)

अन्तिम फ्रेम बनाउने काँटछाँट गरि सकेपछि, वयस्क चियालाई जस्तै काँटछाँट चक्र (pruning Cycle) मा लानु पर्दछ । काँटछाँट गरि सकेपछि काटेको ठुलो दागमा बोर्डा पेष्ट वा इण्डोपेष्टको लेप लगाउनु पर्दछ । काँचो गोबरको लेप बाक्लो गरी लगाउँदा पनि हुन्छ ।

वयस्क विरूवाको काँटछाँट (Pruning of Mature Tea)

काँटछाँट हरियो पत्ति नटिपिजे अर्थात मुना पलाउन बन्द भए पछि गरिन्छ । भूमध्ये रेखाबाट २६°-३०° उत्तर आकाशमा अवस्थित नेपालमा दीर्घकालिन बाँभो (Seasonal dormancy) भएको बेला हिउँदमा कार्तिक १५ देखि माघ भित्र काँटछाँट गरिन्छ । काँटछाँट गर्ने समयमा विरूवाको जरामा माड संचय (Strach reserve) भएको हुनु पर्दछ ।

काँटछाँट प्रकार (Type sn of pruning)

विभिन्न अनुसन्धान पश्चात विभिन्न प्रविधिद्वारा गरिने काँटछाँटका प्रचलित तरीका अनुसार काँटछाँटलाई निम्न अनुसार वर्गीकरण गरिएको छ ।

१) छाँस्ने (Skiff)

२) हल्का काँटछाँट (Light Prune)

३) मध्य काँटछाँट (Medium Prune)

४) गहिरो काँटछाँट (Heavy Prune) वा पुर्नयौवन काँटछाँट (Rejuvenation)

५) फेद काँटछाँट (Collar Prune)

काँटछाँटको तरीका (Methods of Pruning)

१) छाँस्ने (Skiff)

छाँस्ने एक प्रकारको हल्का कटाई हो । छाँटाईको प्रकृतिको आधारमा छाँस्ने कार्यलाई ४ प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

१. (क) सतह मिलाई छाँस्ने (Leavel of Skiff)

पत्ती टिपाईको अन्त्यमा सतह माथि निस्केको नमिलेका डाँठ स साना हाँगा वा पुरानो (बुढा) पातलाई हटाईन्छ । हलुका काँटछाँटपछि कायम भएको टिपिङ्ग सतह भन्दा ५ से.मी. माथि सम्म, यस प्रकारको छाँस्ने कार्य हुन सक्छ ।

१. (ख) हल्का छाँस्ने (Light Skiff)

अघिल्लो टिपिङ्ग सतह वा सो भन्दा १ से.मी. माथि चालु पत्ति टिपाईबाट बनेका टुप्पाहरू (Plucking Points) हटाउने गरी छाँसिन्छ । तर अघिल्लो वर्ष पत्ति टिप्टा बनेका चरिनङ्गा यथावत राखिन्छ । यस छाँटाईमा करिब ५ से.मी. बराबरको छाँस्ने कार्य हुन्छ ।

१. (ग) मध्य छाँस्ने (Medium Skiff)

हलुका काँटछाँट (LP) पछि २० से.मी. माथि टिपिङ्ग गरिएको छ वा गहिरो छाँस्ने (Deep Skiff) पछि १० से.मी. माथि टिपिङ्ग गरिएको छ भने, मध्य छाँस्ने कार्य टिपिङ्ग सतहको ५ से.मी. तल अर्थात काँटछाँट दाग भन्दा १५ से.मी. माथि वा गहिरो छाँसेको दाग भन्दा ५ से.मी. माथि गरिन्छ । एक वर्ष वा सो भन्दा बढी हल्का छाँस्ने वा छाँस्ने कार्य नगरिकन राखिएको (Unprune) बोटमा, अघिल्लो वर्ष पत्ति टिपाईबाट बनेका चरिनङ्गा (Crow's feet) भन्दा तल (चरिनङ्गा फ्याक्ने) मध्य छाँस्ने कार्य गरिन्छ ।

१. (घ) गहिरो छाँस्ने (Deep Skiff)

हल्का छाँटकाँट भन्दा बढी र चाँडै उत्पादन लिनको लागि यस प्रकारको छाँटाई गरिन्छ । हलुका काँटछाँटको दाग र पत्ति टिप्ने सतहको उचाईको मध्य बिन्दुमा गहिरो छाँस्ने कार्य गरिन्छ । हल्का काँटछाँट पश्चात २० से.मी. माथि हरीयो पत्ति टिपीएको भए, काँटछाँट दागबाट १० से.मी. माथि गहिरो छाँस्ने कार्य गरिन्छ । एक वर्ष वा सो भन्दा बढि हलुका छाँस्ने वा छाँस्ने कार्य नगरिएको (Unprune) मा गहिरो छाँस्ने, कार्य अघिल्लो काँटछाँटको दाग र अद्यावधिक पत्ति टिपाईको सतहको ठिक बिच (मध्य बिन्दु) मा पर्ने गरि गरिन्छ । तर यसरी काटेर फ्याक्ने भाग २५ से.मी. भन्दा लामो हुन हुँदैन छाँस्दा, बाँझी हाँगाहरूलाई फ्याकेर सफाई (Cleaning out) गर्नु पर्दछ ।

गहिरो काँटछाँट जमिनको सतहबाट पहाडमा १५ देखि २० से.मी. मा र तराईमा २५ से.मी. देखि ४५ से.मी.मा गरिन्छ । पहाडमा ४० देखि ५० वर्षमा र तराईमा ३० देखि ४० वर्षमा यस प्रकारको काँटछाँट गरिन्छ ।

पुनर्यौवन काँटछाँट (Rejuvenation Prune)

गहिरो काँटछाँटमा जस्तै :-

फेद काँटछाँट (Collar Prune)

जमिनको सतहमा वा सतह नजिकै, जमिन माथिको चियाको बोटको सबै भाग ०-१० से.मी. सम्ममा काटेर फ्याँक्ने यो गम्भिर प्रकृतिको काँटछाँट हो । विशेष परिस्थिति बाहेक यस प्रकारको काँटछाँटको सिफारिश गरिदैन । यस प्रकारको काँटछाँट गरिने बोटको जरा स्वस्थ हुनु पर्दछ । पहाडमा ८० देखि ९० वर्षमा र तराईमा ६० देखि ७० वर्षमा यस प्रकारको काँटछाँट गरिन्छ ।

काँटछाँटको समय (Time of Pruning)

काँटछाँटको उपयुक्त समय, विरूवाको सुसुप्त अवस्थामा दीर्घकालीन बाँझी (Seasonal dormancy) भएको बेला कार्तिक १५ देखि माघ सम्म हो । काँटछाँटको बेला जरामा माड संचय भएको हुनु पर्दछ । बगानको भौगोलिक अवस्थिति, हावापानी, जमिनमा रहेको चिस्यान, सुख्खाबाट हुन सक्ने प्रभाव आदिले काँटछाँट गर्ने समयमा असर पार्दछ । उच्च पहाडी क्षेत्रमा जहाँ ठण्डी छिटो शुरू हुन्छ हल्का काँटछाँट कार्तिक १५ देखि शुरू गरेर मंसिर सम्म गर्न सकिन्छ । कम उच्चाई पहाडी क्षेत्र मंसीर अन्तिम हप्तातिर शुरू गरेर पौष महिनाभित्र काँटछाँट गरिसक्नु राम्रो हुन्छ ।

मध्य काँटछाँट पौष दोश्रो हप्तातिर शुरू गरेर माघ १५ सम्म गर्न सकिन्छ । तर कुनै पनि स्थितिमा मंसिर लाग्नु भन्दा पहिले मध्य काँटछाँट गर्नु हुँदैन । गहिरो काँटछाँट मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा जरामा यथेस्त माड संचय भएको अवस्थामा भाद्र १५ सम्म गर्न सकिन्छ । र कम उचाई भएको पहाडी क्षेत्रमा आश्विन १५ पछि शुरू गरेर मंसीर १५ सम्म गर्न सकिन्छ ।

टिपिङ (Tipping)

काँटछाँट पछि पहिलो पल्ट पत्ती टिप्ने कार्यलाई टिपिङ भनिन्छ । निश्चित प्रकारको काँटछाँटले पत्ती टिप्ने उच्चाई र टिपाईको तरीका निर्धारण गर्छ ।

काँटछाँटको तरीका अनुसार पत्ती टिप्ने उच्चाई निम्न अनुसार हुन्छ ।

काँटछाँट चक्र (Pruning Cycle)

एक काँटछाँट पछि कुनै प्रकारको काँटछाँट नगरीकन (unprune) वा हल्का प्रकारको कटाई (छाँस्ने- Skiff) गरेर पुन काँटछाँट गरिने दुईवटा काँटछाँट बीचको समयान्तरलाई काँटछाँट चक्र भनिन्छ । चियालाई २ वर्ष देखि ६ वर्ष भित्र काँटछाँट नगरीकन (Unprune) वा छाँस्ने कार्य (Skiff) को साथ काँटछाँट गरिन्छ । चियाको बोटलाई प्रत्येक वर्ष काँटछाँट गर्नुको सट्टा कुनै निश्चित काँटछाँट चक्र अनुसार काँटछाँट गर्दा विभिन्न फाइदा हुन्छ । कुन प्रकारको कति वर्षे काँटछाँट चक्र अपनाउने भन्ने, बोटको उमेर, काट्ने हाँगाको उमेर, उत्पादन अवस्था विरूवाको फ्रेम, स्वास्थ्य आदिमा भर पर्दछ । साथै उत्पादनको परिमाण र गुणस्तर, वार्षिक बाली वितरण, चियाको जात, हावापानी, माटोको अवस्था, रोग किराको प्रकोप, आदिलाई ध्यान दिएर उपयुक्त काँटछाँट चक्र अपनाउनु पर्दछ । उपरोक्त कुराहरूको राम्रोसंग नजिकबाट अध्ययन निरीक्षण प्रत्येक काँटछाँटको अन्त्यमा, उपयुक्त काँटछाँट चक्रको छनौटको लागि गरिनु पर्दछ, एउटै निश्चित प्रकारको काँटछाँट चक्र अपनाउँदा उत्पादकत्वमा बृद्धि र गुणस्तरमा कायम राख्न सकिदैन । तराईको लागि ३-४ वर्षे काँटछाँट चक्र र पहाडकोको लागि ४-५ वर्षे काँटछाँट चक्र उपयुक्त मानिएको छ ।

प्रचलनमा रहेको काँटछाँट चक्रहरू (Pruning Cycle)

LP- Light Prune

DS- Deep Skiff

MS- Medium Skiff

LS- Light Skiff

LOS- Level of Skiff

UP- Unprune

काँटछाँट गर्दा ध्यान पुन्याउनु पर्ने कुराहरू :

- १) काँटछाँटको लागि जरामा माड संचित छ छैन थाहा पाउन माड परिक्षण ९वक्रबचअज त्भकत० गरिनु पर्दछ ।, संचय कम भएमा, काँटछाँट समय पर सार्नु पर्दछ ।
- २) काँटछाँट गर्नु भन्दा ६ देखि ८ हप्ता अगाडि देखि पत्ति टिपाई बन्द गरेर विश्राम दिनु पर्दछ ।
- ३) मध्य तथा गहिरो काँटछाँट गरिने सेक्शनमा एन.पि.के २:१:२ को अनुपातमा १०० के.जी. नाइट्रोजन प्रति हेक्टरको दरले मल लगाउनु पर्छ ।
- ४) हल्का मध्य वा गहिरो काँटछाँटपछि २४ घण्टा भित्र वा सोही दिन काटेको दागमा, इण्डोपेष्ट वा बोर्डोपेष्टको लेप लगाउनु पर्छ । काँचो गोबरको लेप बाक्लो गरी लगाएपनि हुन्छ ।
- ५) काँटछाँट गरिसकेपछि बोटमा लागेको भ्याउ खुर्केर सफा गर्नु पर्छ वा काष्ठीक घोल तयार गरेर भिजने गरि स्प्रे गर्नुपर्छ । काष्ठीक घोल शरीरको कुनै अंगमा परेमा पोल्ने तथा घाउ समेत हुन सक्ने विषालु हुने भएकोले, प्रयोग गर्दा विशेष ध्यान दिनु पर्छ ।
- ६) काँटछाँट पछि मुना पलाउन शुरू भन्दा अगाडि, बाँझी हाँगाहरू, गाँठाहरू सुकेका रोगी हाँगाहरू र बटारिएका हाँगाहरू, भि्रकेर सफाई (Cleaning Out) गर्नु पर्छ ।
- ७) काँटछाँट पछि निश्चित गरिएको टिपिङ्ग उच्चाईमा कायम राखि पत्ति टिपाई गर्ने ।
८. कुल रोपण क्षेत्रफल मध्ये, निम्न अनुसार हुने गरी काँटछाँटको क्षेत्रफल विभाजन गरिनु पर्छ ।
  - (क) मध्य वा गहिरो काँटछाँट - २ देखि २.५ प्रतिशत क्षेत्र
  - (ख) हल्का काँटछाँट - २० देखि २५ प्रतिशत क्षेत्र
  - (ग) मध्य वा गहिरो छाँस्ने :- २० देखि २५ प्रतिशत क्षेत्र
  - (घ) हल्का छाँस्ने सतह मिलाई छाँस्ने वा काँटछाँट नगर्ने । (Unprune) (५० देखि ६० प्रतिशत क्षेत्र)

सन्दर्भ सामाग्री :

Science and Peactice in Tea Culture
A Manual of Tea Culture

- D.N. Barua

x- Compiled by M.B. Tamang

- Tocklai Experimenta Station, Jokhat, Issam

Tea Encyclopedia

- Tocklai Experimental Station

Planter's Hand book

- Tocklai Experimental AStation, Jokhat, Issam

Tea Production and Processing

- Barundeb Banesjee

Tea Production and Management

_ Special Training

_ Reading Materials

_ Assam Agricultural University

चिया खेती (त्रैमासिक)

वर्ष-१, अंक-१ (ल्यान्टर्स अफ नेपाल लि.)

चिया किसानको हाते किताब

- होटपा - नेपाल

Field Mangement in Tea (1995) Tocklai Experimental Station TRA, Jorhamt, Assam

चिया / कफी रोपौ, आय बढाउँ ।

१९

Challenges of Tea and Coffee Plantation in Nepal

- Gyan Bdr. Chhetry
Farmer, Ramechhap

Terrain of Nepal is rather boon than curse of nature. In a small stretch of nearly 200 Kilometers from south to north, elevation ranges from 60 meters to 8,848 meters, highest in the world. Rivers flow from north to south suitable for harnessing hydro electricity. The topography of land is desertification and soil erosion prone if cultivated foolishly. The territory has to be used wisely. So far we are not wise enough to use our land properly. In the context of Nepal when people are foolish in the hills, people in the plain suffer Tea and Coffee plantation can be the proper measures to stop this catastrophe.

Nepal is a poverty stricken country. Vicious circle of poverty prevails everywhere. Politics has not been very successful to use bureaucracy for the welfare of country people until now. Culprits have to be identified. The culture of impunity has to be removed. High value cash crops like Tea and Coffee culture can help poverty reduction.

Our country has ample climate for Tea and coffee. It is hardly be an exaggeration to say that we'll be prospered if Tea and coffee are extensively planted all over the feasible areas of the country. Our development budget should be prioritized to agriculture especially high value cash crops like Tea and Coffee. It's time of the hour not to do any late to commence such good deeds.

Followings are the challenges that have to be overcome for effective ways out.

1. Social awareness - We are the neighbour of largest Tea producing country, India Tea was originated from China. But buffer state Nepal is ignorant in Tea culture. Who are to be belamed ? It should have been started extensively some 200 years ago when east India company introduced Tea in India. Our economy is suffering because of our faulty vision. Real development is achieved through the awareness of people. People in Nepal are not well aware of the importance of Tea and Coffee culture. Who are liable for these state of affairs? Tea and Coffee plantation provide highest employment per unit of arable land.
2. Implimentation of Tea and Coffee policy- What's the use of the policy if not implimented? Tea and Coffee policies have been formulaited, but they are not implimented effectively. paper loving bureaucrats should be accompanied by entrepreneurs and workers and field progress has to the accelerated. Tea and Coffee areas have to be identified extensively. No possible area should be spared. Nepal should be famed as tea as teaand coffee producing country in the world.
3. National Tea and Coffee development board has to be made real action oriented, Baard lacks enough good technicians. Apart from five districts which are diclared tea areas by late king Birendra and a few coffee districts in the west, it hasn't any link with other districts. Focuss should be given to all possible areas. In a competitive professional

environment, professionalism is something that should not be ignored. Board should be very active in performing appointed tasks and enough means should be provided by the government,

4. Availability of soft loan- In Nepal soft loan seldom reaches to target groups. Bank officials decide the affairs. Satisfactory service delivery is rarely ensured. Corruption prevails from the time immemorial. Deprived groups have become the victim of this. In spite of entrepreneurs significant contribution and outside foreign aids, agriculture development bank is not grass rooted among real deprived nepalese farmers. Realizing the urgency of tea and coffee plantation, Other commercial banks should be funded to provide soft loan. There should be real banking competition to ensure real achievement.
5. Land lease policy- Hoarding of land is limited by land reform act 2021. Since then land hoarding system is decreasing. The ceiling is again decreased to a marginal limit. In such situation Tea and Coffee plantation can only be done in Co-Operative basis. To encourage entrepreneurs government land which is in abundant should be leased easily. Paper lease policy should be brought in practice. Possible government, lease areas have to be identified and asked investors to invest.
6. Allocation of enough fund- Remittance and non resistance nepalese investment fund should be diverted this greenery campaign. Our tea is thought to be green gold. If we are enthusias to work, money will be made available. The most important thing is determination and good vision.
7. A potential area of the country which I prefer to say mid eastern hill region, which also includes Dolkha, Ramechhap, Sindhuli, Okhaldhunga and Solukhumbu is worth focussing for tea and coffee, Feasibility has already been proved by small scale Plantation. Commercial potentiality has not been realized so far. This area is poor in capital but rich in natural resources. We can be prosperous if they are exploited properly. We are in a point of economic stagnant. Export has to be accelerated, Marketing of tea and coffee will raise the economic condition of the people living in these rural areas.
8. Three important rivers VIZ. Sunkoshi, Likhu, Khimti, boudher, Ramechhap districts, Tamakoshi, flows through the center. The gorges of Likhu, Khimti, Tamakoshi and Sunkoshi have ample climate and soil for producing coffee. Area up to the elevation of 1300 meters can be covered. Steep ridges on either sides of rivers have ample climate and soil for tea. In can go up to the elevation of 1800 meters. Tea and coffee new poeket area has to be declared.

As tomorrow never comes, this herculean task should be started today. Participation of majority of people will make the herculean task easy. It is no wonder that our tea and coffee are the best in the world. If marketed properly, it'll bring a huge amount of money. Trade difficit will be lessened. Nepal's balance of payments will undergo a major structural change. Nepalese as a whole will be heading toward the vicious circle of prosperty.

The author of this article is the chairperson of Hlmchule tea producers's Co-operative Ltd. Bhandar, Ramechhap.

चिया परिक्षण

- प्रेम आचार्य,

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड,
केन्द्रिय कार्यालय, काठमाडौं

चिया व्यवसायमा चिया परिक्षणले एक महत्वपूर्ण भूमिका निभाउँदछ । विभिन्न ठाँउका व्यक्तिहरूले भिन्न-भिन्न प्रकारको चिया मन पराउँदछन् । मन पराउने आधारहरू चिया स्वाद तथा हेर्दा देखिने गुणहरूमा आधारित हुन्छन् । यिनै आधारमा रही चिया परिक्षण गरी ग्राहक सामु चिया तयार गरी दिने काम गरिन्छ ।

चिया परिक्षण गर्ने काम एक जटिल कार्य हो । यो कार्य वर्षौं लगाएर विशेष ज्ञान हासिल गरेका विशेष व्यक्तिहरूले गर्ने गर्दछन् । यी व्यक्तीहरूको धेरै भन्दा धेरै समय चिया हेर्ने तथा स्वाद लिने कार्यमा बित्ने गर्छ ।

चिया परिक्षण गर्ने कार्यलाई मुख्य गरी तीन भागमा विभाजित गर्न सकिन्छ ।

१. परिक्षणको लागी ल्याईएका नमूनालाई हेर्ने :

परिक्षणको लागी ल्याईएका नमूनालाई सुख्खानै रूपमा हेर्ने, सुँघ्ने तथा हातमा लिई स्पर्स गर्ने गरिन्छ । यसो गर्दा चियामा रहेको चमकपन, वासना, एकरूपता, स्टल्क, फाईबर तथा कत्तीको सुकाईएको छ सो बारे जानकारी राखिन्छ । यो काम गर्न एउटा सेतो कागजमा केही चिया राखीन्छ र फिजाईन्छ । त्यसपछी माथि उल्लेख गरिएको विभिन्न पक्ष बारे जानकारी लिईन्छ ।

२. परिक्षणको लागी ल्याईएका नमूनालाई चिया बनाई छोकालाई हेर्ने, सुँघ्ने :

करिव २.९ ग्राम चियालाई चियाको नमूना परिक्षण गर्ने कपमा लिईन्छ र त्यसमा करिव १२० एम.एल. भर्खेर उम्लिएको/उम्लन लागेको पानी राखी छोपीन्छ । करिव ५ मिनेट सम्म कपमा राखी उक्त चियालाई चियाको नमूना परिक्षण गर्ने बटुकामा खन्याईन्छ र छोकालाई भने कपको विको उल्टो पारी त्यसमा राखिन्छ । यस पछी छोकालाई जाँच गरिन्छ । यसो गर्दा चियालाई गरिएको फर्मन्टेसन, अर्थोडक्समा कत्तिको माडिएको तथा चियाको गुण बारे जानकारी लिन सकिन्छ ।

३. तयार गरिएको चिया मुखमा लिई चाख्ने :

यी माथि गरिएको कार्य पछि अन्तमा बनाईएको चियालाई चाख्ने काम गरिन्छ । माथि तयार गरिएको चियालाई एउटा चम्चाको सहायताले वा चियाको नमूना परिक्षण गर्ने बटुकाबाट नै ठूलो आवाजको साथ सुरुप गरी चियालाई मुखमा लिईन्छ । यसरी मुखमा केही सेकेण्डको लागी खेलाई थुकदानीमा थूकिन्छ । यसो गर्दा जिब्रोको विभिन्न भाग तथा तर्कुलोबाट चियाको स्वाद चाखी गुण, वासना, चरित्र तथा अन्य जानकारी लिईन्छ । कहिले काही यसको रंग तथा कडापना हेर्ने दुध पनि मिसाई जाच्ने गरिन्छ ।

नेपालमा मुख्य गरी दुई प्रकारको चिया उत्पादन गरिन्छ । एउटा अर्थोडक्स र अर्को हो सि.टि.सी. । यसको साथै केही ग्रीन टि पनि उत्पादन गरिन्छ । अर्थोडक्स चिया संसार कै उच्च स्तरको विशेष गुण भएको चियामा पर्दछ भने सि.टि.सी. भारतमा उत्पादन गरिएको चिया सरह नै आउदछ ।

जैवीक चियाखेतीमा आन्तरिक नीरिक्षण प्रणालीको महत्व

टंकप्रसाद ओली

रा.चि.तथा
क.वि.बो.क्षे.का.
वर्तिमोड, भापा

भूमिका

चियालाई एक पेय पदार्थको रूपमा पिउन शुरू गरे यता यसको खेती गर्ने प्रविधि, उत्पादन तथा प्रशोधन गर्ने प्रविधि, बजार व्यवस्थापन तथा यसको उपयोग वाट मानिसको स्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष पर्नसक्ने असरवारे चिया विशेषज्ञ, कृषि विशेषज्ञ तथा वैज्ञानिकहरूले अनुसन्धान तथा अध्यायनको क्रम अगाडि बढाइरहेको पाइन्छ। यसै अवस्थामा अन्तराष्ट्रीय बजारको माग अनुरूप जैवीक चियाको उत्पादन गर्नु पर्ने आवश्यक हुन्छ।

जैवीक (अर्गानिक) चियाखेती के हो ?

रासायनिक वस्तु (मल, औषधी) को प्रयोग नगरीकन अथवा प्रकृतिक वस्तुहरूको प्रयोग गरिने चिया खेतीलाई जैवीक चियाखेती भनिन्छ। यसरी चिया उत्पादन गर्दा विभिन्न आवश्यकता पर्दछ। यी मध्ये एक पृथक नीरिक्षण गर्ने संस्थाको आवश्यकता पर्दछ सो कार्य गर्न आन्तरिक नीरिक्षण प्रणाली पनि विकास गर्नु पर्ने हुन्छ।

आन्तरीक नीरिक्षण प्रणाली (Internal control system)

जैवीक चिया उत्पादन गर्दा प्राकृतिक कुराहरूमा अत्यन्तै ध्यान दिनु पर्दछ। तसर्थ यस प्रकार को चिया खेती गर्न अति होशीयारी तथा सावधानी पूर्वक अर्गानिक प्रविधिको अनुसरण गर्नु पर्दछ जस्लाई सफल बनाउन कार्यदक्षता, नियमितता तथा आत्मानुशासनको अहम भूमिका रहेको हुन्छ, हुनुपर्दछ। नेपालको सन्दर्भमा अधिकांश कृषक वर्ग अशिक्षित तथा अर्ध शिक्षित अवस्थामा रहेको पाइन्छ, यस्तो अवस्थामा जैवीक चिया खेती लाई सफल बनाउन जैवीक खेती प्रविधि तथा प्राकृतिक वस्तुहरूको (मल, औषधि) प्रयोग सम्बन्धि प्राविधिक ज्ञान सहिरूपमा किसानको घर दैलोमा पुऱ्याउन सक्नु पर्दछ न कि अन्धाले हात्तिको पहिचान गरेभै होस्। यसरी ठिक रूपले प्रविधि सन्चालन भएको अवस्थामा प्राविधिक ज्ञान तथा अर्गानिक प्रमाण पत्र दिने संस्थाको अर्गानिक चिया खेतीको लागि अधिसारेको मापदण्ड अनुरूप कार्य भए/नभएको चेक जांच गर्ने र अनुशासन, नियमीतता तथा कार्यदक्षता तिर कृषक वर्गलाई उन्मुख गराउने तर्फ नियमित रूपले गरिने कार्य नै आन्तरिक नीरिक्षण प्रणाली हो। यसमा कृषक स्तर (उत्पादक), प्रशोधन तथा आयात/निर्यात स्तर र प्रमाणीकरण निकायको संयोजन रहन्छ।

सर्वप्रथम जैवीक(अर्गानिक) खेती सुरु गर्नु अगाडि प्रमाणिकरण गर्ने निकाय याहा नासा -(National Association For Sustainable Agriculture Of Australia LTD, NASAA) लाई लिईएको छ। नासालाई अर्गानिक खेती गर्नको लागि सम्भाव्यता अध्ययन तथा जैवीक खेतीको लागि नासा मापदण्ड(NASAA Standar) पाउन सम्बन्धित संस्थाहरू र टि.एसोसियसन मार्फत आवश्यक दस्तुर तिरेर फारम भरी निवेदन दिई अनुरोध गर्नुपर्दछ। निश्चित प्रकृया पुरा गरे पश्चात नासा वाट निरिक्षक उपलब्ध भई सम्बन्धित जिल्लाको स्थलगत नीरिक्षण गरि त्याहाको हावापानी, माटो, वर्षा उचाई, प्राकृतिक वस्तुहरूको पर्याप्तता, यातयात, बजार र संचार समेतले उपयुक्त भएमा जैवीक(अर्गानिक) खेती गर्ने इजाजत वा खेती गर्ने मापदण्ड प्राप्त हुन्छ। त्यस अवस्थामा किसान संग निश्चित भूमि हुन्छ, त्यहि भूमि नै कार्यसंचालन स्तर हुन्छ। अब एउटै उद्देश्य भएका किसानहरूलाई कोड नं. दिएर सुचिकृत गर्न पर्दछ र ति किसान हरूलाई फरक स्थानमा फरक फरक समूहहरूमा आवद्ध गर्नुपर्दछ जस्मा विनियम तथा सम्भौताहरू हुन्छन्। प्रत्येक समूह हरूलाई नासा मापदण्ड अनुरूप चिया खेती गर्न तथा उत्पादन लिन उत्प्रेरणा सम्बन्ध कार्यक्रम तथा प्राविधिक तालिम पटक पटक संचालन गर्नु पर्दछ। दिइएको अर्गानिक चियाखेती प्रविधि सही रूपले व्यवहारमा उतारेको छ/छैन भनि चेक गर्ने कार्यमा हरेक क्षेत्रमा १/१ जना Extention Worker खटाइएको हुन्छ उसको र प्रत्येक समूहको अध्यक्ष र सचिवको हुन्छ। यसरी चेक गर्ने कार्य एक समुहले अर्को समुहलाई पनि गर्न सक्ने अधिकार दिईएको हुन्छ, मतलव एक अर्कामा अप्रत्यक्ष चेक गर्न सक्छ र गलत प्रविधि(रसायन), प्रयोग गरेको

पाएमा Extention Worker लाई उजुर गर्ने अधिकार दिइएको हुनुपर्छ र गल्ती गर्ने किसान लाई Extention Worker ले ३ वर्ष सम्म पत्तीको खरिद बिक्री बन्द गर्न सक्ने कडा नियम हुन्छ र ३ वर्ष पछि पुनः समुहमा आबद्ध गराउन पनि सकिन्छ ।

कार्य संचालन स्तरमा हरेक कोड नं. प्राप्त कृषक हरूलाई १/१ वटा दैनिकी कपी (Daily Dairy) रेकर्डको लागि दिइएको हुन्छ जसबाट किसानले हरेकदिन बगानमा के काम गरेको छ, कति खर्च भएको छ र आमदानी कति भएको छ, तथा नाफा/नोक्सान के भएको छ थाहा पाउन सक्छन् यो नै आन्तरिक नीरिक्षण प्रणाली (I.C.S.) को महत्वपूर्ण पक्ष रहेको छ । जुन रेकर्ड कपी यस प्रकार राखिन्छ :

रेकर्ड फाराम नं. २ माटो/पानी व्यवस्थापन											
क्र.सं.	मल प्रयोग मिति	ब्लक नं.	मलको किसिम	परिमाण क्षेत्रफल	प्रयोग क्षेत्रफल	खर्च					कैफियत
						भ्रम सं.	भ्रम दर	रकम	मलको मूल्य	जम्मा	

रेकर्ड फाराम नं. ३
रोग कीरा व्यवस्थापन

क्र.सं.	रोग			किरा			खर्च			कैफियत
	लाग्ने समय	लक्षण	उपचार	लाग्ने समय	लक्षण	उपचार	रोग	किरा	जम्मा	

रेकर्ड फाराम नं. ४
उत्पादन विवरण

क्र.सं.	पत्ती टिपाई मिति	ब्लक नं.	परिमाण के.जी.मा	प्रति के.जी. बिक्री बर	आम्दानी	खर्च			कैफियत
						भ्रम शक्ति	भ्रम दर	जम्मा	
			कुल जम्मा						

रेकर्ड फाराम नं. ५
नीरिक्षण विवरण :

क्र.सं.	देखिएको अवस्था	दिइएको सुभाव	निरिक्षकको नाम	निरिक्षकको दस्तखत	निरिक्षण गरेको मिति	कैफियत

उपरोक्त फाराम रेकर्ड अनुसार चिया कृषकहरूले आफ्नो वैयक्तिक रेकर्ड राख्न, बगानको माटो पानी व्यावस्थापन, रोग कीरा व्यावस्थापन, उत्पादन लिने प्रविधि,

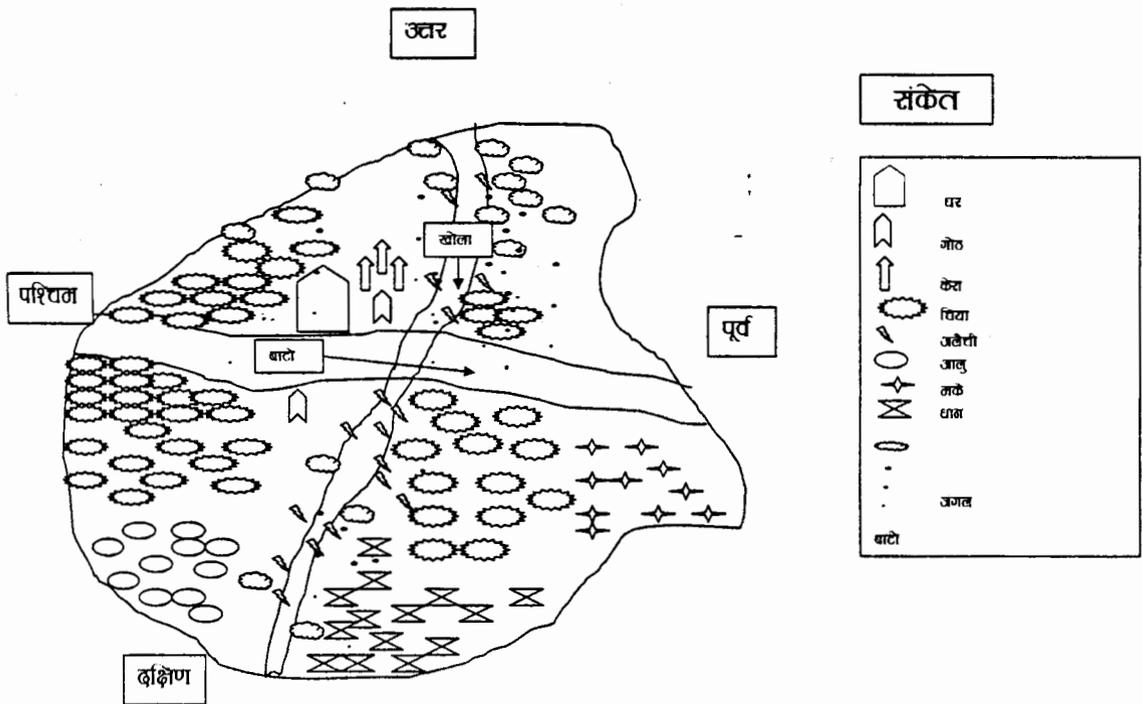

वगान व्यावस्थापन सम्बन्धि अन्य कृया कलापहरूमा प्राविधिक ज्ञान लिइ सक्ने छन् साथै यस खेतीवाट हुने नाफा/नोकसान आफै पत्ता लगाउन सक्ने छन् ।

नक्सा बनाउने (Map of on the sport) :

अर्गानिक चिया खेतीमा यो कार्य पनि अत्यन्तै महत्व पुर्ण कार्य हो । यस्तो खेती गर्ने किसान हरूले उपभोग गरेको जग्गाको नक्सा बनाउन लगाएर लिनुपर्ने हुन्छ। यसरी नक्सा उतार गर्न जग्गा भन्दा ठिक पारिपट्टि बसेर हिमाल हेर्नु पर्छ र हिमाल देखिएको क्षेत्रलाई उत्तर लेखि विपरितमा दक्षिण र पूर्व पश्चिमी दिशा तयार गर्नुपर्छ । दिशा निश्चित भएपछि उक्त जग्गाको नक्सा बनाउदा जग्गाको बीचमा खोला, खोल्सा, चट्टान, बाटो पौर २ वा ३ टुक्रा परेमा पनि एउटै नक्सा बनाउनु पर्दछ यसमा खोला, खोल्सा, बाटो भनि सकेतमा लेख्नु पर्दछ । आफ्नो जग्गाको बिचमा अर्को ब्याक्तीको स्वामित्वको जग्गा भएमाचाहि जग्गाको चारकिरूला खुलाएर माथिजस्तै गरि अलग

अलग नक्सा बनाउनु पर्दछ जस्तै:

यसरी ब्यक्ति/ब्यक्तिको नक्सा बनाएपछि अर्गानिक चिया कृषक हरूको समुहको नक्सा बनाउन सहज हुन्छ र समुहहरूको नक्सा बनाएपछि सदरमुकामवाट उक्त समुहहरू कुन दिशा तर्फ पर्दछन् सो समेत देखिनेगरी नक्सा तयार गर्नुपर्दछ ता कि प्रमाणीकरण निकायले नीरिक्षण गर्दा कसैको सहारा लिननपरोस् । कृषकको सूची बनाउने :

फार्म रेकर्ड तथा जग्गाको नक्सा तयार भईसके पछि आन्तरिक नीरिक्षकले आफ्नो आफ्नो क्षेत्रको क्षेत्रगत बिवरण समेत समेटेनेगरि समुहगत रूपमा चिया कृषकहरूको सूची तयार गर्नु पर्दछ, जस्मा किसानको जग्गाको नक्साको आधारमा रहेका मुख्य तथा सहायक बालीहरू समावेश हुन्छन् । कृषकहरूलाई एकीकृत वाली व्यवस्थापन सम्बन्धी ज्ञान दिलाएर अन्यबाली समेत लाई जैवीक खेती तर्फ उन्मुख गराई नासा NASAA संग Transaction Certificate को लागि अनुरोध गर्न प्रेरित गराउने तर्फ कार्य गर्न/गराउनु पर्दछ ।

आन्तरिक निरिक्षकको काम कर्तव्य :

- कार्य क्षेत्रको कुल क्षत्रफल कति हो
- सबै कृषक हरूलाई वर्षमा १ पटक अर्गानिक खेती सम्बन्धी तालीम अनिवार्य दिनुपर्दछ ।
- सबै कृषक हरूको चियाखेती लाई वर्षमा कमिमा १ पटक अनिवार्य निरिक्षण गर्नुपर्दछ ।
- External Worker ले नै आन्तरिक निरिक्षणको काम गर्नु पर्दछ ।
- १०० प्रतिशत आन्तरिक निरिक्षकको कार्य अर्को निरिक्षकको क्षेत्रमा गएर गर्नुपर्दछ ।
- Conversion Period ३ वर्ष रहेको हुन्छ ।
- हरेक वर्ष नासा निरिक्षण हुनु अगाडि नै आन्तरिक निरिक्षण अनिवार्य गरिसक्नु पर्दछ ।
- आन्तरिक निरिक्षण प्रणालीमा संस्था/समुहको अध्यक्ष र सचिवले आफ्नो समुहको नियन्त्रण,प्रत्येक चेक गर्न सक्छन् तसर्थ जिम्मेवारी दिनुपर्दछ ।
- लुकी छिपी गलत प्रविधि (मापदण्ड भित्र नरही) अपनाई खेती गरेको पाइएमा तुरुन्त समुहबाट निश्कासन तथा उत्पादित बस्तुको खरीद बिक्रीमा रोक लगाउनुपर्दछ र पुनः ३ वर्ष सम्म मापदण्ड भित्र रही उत्पादन गरेमा समुहमा आबद्ध गर्न सुचित गर्नुपर्दछ ।
- चिया पत्ती समुहमा संकलन गराई समुह मार्फत प्रशोधन कारखानामा बिक्री बितरण गर्नु गराउनु पर्दछ ।
- समुह संस्थामा पत्ती संकलन वापत कमिशन दिनु हुदैन ।
- समुह/संस्थाको कारोबार पारदर्शी हुनु पर्दछ ।
- लेखाको ढाँचा एकै प्रकारको राख्न लगाउनुपर्दछ ।

प्राङ्गारीक कृषि उत्पादनको नासा(NASAA) मापदण्ड :

- बालीमा लाग्ने रोग/कीरा व्यवस्थापन गर्न जैविक तरिका तथा प्राकृतिक शत्रुजीव व्यवस्थापनमा जोड दिनुपर्दछ ।
- उत्पादक तथा प्रशोधकले उत्पादन तथा प्रशोधन स्थल रासायनिक मल तथा बिषादीको प्रदुषण बाट मुक्त राख्नु पर्दछ ।
- वाली विरूवाको जात छनोट गर्दा स्थानीय हावापानी सुहाउदो तथा रोग/किरा कम लाग्ने किसिमको छनोट गर्नु पर्दछ ।
- माटोको उर्वरा शक्ती वृद्धि गर्न गोडमेल, कम्पोष्ट मल, हरियोमल तथा घरवरपरको प्राङ्गारिक पदार्थको उपयोग गर्नु पर्दछ ।
- माटोको खाद्य तत्व आपूर्ती गर्न आफ्नै घरबारी/खेतमा प्राङ्गारीक पदार्थको उत्पादन गरि प्रयोगमा ल्याउनु पर्दछ ।
- भरसक एकलो बाली प्रणालीबाट एकिकृत बाली प्रणाली तर्फ रूपान्तरण भएको हुनुपर्दछ ।

१. प्राङ्गारीक खेती प्रणाली कित्ताको विवरण:

- जैवीक कृषिको कित्ता रासायनिक पदार्थबाट प्रदुषित हुन र मिसिनबाट जोगाउन मध्यवर्ती कित्ताको दुरी कम्तीमा १००मी. हुनुपर्दछ ।
- कुनैपनि रासायनिक मल, विषादि, भार नाशक तथा वृद्धि प्रवर्धक प्रयोग गर्न हुदैन ।
- विषादी प्रयोग गरिएका अवस्थाका मिशिनरी औजार हरू उपयुक्त तरीकाले सफागरेर मात्र प्राङ्गारीक कित्तामा प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

२. रूपान्तरणको अवधि :

- रूपान्तरणको कृषि प्रणाली लागू गरिएको पहिलो मिति देखि नै रूपान्तरण अवधि गणना गरिने छ ।
- प्राङ्गारिक प्रणालीमा ल्याईएको १ वर्ष सम्म प्रमाणीकरण गर्ने निकायबाट बेलाबेलामा निरिक्षण गरिनु पर्छ तर प्रमाणीकरण चिन्ह भने प्रयोग गर्न पाइदैन ।
- दोस्रो र तेस्रो वर्षको उत्पादनलाई राम्रो संग निरिक्षण प्रमाणीकरण निकायले रूपान्तरण अवस्थाको प्राङ्गारिक चिन्ह प्रदान गर्न सकिने छ ।
- प्राङ्गारिक उत्पादक तथा प्रशोधकले विगत ३ वर्ष देखि जैवीक तरिकाले उत्पादन, प्रशोधन गरेको भन्ने यथेष्ट प्रमाण उपलब्ध गराउन सकेमा रूपान्तरण अवधि पखिरहन पर्ने छैन ।

३. बाली उत्पादन:

- प्राङ्गारिक उत्पादनको लागि प्रयोग गरिने बालीको जात, बिरूवा, बिउहरू सकभर प्राङ्गारिक उत्पादन गरिएको क्षेत्रबाट मात्र ल्याउनु पर्दछ ।
- विउ/बिरूवा छनोट गर्दा जातिय बिबिधता कायम राख्नु पर्दछ ।

४. माटो/पानि र मलखाद्य ब्यवस्थापन:

- माटोको गुणस्तर सुधार गर्न मलखाद्य प्रयोग, बालिको छनोट गर्नुभन्दा पहिला माटोको नमुना लिई खाद्य तत्व परिक्षण गरिनु पर्दछ ।
- प्राकृतिक वा प्राकृतिक खनिज श्रोत बाट प्राप्त बस्तुहरूको प्रयोग गरि माटोको पी. एच. ठिक राख्नुपर्दछ ।
- बारी/खेत खालि नराखि कोसे बालि लगाई राख्नुपर्दछ ।
- खन्ने/जोत्ने कार्यको लागि ठूलो मेशिनरि सामानको प्रयोग हटाउनु पर्दछ ।
- माटोमा खाद्य तत्वको संतुलन कायम राख्न एकिकृत माटो सुधार कार्य र प्राङ्गारिक पदार्थ संतुलित तरिकाले प्रयोग गर्नु पर्दछ ।
- राम्रो संग नपाकेको गोबर मल प्रयोग गर्न हुदैन ।
- रासायनिक मल प्रयोग गर्न हुदैन ।

५. रोग/कीरा तथा भार नियन्त्रण:

- प्राकृतिक शत्रु ब्यवस्थापन गर्ने ।
- मिश्रीत बाली लगाउने ।
- राम्रो र उपयुक्त किसिमको खनजोत गरि भार नियन्त्रण गर्ने ।
- छापो हाल्ने तथा छापो जस्तो हुने बाली लगाउने ।
- रासायनिक बिषादी बिल्कुल प्रयोग नगर्ने ।
- बानस्पतिक किटनाशक मात्र प्रयोग गर्ने ।
- भौतिक तरिकाले रोग कीरा नियन्त्रण गर्ने ।
- रासायनिक पदार्थ बाट बनेका सावुने, सर्फहरू प्रयोग गर्न पाईदैन ।
- खनिज पदार्थ, प्राङ्गारिक खुसानी, प्याज, लसुन, बनस्पती तेल, खरानी आदि रोग/कीरा नियन्त्रणमा प्रयोग गर्न पाईन्छ ।

नव वर्ष तथा ८ औँ राष्ट्रिय चिया दिवस २०६२ को
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना ।

बुधकरण एण्ड सन्स टि कम्पनी प्रा.ली.

महेशपुर-७, काठा

आठौँ राष्ट्रिय चिया दिवस तथा नव वर्ष २०६२ को
हार्दिक मंगलमय शुभकामना !

वंसल टि स्टेट प्रा.लि.

ज्यामिरगढी-२, काठा

चिया / कफी रोपौ, आय बढाउँ ।

चिया खेतीमा एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन

- पुष्कर सन्यासी

चिया खेती गरिएको क्षेत्रमा अनेकौं प्रकारका कीराहरू पाइन्छन् । ति मध्ये लगभग ३०० कीराहरू चिया खेतीको लागि हानीकारक हुन्छन् । हानीकारक कीराहरू (शत्रु जीव) पात, काण्ड, जरा, मुना, र फूलमा पाइन्छन् । ७ देखि १० प्रतिशत सम्म चिया मुनाको उत्पादनमा ह्रास ल्याउने कारकतत्व ति शत्रु जीवकै संक्रमणबाट हुने गर्दछ । राम्ररी हेरचाह नगरिएको चिया क्षेत्रका यो २५ प्रतिशत सम्म पनि हुनसक्छ । कीराको संक्रमणबाट उत्पादनमा कमी ल्याउने मात्र होइन विभिन्न प्रकारका रोगहरूको प्रकोपको सम्भावना मात्र नबढेर चिया बोट नै मर्ने पनि गर्दछन् ।

सामान्यतया : किराहरूलाई तिनीहरूको खाने व्यवहार (Feeding habitat) अनुसार टोक्ने/चपाउने रस चुस्ने, डाँठ खोदले खालका हुन्छन् । भुसुले किरा (Caterpillar) टोक्ने/चपाउने खालका हुन्छन् जसले पात, मुना खाने गर्दछन् भने लाहि किरा (Aphids, Jassids, Thrips) मच्छर (Helopeltis) सुलसुले (Mites) र उडुस (Bugs) रस चुस्ने हुन्छन् भने फडके (Cricket), खुम्रे (Cock chafers) डाँठ खोल्ने (Borer) बोक्रा खाने (Bark eater) खालका हुन्छन् ।

उक्त किराहरूको संक्रमण पातमा ६५ प्रतिशत, काण्डमा १८ प्रतिशत, जरामा ११ प्रतिशत, मुनामा ५ प्रतिशत र फूल अनि फलमा १ प्रतिशत हुन्छ । समग्रमा सुलसुलेबाट हुने संक्रमण अन्य सबै कीराको संक्रमण भन्दा पनि बढी हुन्छ ।

संक्रमित किराको नियन्त्रण गरी गुणस्तरीय र अत्याधिक उत्पादन प्राप्त गर्नु कृषि क्षेत्रको विशेषता हो । सो कार्यको लागि एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन अहिलेको वैज्ञानिक खेति प्रणालिको अतिनै महत्वपूर्ण तथ्य हो । यो व्यवस्थापनमा विभिन्न पद्धतिहरू अपनाइन्छ ।

कीराको नियन्त्रण गर्नु अघि निम्न आधारभूत कुराहरूमा ध्यान दिईनु पर्दछ :

- १ कीराको पहिचान र संक्रमणको लक्षण
- २ कीराको जीवनचक्र
- ३ कीराको वासस्थान
- ४ कीराको चालचलन
- ५ प्रकोप समय इत्यादी

कीराको संक्रमणलाई नियन्त्रण गर्दा अपनाईने सबै प्रकारका पद्धतिहरूको समग्रता नै एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन हो । विकासात्मक पद्धति (Cultural technc) अर्न्तगत चिया जातको छनौट, नर्सरी, विरूवाको छनौट, रोपन क्षेत्रको अवस्था र सामान्य रोकथाम आदि पर्दछन् ।

चिया जातको छनौट गर्दा निर्दिष्ट क्षेत्रमा उपयुक्त मानिएका अर्थात् सिफारीश गरिएका जातहरू मात्र रोप्नु पर्दछ । कतिपय चियाको जातहरू यस्ता पनि हुन्छन् जसमा विशिष्ट किराहरूको संक्रमण अत्याधिक हुने गर्दछ । यस्ता जातहरू नरोपिएको राम्रो हुन्छ तर रोप्ने पर्ने भए पनि किराको प्रकोपलाई नियन्त्रणमा विशेष ध्यान दिइनु पर्छ ।

नर्सरी विरूवाबाट नै किरा या किराको अण्डा/बच्चाहरू ओसार-पसार हुने गर्दछ । नर्सरी विरूवाको छनौट गर्दा स्वास्थ्य, पूर्ण उचाई र आवश्यक पातको संख्या भएको किरा रहित हुनै पर्दछ ।

चिया रोपन क्षेत्र पानी जम्ने, खडेरी लाग्ने वा अत्याधिक ओसिलो ठाउँमा किराहरूको प्रकोप बढ्ने गर्दछ । चिया क्षेत्रभित्र भारपातको अनियन्त्रित उत्पादन र सीमा क्षेत्रमा भार जङ्गलको बाक्लोपना अव्यवस्थित कुलेसो भएको अवस्थामा पनि किराको संक्रमण बढ्ने गर्दछ । मूख्यतः जरामा लाग्ने किराहरू माटोबाट नै निस्कन्छन् । सो को रोकथाम फेद र विरूवा रोप्ने/जमिनको तयारीको समयमा नै गर्नु पर्ने हुन्छ । जरामा किराको संक्रमण भई मरेका बोटहरूलाई

उखेलेर जलाउनु पर्दछ ।

किरा लागेको पात तथा मुनाहरू चुडेर, खस्रो टिपाई (Black Plucking) गरेर हटाउनु, काण्ड/हाँगाहरू किरा लागि सुके-मरेका भए काटेर हटाउनु, हाँगामा लागेका भ्याउहरू सफा गर्नु, जसको लागि (Caustic Soda) को प्रयोग गर्न सकिन्छ, कलमी गरेपछि काटिएका हाँगाहरू चिया क्षेत्रबाट हटाउनु, किराहरूले आश्रय लिन सक्ने वा किराको प्रकोप नियन्त्रणको एक महत्वपूर्ण पक्ष हो ।

किराको बच्चा तथा वयस्क भुसुले किराहरू (Caterpillar) जस्तै पातबेरूवा (Faggot worm, Flush worm) र अटेर्नो (Psychid caterpillars) र बच्चाहरू (chrysalids) हरू हातले टिपेर नष्ट गर्दा किराको जनसंख्या र प्रकोपमा हदैसम्मको नियन्त्रण गर्न सकिन्छ ।

जैविक पद्धति (Biologicals) अन्तर्गत ति किराहरूलाई आहारा बनाउने चिया क्षेत्र भित्रै पाइने जीवहरू (Predators) को संरक्षण गर्नु आदि पर्दछन् ।

भौतिक पद्धति (Physical Techinc) अनुसार भुसुले किराको माउ किरा पुतली (Moth) लाई चिया क्षेत्रका राती (pest-o-Flsh) को प्रयोग गरी संकलन गरेर नष्ट गर्न सकिन्छ ।

चिया एक स्वास्थ्य वर्धक पेय हुनाले विषादी रहित चिया उत्पादन नै आजको आवश्यकता हो । तर किराको प्रकोप अनियन्त्रित भएको खण्डमा विषादी प्रयोग गर्ने पर्ने हुन्छ । स्थानीय स्रोतबाट उपलब्ध भएको बस्तुहरू प्रयोग गरी घरेलु विषादी पनि बनाउन सकिन्छ । स्थानीय स्रोतबाट उपलब्ध भएको बस्तुहरू प्रयोग गरी घरेलु विषादी पनि बनाउन सकिन्छ । खोर्सानी, सुर्ति, तितेपाती, खरानी, गहुँत आदिको भोलको प्रयोगले धेरै किराहरू मार्न सकिन्छ । प्राञ्जारिक चिया उत्पादन गर्न नीमपत्ती (Melia azadirachta) बाट तयार पारिएको विषादी अति नै प्रभावकारी हुन्छ जसको प्रयोगबाट किराहरू नियन्त्रण गर्न सकिन्छ ।

एकीकृत शत्रुजीव व्यवस्थापनको अन्तिम विकल्प भनेको नै रासायनिक विषादीको प्रयोग हो । यि विषादीहरू अनेकौं प्रकारका हुन्छन् । जसले किरालाई विभिन्न अवस्था र विभिन्न प्रकारले मार्ने गर्दछन् । ति विषादीहरूको गुण अण्डा नष्ट गर्ने (Ovicidal), गन्धले हटाउने (Fumigant), तुरून्तै मार्ने (Contact) र शारीरिक प्रणाली नष्ट गर्ने Systemic हुन्छन् रसायनीक विषादीको प्रयोग गर्दा उचित विषादी, उचित मात्रामा, उचित समयमा, उचित तरिकाले, उचित स्प्रे मेशिनको प्रयोग र ती विषादीको मानव-शरिरमा पर्ने नकारात्मक प्रभाव आदि जस्ता कुराहरूको ध्यान दिनु पर्दछ । तर गलत तरिकाले विषादीको प्रयोग गर्दा किराको प्रकोप घट्नको साटो बढेर जाने गर्दछ ।

समग्र रूपमा भन्नु पर्दा एकीकृत शत्रुजीव व्यवस्थापनले हानिकारक किराहरूको पूर्ण रूपमा निराकरण गर्न सकिदैन तर उल्लेखनीय रूपमा रोकथाम भने गर्न सकिन्छ, किरा प्रतिरोधक जातको छनौट, चियाक्षेत्रको सरसफाई, माटोको सुधार, काटछाँट, मलको प्रयोग, बोटको स्वास्थ्य, सिंचाई, छहारीको व्यवस्था जस्ता आधारभूत कार्यहरू ठिक तरीकाले, ठिक तरिकामा गरेर एकित्त वाली व्यवस्थापनबाट अप्रत्यक्ष वा प्रत्यक्ष रूपमा शत्रुजिवको रोकथाम हुन्छ ।

सान्दर्भिक पुस्तकहरू :

Field Management in Tea By: J. Chakrawartee., Tea culture, processing and marketing. By: MJ Mullay, VS Sharma, Tea in india, Bala Subramariam, Assam Tea Review, Two and a bud, Tea a Tea

आठौँ राष्ट्रिय चिया दिवस तथा
नव वर्ष २०६२ को हार्दिक मंगलमय शुभकामना !
कुवाडीदेवी टि स्टेट प्रा.लि.
कुमरखोद.. भापा

नेपालको सबैभन्दा पुरानो ईलाम चिया बगान

चिया विस्तार योजना सोल्मा तेहथुममा रहको प्रदर्शनी स्थल

आर्थिक, रोजगारी तथा वातावरणको लागि चिया सम्बन्धी गोष्ठीको भलक

चियामा प्रयोग गरीने विषादी सम्बन्धी कृषक सचेतनामूलक कार्यक्रम भलक

चिया / कफी रोपौ. आय बढाउँ ।

नेपाल टिा & वर्लड 2004 को ँक ढलक

प्रा.स./ना.प्रा.स.हरुको विया सम्बन्धी व्यवहारिक तालिमको ढलक

भापा जिल्ला स्थित तराईको चिया बगान

सन् २००१ मा जापानमा भएको चिया सम्बन्धी सेमिनारको भलक

राष्ट्रिय कफी नीति २०६०

कफी उत्पादन, प्रशोधन एवं व्यापारिक कारोवारमा नीजि तथा सहकारी क्षेत्र समेतको सहभागिता बृद्धि गरी देशमा उपलब्ध संभावनाहरूको दिगो र व्यवस्थित उपयोग गरी आय आर्जन रोजगारीको अवसर बृद्धि एवं वैदेशिक मुद्रा आर्जन गर्ने भरपर्दो श्रोतको रूपमा कफी विकास गर्न गराउन श्री ५ को सरकारले राष्ट्रिय कफी नीति, २०६० स्वीकृत गरी लागु गरेको छ ।

१. परिभाषा:

विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस नीतिमा,

- १.१ “कफी कृषक” भन्नाले प्रचलित कानूनले तोकेको जग्गाको हरबन्दी भित्र रहेर कफी खेती गर्ने कृषकलाई जनाउँछ ।
- १.२ “व्यवसायिक कफी कृषक” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम जग्गा हदबन्दी छुटको सुविधा लिई कफी खेती गर्ने कृषकलाई जनाउँछ ।
- १.३ “सहकारी कफी खेती” भन्नाले प्रचलित सहकारी ऐन अन्तरगत गठन भई समूहगत रूपमा आबद्ध भएर कफी खेती गर्नेलाई जनाउँछ ।
- १.४ “कफी उद्योग” भन्नाले कफी गर्ने वा कफी प्रशोधन गर्ने कारखान संचालन गर्नका लागि प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता गरिएको उद्योगलाई सम्भन्नु पर्दछ ।
- १.५ “कफी प्रशोधन कारखाना” भन्नाले कफी प्रशोधनका लागि चाहिने उपकरणहरू र मेशिनरीहरू जस्तै: पल्प, हलर, रोष्टर आदि जडान भएको संरचनालाई जनाउँछ ।
- १.६ “कफी निर्यातकर्ता” भन्नाले नेपालमा उत्पादीत कफी अन्य मुलुकमा निर्यात गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई जनाउँछ ।
- १.७ “कफी आयातकर्ता” भन्नाले विदेशमा उत्पादीत कफी पैठारी गरी बिक्री वितरण गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई जनाउँछ ।
- १.८ “कफी प्याकर” भन्नाले स्वदेशमा उत्पादीत दाना कफी (Cherry coffee) रोष्टिङ्ग, प्याकेजिङ्ग, लेबलिङ्ग गरी वा तयारी कफी प्याकिङ्ग गरी बिक्री गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई जनाउँछ ।
- १.९ “बोर्ड” भन्नाले राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डलाई जनाउँछ ।
- १.१० “कफी व्यवसाय” भन्नाले व्यवसायीक रूपमा कफी खेती, प्रशोधन, आयात, निर्यात एवं बिक्री वितरण गर्ने कार्यलाई जनाउँछ ।
- १.११ “बैंक” भन्नाले कफी व्यवसायमा लगानी गर्ने कृषि विकास बैंक लगायतका प्रचलित कानून बमोजिम बैकिङ्ग कारोवार गर्न अनुमति प्राप्त बित्तीय संस्थालाई जनाउँछ ।

२. उद्देश्य :

- २.१ कफीको आयात प्रतिस्थापन गरी निर्यात प्रबर्द्धन गर्ने ।
- २.२ आय र रोजगारीका अवसरहरू श्रृजना गरी गरिबी निवारणमा सहयोग पुऱ्याउने ।
- २.३ कफी खेती विस्तार गरी वातावरण संरक्षणमा सहयोग पुऱ्याउने ।
- २.४ कफी व्यवसायलाई दिगो र आकर्षक बनाउने ।

३. नीति तथा कार्य नीतिहरू :

- ३.१ उत्पादन तथा प्रशोधन
  - ३.१.१ कफीको उत्पादन र प्रशोधनमा आधुनिक प्रविधिहरूको विकास तथा जैविक कफी खेती प्रवर्द्धन गर्न नीजि/सहकारी क्षेत्रको समेत सहभागीतामा आवश्यकता अनुसार कफी अनुसन्धान केन्द्र तथा उपकेन्द्रहरूको स्थापना गर्नुका साथै भइरहेको कफी विकास केन्द्रलाई सुधार गरिनेछ ।
  - ३.१.२ कफी खेतीको लागि प्रयोग भएको जग्गाको हदबन्दीमा प्रचलित नियमानुसार छुट दिइनेछ ।
  - ३.१.३ व्यवसायीक कफी खेती भएका क्षेत्रहरूमा सडक, सिंचाई बिजुली, संचार जस्ता आधारभूत भौतिक संरचनाहरूको प्राथमिकता दिइने छ । यसरी दिइने प्राथमिकता उक्त क्षेत्रमा बसोबास गर्ने अधिकांश कृषकहरूको मुख्य व्यवसाय कफी खेती भएको हुनु पर्नेछ ।
  - ३.१.४ कफी प्रशोधन उद्योगको लागि आवश्यक मेशिनरी औजार आयात गर्दा कृषिजन्य उद्योगहरूले पाए सरहको सुविधा पाउने छ ।
  - ३.१.५ कफी उत्पादन एवं प्रशोधनको लागि आवश्यक दक्ष जनशक्तिको विकास गरिनेछ ।
  - ३.१.६ निर्यात हुने कफी आकर्षक राष्ट्रिय प्रतीक चिन्ह (logo) राखिने व्यवस्था गरिनेछ ।
  - ३.१.७ कफी प्रशोधनका लागि उपयुक्त मेशिनरी औजार मुलुकमै उत्पादन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
  - ३.१.८ यस नीति अन्तरगत उपलब्ध गरिएका सुविधा सहूलियत लक्ष बमोजिम उपयोग गर्न नसकेमा त्यस्ता सुविधा सहूलियतबाट बन्चित गर्न सकिन्छ ।
  - ३.१.९ व्यवसायीक कफी खेती गर्ने, कफी आयात निर्यात तथा स्थानीय तहमा बिक्री बितरण गर्ने र कफी प्रशोधन गर्ने कारखानाले बोर्डको पूर्व स्वीकृति लिई बोर्डमा सूचिकृत गर्नु पर्नेछ ।
  - ३.१.१० व्यवसायी कफी खेतीको लागि नीजि वा सरकारी जग्गा लिजमा दिने व्यवस्था गरिने छ ।
- ३.२ बजार तथा व्यापार प्रवर्द्धन :
  - ३.२.१ कफी निर्यात प्रवर्द्धनको लागि विदेश स्थित नियोगहरूसँग समन्वय गरी विदेशमा प्रचारात्मक कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।
  - ३.२.२ निर्यात हुने दाना कफीमा एक पटकमा अधिकतम ३०,००० (तिस हजार) अमेरिकी डलर मूल्य सम्मको परिमाण निर्यात गर्दा बिना एल.सी. पठाउन सकिनेछ ।
  - ३.२.३ कफीको आन्तरिक माग पूर्तिको लागि नेपालमा उत्पादीत कफीलाई नै प्राथमिकता दिई आयात प्रतिस्थापन तर्फ ध्यान दिइनेछ ।
  - ३.२.४ नेपालमा जैविक (Organic) कफी उत्पादनको महत्व बारेका प्रचार प्रसारमा विशेष ध्यान दिई प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।
  - ३.२.५ स्वदेशमा उत्पादित कफी निर्यात गर्दा र विदेशबाट कफी आयात गर्दा बोर्डको पूर्व स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।
- ३.३ संस्थागत व्यवस्था:
  - ३.३.१ कफी सम्बन्धी राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय सेमिनार, मेला, प्रदर्शनीहरूमा व्यवसायीक रूपमा कफी खेतीमा संलग्न कृषक, उद्योगपति तथा कर्मचारीहरूलाई सहभागी गराउन प्रोत्साहित गरिनेछ ।
  - ३.३.२ बोर्डले नीजि क्षेत्र लगायत स्वदेशी एवं विदेशी संघ/संस्थाहरूसँग समन्वय राखी कफी अनुसन्धानको साथै प्रविधि विकासमा जोड दिनेछ ।

- ३.३.३ कफीको गुणस्तर कायम गर्न उपयुक्त विकास गरिनेछ ।
- ३.३.४ बोर्डले कफीको व्यासाय प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक सुविधाहरू उपलब्ध गराउनको लागि सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गर्ने छ ।
- ३.३.५ कफी विकासको लागि अध्ययन भ्रमण, तालिम तथा उच्च शिक्षाको व्यवस्था गरिनेछ ।
- ३.३.६ कफीको क्षेत्रफल, उत्पादन, निर्यात आयात, बिक्री, प्रशोधन आदिको तथ्याङ्क संकलन एवं विश्लेषण गरी केन्द्रीयस्तरमा सूचना प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
- ३.३.७ कफी व्यवसायीहरूलाई संस्थागत रूपमा बजारीकरण, कफी विकास योजना, नीति निर्माण एवं कफीको बजार व्यवस्थापनमा सहभागी गराईनेछ ।
- ३.३.८ बोर्डले कफी व्यवसायीहरूको सुपरीवेक्षण, अनुगमन र मूल्याङ्कन गरी उत्कृष्ट व्यवसायीलाई पुरस्कृत गर्ने छ ।
- ३.३.९ कफी बजार प्रतिस्पर्धी नभएसम्म कफी मूल्य निर्धारण समितिमा कफी कृषक/सहकारी र व्यवसायीको तर्फबाट संस्थागत प्रतिनिधित्व हुनेछ ।
- ३.३.१० स्वदेशी तथा विदेशी व्यक्ति सहकारी वा संस्थाको संयुक्त लगानीमा व्यवसायीक कफी खेती एवं प्रशोधन कारखाना स्थापना गर्न सकिनेछ ।
४. कफी विकास कोष:
- ४.१ राष्ट्रिय कफी विकास कोष स्थापना गरिनेछ ।
- ४.२ उक्त कोषमा देहाय बमोजिमको रकम जम्मा हुनेछ ।
- ४.२.१ राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय संघ-संस्था एवम् अन्य श्रोतबाट कफीको विकास तथा अनुसन्धानको लागि प्राप्त रकम ।
- ४.२.२ लिजबाट प्राप्त रकम ।
- ४.२.३ श्री ५ को सरकारबाट कफी विकासको लागि प्राप्त रकम ।
- ४.२.४ बोर्डले परामर्श दिए वापत प्राप्त हुने सेवा शुल्क ।
- ४.३ उक्त कोष बोर्डबाट स्वीकृत निर्देशिका बमोजिम संचालन हुनेछ ।

ॐ.ॐ.ॐ

नव वर्ष तथा
आठौँ राष्ट्रिय चिया दिवस २०६२ को
हार्दिक मंगलमय शुभकामना !

मितल टि स्टेट प्रा.लि.

Prospects for Coffee in Nepal

- Krishna Prasad Pathak

Advisor

Nepal Coffee producers' (Federated) Association

Specialty coffee for niche market

As organic by default, Naturally grown, environment friendly crop to conserve soil and water and the best optional cash crop to provide livelihood for all small and marginal farmers by utilizing the steep landscapes of mid-hills of Nepal where livelihood opportunities are least explored by community people.

Socio-economic dimension.

Massive population of small farmers are coming up with us to commercialize coffee farming. We are promoting appropriate partnership between farmers' cooperatives and business organizations and appropriate coordination among GOs, NGOs and Business community to create institutional infrastructure to commercialize coffee with small holders' initiatives. We will generate homely self employment for marginal poor in rural communities, Only 0.5 Ha of steep land parcel will be enough for the livelihood for one farmer's family.

Prospects for Coffee in Nepal

Highland speciality

For rather northern situation than other coffee growing zone of the globe, Traders of Europe, USA and Japan have recognized Nepali coffee as highland speciality coffee grown in 800m-1600m altitude.

Organic by default

Due to the virgin land, availability of organic matters and being coffee itself an agro forestry crop, we are promoting organic coffee. For this purpose, local level compost/bocasi production and organic pest and disease production can be commercialized to meet the demand of commercial plantation of coffee and fruits.

Shade grown and environment friendly coffee

Coffee conserves soil and water of steep landscape of the mid hills for being an agro forestry cash crop for farmers and shade loving crop. Coffee does not need tilling that is the prime factor to the loss of topsoil in the steep landscape as well as in the highland terrains. Very poor farmers are helpless and are accelerating the loss of top soils of their marginal private land parcels and coffee is the most viable crop to stop this trend.

The most attractive cash crop

Very poor farmers do not have arable and fertile land parcels. They need money to buy staple foods too. For the livelihood of poor farmers, coffee is the most attractive optional cash crop.

4000 trained lead farmers on organic coffee farming.

Win rock International has provided the organic coffee farming technology and Helvetas has extended to more than 4000 coffee farmers through 200 lead farmers with a network of 300 villages of 11 districts of mid-hills by (NCPA)

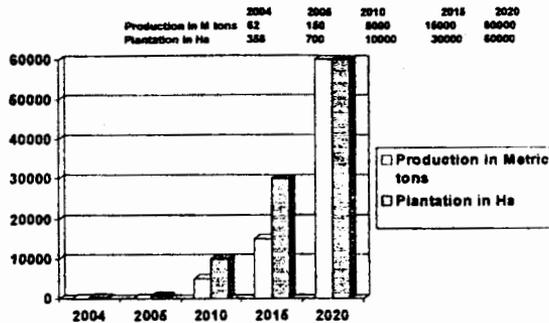
Niche market for Nepali highland coffee

Some companies are exporting Nepali coffee to Japan and Europe as high grown and organic by default and naturally grown speciality coffee and HCPCL has established business partnership with Holland Coffee Group who has the commitment and the capacity to purchase about 10000 metric tons of Nepali highland coffee. Suitable for Nepali export base High value and not perishable export item to benefit for small farmers (General populace) suitable for geopolitical situation of Nepal.

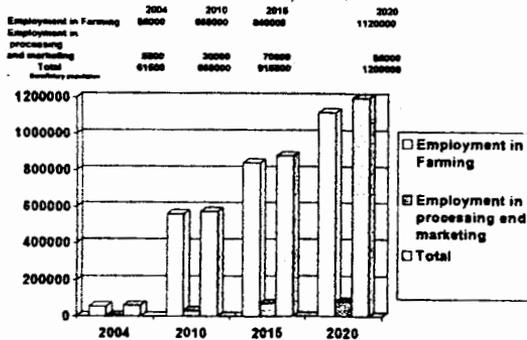
Suitable institutional infrastructure

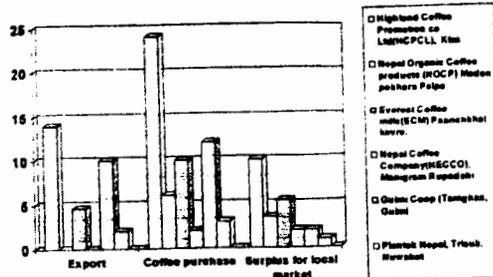
10000 coffee farmers are incorporated in Nepal coffee Producers' Association (NCPA) and NCPA has promoted a public limited company, Highland Coffee Promotion Company (HCPCL) owned by coffee farmers, coffee farmer's cooperatives and coffee entrepreneurs to create institutional infrastructure for small coffee growers. HCPCL has 115 on farm processing centers in the key coffee growing villages and one central hulling and shipping unit in Kathmandu.

Coffee Expansion potentials

Employment Potential

Available Institutions

1. Coffee Growers Groups

Small farmers are organized in groups. SFG are mobilizing savings and share the know how of coffee farming and on farm processing. Every member owns land parcel/s. Social interacting group to benefit members' individual family.

Coffee Growers' Cooperatives

Formal and legal status of SFGs. Mobilize savings, deliver technical services to members. Operate on farm processing, collection, Partnership with business organizations and traders. Implement the internal control system (ICS) for quality farming and processing.

Highland Coffee Promotion Co Ltd. (HCPCL)

This is a public limited company promoted by Nepal Coffee Producers Association with the advice of Agro Enterprises Center/FNCCI. HCPCL is owned by small farmers, coffee farmers cooperatives and coffee entrepreneurs. HCPCL has established pulping centers in major coffee growing villages, one central hulling and shipping unit in Kathmandu. It has established business partnership with a big coffee trading group of the international market. HCPCL works with the partnership of small farmers' groups and cooperatives and is creating one coffee whole sale market in Kathmandu.

4. District Coffee Producers Associations (DCPAs)

DCPAs are the district level network of coffee farmers groups and cooperatives. DCPAs are the implementers of coffee promotion projects. DCPAs are working with coordination of district level offices of HMG. DCPAs are the district level body of NCPA. COPP/Helvetas has trained lead activist farmers on organic farming technology and organizational capacity building of farmers' societies.

Nepal Coffee Producers Association (NCPA)

NCPA is the national network of DCPAs. Since last 14 years, NCPA is working in the following areas:

Technical know how

- Market promotion.
- Organizational capacity building of coffee farmers' societies.
- Policy coordination and advocacy.

It has promoted 12 DCPAs and one farmer owned public limited company- HCPCL

Sustainable Soil Management Program (SSMP/Helvetas)

This program had put the seed to expand the technology of organic farming system among new coffee farmers and the organizational capacity building of farmers' groups, DCPAs and NCPA. Dr Georg Webber and Mrs Vijaya Bajracharya have had personally contributed to grow NCPA system.

Agro Enterprises Center/FNCCI

AEC has contributed to establish the back ward integration of coffee traders with farmers to promote agriculture marketing. Dr Dev Bhakta Shakya has contributed to institutionalize the background integration for coffee marketing. AEC and NCPA have worked to promote HCPCL private limited.

AEC is the appropriate forum for policy advocacy with the representation of private sector entrepreneurs involved in agriculture. Dr D B Shakya is contributing with his professional expertise. AEC first induced to establish processing centers of traders and financed the imports of pulpers.

Coffee Promotion Project/Helvetas Nepal

CoPP is working to extend the coffee farming technology through farmers' field school (FFS), coffee chakra training for farmers, TOT for lead farmers, group level organizational capacity building training and TOT for lead farmers. Making prompt interventions it is supporting for processing, marketing and grass root policy advocacy.

Nepal Tree Crop Global Development Alliance/WT

Winrock International Farmers' to Farmers program provided volunteer experts on organic coffee farming technology. NTCGDA invited a coffee buyer and introduced wooden pulpers and appropriate hulling machine. Now it has evolved to Nepal Tree Crop Global Development Alliance.

District Agriculture Development Office/HMG

DADO/HMG has manpower in agriculture sector. This human Resource is of general agriculture background thereby can be developed for specific purposes. Village level centers are established for technical service delivery. This is the better mechanism to monitor and problem solving at farmers level.

Coffee Development Center, Aanpurch, Gulmi

CDC is working in nursery and seeds selection. It is located in rather lowland. Now it is linked by rough road. It should be shifted to more accessible location.

National Agriculture research Council

NARC is mandatory organization for agriculture research. It is not working in coffee sector. NARC should develop sellable package of agriculture research. NARC should work with the collaboration of beneficiary organizations.

National Tea and coffee Development Board

NTCDB is working to set the maximum and minimum farm gate prices for coffee every year. Though the limited activities in the past times, it should be the appropriate forum to meet public and private sector. Too much political appointments and very limited program budget, it has been the dragging point for unfair politicians of the ruling party.

Department of Quality Control and Food Technology

This is the national infrastructure for quality certificate. This is more appropriate for monitoring and control of quality for public interest. One independent quality testing lab is needed to meet the interest of business organizations.

Plant Quarantine Office

Plant Quarantine Office is the national infrastructure more appropriate for monitoring quality for public interests. One independent quarantine facility is needed to meet the interest of business organizations.

Coffee and tea Development Section

Coffee and tea Development Section is working as the coffee hub for DADOs. For farmers, entrepreneurs, its role is not identified. It sets prices of nursery and cooperates for nursery registration.

Ministry of Agriculture and Cooperatives

Its role is for policy release. Other role is not identified by farmers and entrepreneurs.

18. Ministry of Finance
19. Ministry of Industry and Trade
20. Ministry of Land reform
21. Agriculture Development Bank
22. Rastriys Beema Sansthan (National Insurance Company)
23. Trade promotion Center
24. Department of Cooperatives
25. Various NGOs/INGOs and Donor Agencies
26. Export Promotion committee
27. Universities.

Problems and Gaps

Commercial Plantation

Farmers are convinced that they can be cultivating coffee in their land parcels. For managing fragmented land for commercial plantation, there is no physical and institutional infrastructure in the rural communities.

Supply of inputs

The supply of manure, pest and disease control materials is not available on commercial scale. Technical service delivery is not available on farmers' demand.

DRINKING TEA EVERY DAY CAN KEEP THE DOCTOR AT BAY

୧୨

Processing and storage HCPCL has established pulping centers and they need to be better equipped and managed. Processing and storage infrastructures is not assuring for commercial plantations.

Marketing

Requirements of market place is not understood by farmers and not translated into farming and on farm processing. There is not established internal control system (ISC) for farming and processing. There is no branding, grading and labeling for specified quality standers. HCPCL is an institutional outlet to market farmers' commodity but its strength is not build to meet the farmers' demand. There is no coffee wholesale to promote the local market.

Management services

Financial facility and managerial services are not available on farmers demands. Management of available manpower and land can only be possible if there is an institutional infrastructure in the rural societies. For this purpose, farmers' groups need to be formalized and promoted to cooperative societies.

Training & Development and Policy support

There are no training and development institutions for coffee farming and processing. DADO, CTDS, do not have adequate manpower to train coffee farmers.

Coffee is emerging as the most appropriate cash crop for hilly communities and at the same time, a new modality of coffee production and marketing is being evolved. Simultaneously, it could be the proper outlet to commercialize the agriculture in Nepal. It is fistering the relationship between the rural community and the international market. Since last 14 years, NCPA is promoting organic coffee farming among its members. Due to lacking infrastructure, it is now organic by default even though coffee is being promoted in the virgin land of the Himalayan hills.

आठौँ राष्ट्रिय चिया
दिवस तथा
नव वर्ष २०६२ को
हार्दिक
मंगलमय शुभकामना !

सतीषट्टा टि स्टेट प्रा.लि.
ज्यामिरगढी-८, कापा

नव वर्ष तथा
आठौँ राष्ट्रिय चिया
दिवस २०६२ को
हार्दिक
मंगलमय शुभकामना !

हिमालयन गुडरिक टि स्टेट प्रा.लि.
दमक न.पा., कापा

नेपाली कफीको उत्पादकत्व तथा गुणस्तर बृद्धि र बजार व्यवस्थाका लागि अपनाउनुपर्ने रणनीतिहरू

- नर बहादुर अम्गाई

कार्यक्रम संयोजक

महिला सहभागितामूलक दीगो सामाजिक आर्थिक उत्थान कार्यक्रम

डेनिडा/जनचेतना

क. सरकारी निकायले ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू :

१. राष्ट्रिय, चिया तथा कफी बिकास बोर्डमा बोर्ड सदस्यहरू मनोनयन गर्दा वास्तविक रूपमा कफी क्षेत्रसँग सम्बन्धित कफी उत्पादक, व्यवसायी, कफी विज्ञहरू मध्येबाट प्रतिनिधित्व हुने गरी छनौट गरिनु पर्दछ। सम्बन्धित व्यक्ति कृषकहरू माभ राम्रोसंग घुलमिल भएको हुनु पर्दछ।
२. श्री ५ को सरकारले विभिन्न योजनाहरू तर्जुमा गर्दा कफी विकासको अवधारणालाई स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरेको हुनु पर्दछ। जस अन्तर्गत अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन आवधिक योजना तथा कार्यक्रम किटान भएको हुनु पर्दछ।
३. जनशक्ति विकास सम्बन्धी कार्यहरू।
४. राष्ट्रिय कफी नीतिमा उल्लेख भएका सेवा सुविधाहरूको कार्यान्वयन यथाशिघ्र थालनी गरिनु पर्दछ।
५. अन्तर्राष्ट्रिय बजार व्यवस्थाको लागि स्वदेश तथा विदेशमा भएका राजदूतावास र कुटनीतिक नियोगहरूसँग समन्वय स्थापित गरी नेपाली कफीलाई अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा परिचित गराउनु पर्दछ।
६. गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि आवश्यक पुर्वाधारको व्यवस्था गरी गुणस्तरीय कफी बगैचा, कफी बिक्रेताहरूलाई प्रमाणपत्रको व्यवस्था गरिनुपर्दछ।
७. कफी खेतीमा जातीय परिक्षण, उत्पादकत्व अनुसन्धान, जैविक प्रविधिको अनुसन्धान तथा सिफारिस नमूना प्रदर्शनको कार्यक्रमहरू संचालन गरिनु पर्दछ।
८. कफीको सेतो गवारो नियन्त्रण लगायतका आधुनिक प्रविधिहरू कर्मचारी, कृषक समक्ष पुऱ्याउन कृषि क्षेत्रसँग सम्बन्धित सरकारी तथा गैह्र सरकारी संघ संस्थाका कर्मचारी, कृषक, व्यवसायी, कृषि क्याम्पसका प्रध्यापकहरूलाई समेटेर समय समयमा क्षेत्रीय स्तरमा गोष्ठी, तालिम, सेमिनार संचालन गरिनु पर्दछ।
९. उत्पादीत कफीको गुणस्तरमामा सुधार ल्याउन सम्पूर्ण कफी क्षेत्रभरी एकै खाले आधुनिक प्रविधिको विस्तार गर्न विशेष Technical Package तयार गरी सहभागिहरूलाई प्रशिक्षण दिइनु पर्दछ।
१०. श्री ५ को सरकारले गठन गरेका गरिवसँग विश्वेश्वर कार्यक्रम, महिला विकास कार्यक्रम, दलित तथा जनजाति उत्थान कार्यक्रम, कमैया पुर्नउत्थान कार्यक्रम, चुरे क्षेत्र वातावरण संरक्षण कार्यक्रम, गुठी क्षेत्र, धार्मिक वन क्षेत्र, कबुलियती वन क्षेत्रहरूमा कफी खेतीलाई प्राथमिकता दिई अगाडी बढाउनु पर्ने।
११. पर्यटन मन्त्रालय तथा नेपाल टुरिजम बोर्डको संयुक्त प्रयासमा कफी क्षेत्रमा तल्लीन कृषक तथा व्यवसायीहरूसँग समन्वय गरी कफी उत्पादन हुने क्षेत्रहरूमा ग्रामीण पर्यटनको कार्यक्रम सञ्चालन गरी नेपालमा उत्पादीत कफी स्थानीय स्तरमै तयार गरी आकर्षक प्याकेटहरू बनाएर पर्यटकहरूलाई कफी खुवाउने तथा बिक्री बितरण गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने।

१२. नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् खाद्य तथा गुणस्तर नियन्त्रण विभाग, कफी विकास बोर्ड, उद्योग वाणिज्य महासंघ, निर्यात प्रवर्धन केन्द्र, गैह्र सरकारी संस्थाहरूको संयुक्त प्रयासमा नेपाली कफीको गुणस्तर सुधारको लागि तपशीलका कार्यहरू गरिनु पर्दछ :

- जैवीक-अजैवीक परिक्षण गर्ने ।
- रासायनिक मल तथा विषादीको अवशेषको मात्रा परिक्षण गर्ने ।
- अत्याधुनिक कफी प्रशोधन तथा भण्डारण व्यवस्था अन्तर्गत Decaffeinating, irradiation technology, चिस्यान प्रतिशत, Caffeine प्रतिशत मापन आदि ।
- आधुनिक मेशिन तथा औजारहरूको व्यवस्था अन्तर्गत Grading Machine, Pylper machine, huller, Roaster, Grinder तथा Packaging Machine को व्यवस्था गर्ने ।
- नेपाली कफीको आन्तरिक बजार प्रवर्धनको लागि फिल्टर कफी खाने चलन चलाउन मेला प्रदर्शनी तथा प्रचार प्रसारको व्यवस्था गर्ने ।
- विभिन्न प्रकाशनहरू, चलचित्रहरू, विद्यालयका पाठ्य सामाग्रीहरूमा समेत कफी र मानव स्वास्थ्यको विषयमा गलत व्याख्या भएको पाइएको छ । तर कफीमा संलग्न अध्ययनकर्ता तथा वैज्ञानिकहरूको निष्कर्षमा कफी मानव स्वास्थ्यको लागि हानिकारक नभै बरू आवश्यक पेय पदार्थ भएको प्रमाणित हुन आएकोले यस्ता गलत सन्देश जनमानसमा पुऱ्याउनु अगाडि सम्बन्धित निकायको ध्यानाकर्षण हुनु पर्ने ।

ख. प्राविधिक सेवा टेवा सम्बन्धमा :

१. विशेष क्षेत्र कार्यक्रम (Special Area Program)
२. नमूना कफी बगैँचा प्रदर्शन (Model Coffee Demonstration Farm)
३. जैबिक मल तथा विषादी व्यवस्थापन कार्यक्रम (Organic Manure, Pesticides & Fungicides Management Programm)
४. छहारी व्यवस्थापन कार्यक्रम (Shade Management Program)
५. कफी चक्र व्यवस्थापन कार्यक्रम (Coffee Cycle Management Program)
६. कफी टिप्ने समय र टिपिएका कफीको गुणस्तर व्यवस्थापन कार्यक्रम (Harvest & Post Harvest Management Program)
७. चिसो प्रविधिबाट स्थानीय स्तरमा कफीको अर्ध-प्रशोधन प्रविधि बिस्तार कार्यक्रम (Wert Processing Technology Extension Program)

ग. अनुसन्धान तथा विकास

१. कम लगानीबाट बढी उत्पादनमुलक प्रविधिको विकास (Low Cost High Production Technology)
२. प्राज्ञारिक कफी खेती अनुसन्धान कार्यक्रम (Organic Coffee Research Program)
३. परम्परागत कृषि प्रणालीमा कफीको प्रवेश (Entry of Coffee in Traditional Farming System)
४. कफीको बगैँचामा जैबिक बिबिधताको उचित प्रबन्ध (Biodiversity in Coffee Garden)

घ. कफी कृषक/व्यवसायीको लागि अनुदान तथा छुटको व्यवस्था :

१. कृषि ऋणमा व्याज अनुदानको व्यवस्था (Interest Subsidy in Coffee Loan)
२. कृषि औजारको लागि अनुदान व्यवस्था (Subsidy in Agricultural Tool & Machineries)
३. कफीको नर्सरी तथा बजारीकरणका लागि विशेष ऋण प्रवाह (Special Short Term Loan for Coffee's Marketing & Nurseries)
४. कफी बगैचा स्थापनाको लागि मध्यम अवधिको ऋण प्रवाह (Special Medium -term Loan for coffee Garden establishment)

घ. कफी कृषक/व्यवसायीको लागि प्रोत्साहन तथा पुरस्कारको व्यवस्था :

१. उत्कृष्ट बगैचा व्यवस्थापन पुरस्कार (Excellent Garden Management Award)
२. उत्कृष्ट गिन-बिन उत्पादक पुरस्कार (Excellent Bean Award)
३. दर्ता भएका कफी निर्यातकलाई हुवानी खर्चमा विशेष छुटको व्यवस्था (Transport Subsidy to the Registered Coffee Exporter)
४. कफी बगैचामा स्थलगत तालीमको व्यवस्था (On Farm Training)

ङ) गुणस्तर सुधारको लागि व्यवस्था :

१. अन्तराष्ट्रिय मेला, सेमिनार तथा गोष्ठीहरूमा कफी कृषक, व्यवसायी तथा कर्मचारीहरूलाई अवलोकन भ्रमणको व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
२. गुणस्तरको परिक्षणको लागि प्रयोगशाला व्यवस्था (Quality Evaluation/Cup Testing Laboratory)
३. कफी उत्पादक राष्ट्र र उत्पादन परिमाण तथा आयातकर्ता राष्ट्र र खपत हुने कफीको परिमाणबारे तथ्याङ्क राख्न छुट्टै शाखाको व्यवस्था गर्ने (Establishment of Coffee Statistical Section)
४. कफीको वास्नादार खाद्यवस्तुहरू मिलावट गरि बिक्री गर्ने व्यवस्था (Enhancing Sale of Flavored Coffee) : जस्तै मह, फलफुल, काजु, रक्सी, बरफ, पुदिना, कागती, नरिवल, ल्वाङ्ग, सुकमेल इत्यादी ।

च. अन्य व्यवस्था :

१. कफीमा लगानी गर्दा हुने जोखीमता हटाउन विशेष कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने जस्तै : उत्पादन जोखीमता, मुख्य तथा बजार जोखीमता, आर्थिक व्यवस्था, प्रतिकुल मौसमी जोखीमता, संगठनात्मक कमी कमजोरीको जोखीमता आदि ।
२. माथिका जोखीमताहरू हटाउन व्यवसायमा विविधिकरण, अन्तर बालीको विकास, विमाको व्यवस्था, दिगो बजार सम्पर्क, ठेक्का तथा लिज व्यवस्था आदि हुन सक्छन् ।
३. कफी व्यवसायीहरूले विशेष कफी सप्ताह (Speciality Coffee Week), कफी-कृषक दिवस, कफी मेला, कफी प्रदर्शनी, कफी व्यवसायी खेलकुद प्रतियोगिता, मीठो कफी प्रतियोगिता आदि सञ्चालन गर्न सक्दछन् ।
४. श्री ५ को सरकार र सम्बन्धित निकायहरूको पहलकदमीमा नेपालले अन्तराष्ट्रिय कफी (International Coffee Organization) को सदस्यता लिनु पर्दछ र नेपाली कफी सम्बन्धी जानकारीहरू राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय संचार माध्यमहरूद्वारा प्रशारण गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

कफी खेतीमा प्रयोग हुने केही जैविक मल र भोल मल

- रघुपती चौधरी
क्षे.का. पाल्पा

नेपालको कृषि प्रणालीमा खासगरी पहाडी क्षेत्रमा नगदेवाली उत्पादन अधिकमात्रमा भएको पाइन्छ। त्यस मध्ये पनि कफी बाली मुख्य नगदेवालीको रूपमा अगाडी आएको छ। कफी बहु वर्षिय विरूवा भएको हुनाले वातावरण संरक्षण, माटोको संरक्षणको साथै कृषकहरूको वार्षिक आयमा वृद्धि हुन जान्छ, वर्षेनी उत्पादन दिने भएकोले सन्तुलित मात्रामा खाद्यतत्वहरू आपूर्तिका लागि जैविक मलको प्रयोगमा बढीजोड दिनु आवश्यक छ। हाल कफी खेतीमा प्रयोग गर्न सकिने केही जैविक मल र भोल मलको बारेमा चर्चा गर्नु आवश्यक छ।

१. गड्यौला मल (Vermicompost)

पातपतिंगर, गाईको गोबर, गोबर ग्याँस प्लान्टको उप उत्पादन, भारपात, घरबाट निस्कने, जैविक फोहोर र c6 h3js knfif/ u8000 fndv j D{ys fndnn D{u8000 fdn (Vermicompost) भनिन्छ। यसरी मल बनाउनको लागि विशेष प्रजातीको फोहोर खाने गड्यौलाहरूको प्रयोग गरिन्छ। यसको स्वभाव हाम्रो खेतवारीमा पाइने गड्यौला भन्दा फरक किसिमको हुन्छ। खासगरी मल उत्पादन गरिने गड्यौलाहरूमा एसिनिया फेटिडा, क्यालिफोर्निया, लुब्रिकस रेवेलस् आदी पर्दछन्। गड्यौलाको तौल १-१.५ ग्राम हुन्छ र आफ्नो तौलको २-३ गुणा बढी खान्छ। काठ, कागज, प्लाष्टिकको भाँडोमा गड्यौला खेती गर्न सकिन्छ र १-१.५ महिनामा मल तयार हुन्छ। आवश्यक सामग्री

५×३×१.५ घनफीट आकारको भाँडो- आवश्यकता अनुसार

गाई, भैसी, भेडा बाखा र सुँगुरको गोबर १५ दिन पुरानो

घरबाट निस्कने साग तरकारी आदीको डाँठ बोक्रा आदी।

गोबर ग्यासको उपउत्पादन लेदो (slurry)

पुरानो कागज, थोत्रो सुर्ती कपडा, जुट सीट

गोठबाट निस्कने स्याउला, सोत्तर, पराल आदी

आवश्यक आकारको भाँडोको पीँधमा २-३ इन्च कपडा, पातपतिंगर, पुरानो कागज, सोत्तर आदी विछ्याई माथीबाट पानीले भिजाउने, त्यसमाथी सडेको गोबर वा गोबर ग्यास प्लान्टको उप उत्पादन राखी आधा किलो ग्राम गड्यौला राख्नुपर्छ। फेरी सोत्तर, पराल, छ्वाली, आदीले छोपी माथीबाट पानी छम्की कुनै वस्तुले ढाक्नु पर्छ। गड्यौलाको वासस्थानमा धेरै सुख्खा र बग्ने गरी पानी रहनु हुँदैन। केही अन्य हानीकारक मुसा, कुखुरा, कमिला, हाँस आदीबाट वचाउनु पर्छ। पालन गरिएको भाँडोलाई घाम नपर्ने ठाउँमा राख्नुपर्छ।

फाईदा

मलको PH ७-७.५ (न्यूट्रल) भएकोले माटोको अम्लीयपनमा सुधार आउँछ।

माटोमा ह्यमस (Humas) को मात्रा बढाउँछ।

माटोको भौतिक तथा रसायनिक गुणमा सुधार आउँछ।

मल, पात पतिंगर र जीवाणु रहित हुन्छ।

चिया / कफी रोपौ, विदेशी मुद्रा आर्जन गरौ।

५७

कार्बन नाइट्रोजनको अनुपात (O:N) 15:1 रहन्छ ।

NPK मात्रा अन्य मल भन्दा बढी रहन्छ ।

प्रतिविरूवा ५ किलो प्रयोग गरेमा बढी फाइदा हुन्छ ।

बोकासी (Bocasi) मल

यो मल बनाउने प्रविधिको विकास जापानबाट भएको हो । कम्पोष्टमल, गोठेमल लगायत अन्य मलको तुलनामा छिट्टै नै तैयार गर्न सकिन्छ । साधारण मल ३-४ महिनामा तैयार हुन्छ तर बोकासी मल ७-१५ दिनमै तयार हुन्छ ।

चाहिने सामग्री

कफीको खोष्टा	३० के.जी.
कुखुराको सुली	३० के.जी.
जंगलको माटो	३० के.जी.
चामलको ढुटो	५ के.जी.
कोयला	३.५ के.जी.
खुदो (मोलासिस)	१ लिटर
धानको खोष्टा	३० के.जी.
खरानी	२ के.जी.
सुख्खा खमिर	५० ग्राम

बनाउने तरिका र प्रयोग

प्रत्येक वस्तुलाई तह मिलाई राखी सकेपछि १-७ दिनसम्म दिनको २/२ पटक ५०-६०°C तापक्रम नपुग्जेल सम्म चलाउने ।

८-१५ दिन सिम्म दिनको एक एक पटक चलाउनु पर्छ र विस्तारै तापक्रम घट्न थाल्छ । यदि तापक्रम बढी भएमा पानी छस्की नियन्त्रण गर्नुपर्छ ।

हातले निचोर्दा पानी चुहेमा राम्रो गुण नभएको तर बल बनाउँदा बल बन्ने र भार्दा फुट्ने भएमा राम्रो मानिन्छ । तुलनात्मक रूपमा NPK तत्व बढी पाईन्छ र २५० ग्राम प्रति विरूवा वर्षमा २।३ पटक हाल्नुपर्छ ।

आठौँ राष्ट्रिय चिया दिवस

तथा

नव वर्ष २०६२ को

हार्दिक

मंगलमय शुभकामना ।

खुस्बु टि स्टेट प्रा.लि.

पृथ्वीनगर-८, भागा

नव वर्ष तथा ८ औँ

राष्ट्रिय चिया दिवस २०६२

को उपलक्ष्यमा

हार्दिक

मंगलमय शुभकामना ।

गिरीबन्धु टि स्टेट प्रा.लि.

अनारमनी-१, भागा

चिया सेवन, स्वस्थ जीवन ।

५८

केही जैविक भोल पदार्थ

अमृत पानी बनाउने तरीका

सामाग्री

पाकेको गाईको गोबर	१ किलो
घ्यू	२० ग्राम
मह	२० ग्राम
दूध	५०० मि.लि.
मखन	५०० मि.लि.

पाकेको गोबरलाई कपडामा पोको पारेर लठ्ठी र डोरीको सहायताले १० लिटर पानीमा भएको प्लाष्टिकको भाँडोमा डुवाउने, दुई दिन सम्म डुवाई दिनको ४।५ पटक चलाउने, गोबरको पोकालाई बाहिर निकाली सकेपछि अन्य सामाग्रीहरू मिसाई २४ घण्टा घाममा तताएपछि १ लिटर मिश्रणमा १० लि. सफा पानी मिसाई बिरूवामा छर्नु पर्छ जसले Indole acetic acid हार्मोनको काम गर्छ।

पञ्चगव्य

सामाग्री

गोबर	४८ कि.ग्रा
गाईको गहुँत	४० कि.ग्रा.
दुध	५ लि.
दही	५ लि.
घ्यू	२ कि.ग्रा.
	१०० कि.ग्रा.

उल्लेखित सामाग्रीलाई मिसाएर १५ दिन सम्म कुहाई कपडाले राम्ररी छानेर १ लि. मिश्रणलाई १० लिटर पानीमा मिसाई स्प्रे गर्नुपर्छ। मिश्रण फूल फूलु भन्दा पहिले र फलको बृद्धि विकासको लागि २।३ पटक छर्नुपर्छ। यसले उत्पादन बढाउन हार्मोनको काम गर्छ।

सिंग भोल मल (COW Horn Monure)

बनाउने तरिका :

मृत गाईको सिंग (Horn) लाई राम्ररी सफा गरेर दूध दिने गाईको काँचो ताजा गोबर प्वाल भित्र हालेर हावा, पानी नछिर्ने गरी प्लाष्टिकले बाँध्नु पर्छ र आश्विन/कार्तिक महिनामा माटो मुनी गाड्नु पर्छ। यस तरिकामा गाईको गोबर मात्रै प्रयोग गर्नुपर्छ। गोबर भित्र सुक्ष्म जीवाणुले विच्छेदन प्रकृत्याले गोबरलाई कुहाई कालो लेदोमा परिवर्तन गरेको हुन्छ। ६ महिना पछि चैत्र/बैशाखमा खनेर बाहिर निकाल्दा अनौठो किसिमको बास्ना आउन थाल्छ। लेदोको मात्रा सिंगको आकार अनुसार कम बढी सक्छ। ४० ग्राम लेदो मललाई १५ लि. पानीमा काठको लठ्ठीले चलाई मिसाउनु पर्छ। मिश्रणलाई खासगरी साँझपख घाम निकै कम भैसकेको बेलामा माटोमा छर्नुपर्छ।

फाईदा

माटोमा गड्यौलाको संख्या बढाउँछ।

बिरूवाको जरालाई गहिरोसम्म पुऱ्याउन मद्दत गर्दछ।

माटोमा भएको अघुलनशील पदार्थलाई घुलनशील बनाउँछ।

माटोको बनावट/बनौटमा सुधार ल्याई चिस्यान कायम गर्ने क्षमता बढाउँछ।

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डको परिचय

चिया तथा कफी खेती र प्रशोधन गर्ने कार्यमा सामन्जस्यता ल्याउन, आधुनिक प्रविधिको प्रयोगद्वारा उच्च गुणस्तर को चिया तथा कफी उत्पादन गर्ने र बजार व्यवस्थापन तथा निकासी पैठारी गर्नको लागि एक ठोस नीति निर्माण गरी देशमा भएका चिया तथा कफी उद्योगहरूको योजनाबद्ध रूपमा विकास गर्ने उद्देश्यले २०५० साल ज्येष्ठ २० गते राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड ऐन २०४९ अन्तर्गत यस बोर्डको स्थापना भएको हो ।

मुख्य उद्देश्य

१. चिया तथा कफी उद्योगको विकास

- नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने, गराउने ।
- देखा परेका समस्याहरूको निराकरणका उपायहरू पत्त लगाउने ।
- आवश्यक पर्ने सामग्रीहरूको आपूर्तिको व्यवस्था गरी सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाहरूलाई आधुनिक प्रविधि बारे ज्ञान प्रशिक्षण र प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने ।
- आवश्यक अध्ययन गर्ने, गराउने ।
- कार्यरत संस्थाहरूसँग समन्वय गर्ने ।

२. चिया तथा कफी उद्योगलाई सहयोग पुऱ्याउने ।

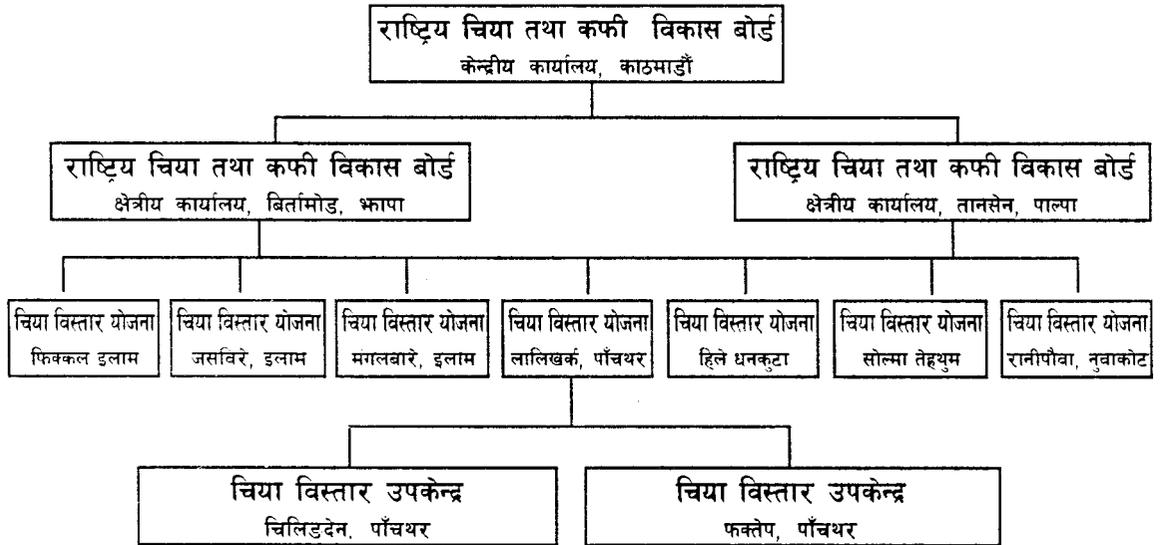
३. चिया तथा कफी मूल्यको सम्बन्धमा श्री ५ को सरकारलाई परामर्श दिने ।

४. अन्तराष्ट्रिय बजारमा चिया तथा कफीको माग सम्बन्धमा निर्यातकर्ताहरूलाई जानकारी गराउने ।

संगठनात्मक संरचना

यस बोर्डको सञ्चालनको निमित्त माननीय कृषि मन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा विभिन्न मन्त्रालय र संस्थाहरूको प्रतिनिधित्व हुने गरी सत्र सदस्यीय कार्य समिति गठनको व्यवस्था छ । बोर्डको दैनिक कार्य सञ्चालनका लागि श्री ५ को सरकारबाट नियुक्त हुने गरी एक विशिष्ट श्रेणीको कार्यकारी निर्देशकको व्यवस्था गरिएको छ ।

बोर्डको संगठनात्मक तालिका

राष्ट्रीय चिया तथा कफी विकास बोर्डबाट भए गरेका कार्यहरुको जानकारी

राष्ट्रीय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, चिया तथा कफी खेती र प्रशोधन गर्ने कार्यमा सामन्जस्य ल्याउन आधुनिक प्रविधिको प्रयोगद्वारा उच्च गुणस्तरको चिया तथा कफी उत्पादन गर्ने र बजार व्यवस्थापन तथा निकासी पैठारी गर्नका लागि एक ठोस नीति निर्माण गरी देशमा भएका चिया तथा कफी उद्योगको योजनावद्ध विकास गर्ने लक्ष्य लिई २०४९ सालमा आफ्नै ऐनद्वारा गठन भई स्थापना भएको संस्था हो । बोर्ड गठन पश्चात् यस संस्थाले गरेका कार्यहरु निम्न रहेका छन् ।

- १) चिया तथा कफी खेती सम्भाव्यता अध्ययन : रामेछाप, भोजपुर, ताप्लेजुङ्ग, सुनसरी, नुवाकोट, सिन्धुपाल्चोक, संखुवासभा, दोलखा, ओखलढुङ्गा, काभ्रेपलाञ्चोक ।
- २) चिया कफी समाचार, चियै-चिया स्मारिका, Tea A Tea, चिया/कफी म्यानुयल आदि प्रकाशन ।
- ३) चिया दिवस २०५४ साल देखि सुरुवात ।
- ४) अन्तर्राष्ट्रिय चिया सम्मेलन नीजि क्षेत्र समेतको सहभागीतामा काठमाडौंमा ३ पटक आयोजना भएको ।
- ५) आ.व. ०५१/०५२ देखि चेरी कफीको न्यूनतम मूल्य निर्धारण
- ६) वैदेशिक तालिम ६ जना कर्मचारीलाई दिईएको ।
- ७) चिया/कफी खेती सम्बन्धि कृषक तालिम सालवसाली गरी हाल सम्म लगभग १५०० जना कृषकहरुलाई प्रदान ।
- ८) चिया/कफी खेती तथ्याङ्क संकलन- सालवसाली
- ९) चिया/कफी सम्बन्धि प्राविधिक सेवा प्रदान ।
- १०) करीब २४० रोपनी (पातलो वन क्षेत्रमा) कफी खेती विस्तारलाई प्रोत्साहित गरिएको ।
- ११) चौमासिक रुपमा चिया/कफी खेती अनुगमन/निरिक्षण गरी समस्या समाधान तर्फ लागेको ।
- १२) कफी उत्पादनको नतिजा प्रदर्शन ।
- १३) चिया/कफी मेला समय समयमा आयोजना गरिएको ।
- १४) ४३ हेक्टर जग्गाको चिया बोटबाट हाल सम्म १,००,०००००।- भन्दाबढी कटिङ्ग वितरण ।
- १५) चिया कृषक अध्ययन भ्रमण १३ पटक गरि २५५ जनालाई गराएको ।
- १६) चिया कृषक समुह ३२ वटा गठन भएको

- १७) कृषक उत्प्रेरणा आयोजन ।
- १८) बाली संरक्षण गोष्ठि ६ पटक ।
- १९) हालसम्म १५,००,०००। भन्दा बढी चिया कटिङ्गमा ढुवानि अनुदान प्रदान गरिएको ।
- २०) राष्ट्रिय चिया नीति २०५७ लागु ।
- २१) बजार व्यवस्थापनमा मद्दत गर्न World-O-Cha Festival 2001 जापानमा चिया व्यापारी र बोर्डले भाग लिएको ।
- २२) चियाको क्षेत्र विस्तारमा आ.व. २०६०/०६१ सम्ममा १५०१२ हेक्टर जमिनमा चिया खेती विस्तार भएको छ ।
- २३) चियाको उत्पादन आ. व. २०६०/०६१ मा ११६५१२०४ के.जी. भएको छ ।
- २४) कफीको उत्पादन आ.व. २०६०/२०६१ मा २१७.६ मे. टन भयो भने क्षेत्रफल ९२५.२ हेक्टर रहेको छ ।
- २५) नेपाल अधिराज्यमा प्रमुख शहरी क्षेत्रमा चिया बजार सर्वेक्षण- काठमाडौं, भक्तपुर, ललितपुर, विराटनगर, धनगडी, पोखरा, नेपालगंज, नारायणगढ ।
- २६) चिया खेती विस्तारका लागि नुवाकोटको रानीपौवामा २०६१ मा चिया विस्तार योजना स्थापना ।

संकलन : बोर्डको सचिवालय

नव वर्ष तथा
आठौँ राष्ट्रिय चिया
दिवस २०६२ को
हार्दिक
मंगलमय शुभकामना !

डाँफे टि प्रोसेसिङ्ग इण्डस्ट्रिज प्रा.लि.
चन्द्रगढी-८, कापा

आठौँ राष्ट्रिय चिया
दिवस तथा
नव वर्ष २०६२ को
हार्दिक
मंगलमय शुभकामना !

बुढाबारी टि प्रोसेसिङ्ग इण्डस्ट्रिज प्रा.लि.
अनारमनी-१, कापा

चिया / कफी रोपौ. आय बढाउँ ।

नुवाकोट जिल्ला चिया खेतीमा व्यवसायीकता तर्फ

नुवाकोट जिल्लामा करिब ३/४ वर्ष अगाडी देखी कृषकहरुबाट सुरुवात गरेको चिया खेती हाल फैलिएर करिब ३५४ रोपनी क्षेत्रफलमा पुगेको छ । चिया खेती प्रती कृषकहरुको बढी उत्सुकता र हावापानी, वातावरण सुहाउदो उक्त जिल्लामा श्री ५ को सरकारबाट चिया खेतीको विकास क्रमलाई निरन्तरता दिने उदेश्यले नुवाकोट जिल्लाको रानीपौवामा २०६१ मा राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड अन्तगत चिया विस्तार योजना स्थापना गरी कृषकहरुलाई प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउदै आएको छ ।

"Nepal Tea & The World 2004"

नेपाली चियाको अन्तरराष्ट्रिय बजारमा चिनारी गराई बजार प्रवर्धन गर्न २००५ को नोभेम्बर १९ र २० मा काठमाडौंमा नेपाल टि प्रोड्युसर एसोसियसन, नेपाल टि एसोसियसन, हिमालयन टि प्रोड्युसर एसोसियसन, हिमकुप, कृषी उद्यम केन्द्र, GTZ, Winrock तथा राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड को संयुक्त आयोजनामा अन्तरराष्ट्रिय चिया सम्मेलन "Nepal Tea & The World 2004" सम्पन्न भयो । उक्त सम्मेलनमा अमेरिका, जापान, जर्मनी तथा भारतका चिया खरिदकर्ता तथा पत्रकारहरुको समेत उपस्थिती रहेको थियो । यसै अवसरमा विदेशी चिया खरिदकर्ता तथा अन्य सहभागीहरुलाई तत्कालिन प्रधानमन्त्री शेर बहादुर देउवाले अवार्ड प्रदान गर्नु भएको थियो ।

नेपाली कफी खरीदमा अमेरिकाको बढदो चासो

हल्याण्ड कफी कम्पनीका प्रमुख जर्ज विलेक्सलाई कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयका सचिव गोविन्द प्रसाद पाण्डेले एक कार्यक्रमका बीच हार्दिक स्वागत गर्दै नीजले नेपाली कफी खरिद गर्न दिलचस्पी राखेकोमा प्रशंसा गर्नु भयो । कार्यक्रममा राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डका उप निर्देशक तारा नाथ शर्माले हल्याण्ड कफी कम्पनीका प्रमुख जर्ज विलेक्सलाई बोर्डको तर्फबाट नेपाली चिनो स्वरूप पुरस्कार तथा प्रशंसा पत्र प्रदान गर्नु भएको थियो । सो अवसरमा कफी विकास तथा प्रवर्धनमा क्रियाशिल विनरक इन्टरनेशनलका टिम लिडर भीमेन्द्र कटुवाल तथा लुक कोलभिटो लगाएत कफीको विकास तथा प्रवर्धनको क्षेत्रमा क्रियाशिल विभिन्न महानुभावहरुले कफीको व्यवसायीकरण हुनु पर्नेमा जोड दिएका थिए । प्रमुख विलेक्सको हल्याण्ड कफी कम्पनीले गत वर्ष नेपालको १४ टन कफी खरिद गरेको थियो । यस वर्ष ३० टन पुग्ने अनुमान गरिएको छ । नेपालमा कफी खेतीको विकास तथा प्रवर्धनमा हल्याण्ड कफी कम्पनीले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दै आईरहेको छ । गत मार्च ३१ तारिखमा काठमाडौंमा उक्त कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो ।

स्पेसियलिटी टि र नेपाली चिया बजार प्रवर्धनको बैठक

USAID को संलग्नता तथा Winrock International नेपाल को आयोजनामा नेपाली स्पेसियलिटी टि को बजार प्रवर्धन र रणनीती सम्बन्धमा अमेरिकाको वासिङ्गटन डि.सी.मा मिति २००५ मार्च २८ का दिन विशेष बैठक सम्पन्न भयो ।

उक्त कार्यक्रममा नेपालका निजी क्षेत्रका चिया उद्योगीहरु डिल्ली बघस्कोटा, सुरज वैद्य, जिडिए विनरकका टिम लिडर चन्द्र भुषण सुब्बा तथा राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डका कार्यकारी

निर्देशक कृष्ण प्रसाद ढकालको सहभागीता रहेको थियो । साथै उक्त कार्यक्रममा यु.एस.एडका उच्च स्तर का पदाधिकारीहरू, कम्बोडिएन राजदूतावासका काउन्सिलर, बंगलादेश राजदूतावासका प्रतिनिधी, टि एसोसियसन अमेरिकाका प्रेसिडेन्ट, अमेरिकाका नेपाली चिया खरिदकर्ता तथा अमेरिका स्थित शाही नेपाली राजदूत केदार भक्त श्रेष्ठको उपस्थिती रहेको थियो । उक्त कार्यक्रम नेपाली चियाको विकास तथा प्रवर्द्धनका लागी उपलब्धि मुलक रह्यो ।

सहकारितामा चिया विकास कार्यक्रम

चिया तथा कफीको क्षेत्रमा सहकारीताको अवधारणामा अगाडी सारिएको छ । राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डले सहकारिताको माध्यमबाट नुवाकोट, दोलखा ओखलढुङ्गा, सोलुखुम्बु, रामेछाप र खोटाङ्ग लगाएत जिल्लाहरूमा आयोजना संचालन गर्ने निर्धारण गरेको छ । यस कार्यक्रमले श्री ५ को सरकारले लिएको "गाछुट गाछुटमा सहकारी घर घरमा रोजगारी" भन्ने नारालाई सबल तुल्याउने अपेक्षा गर्न सकिन्छ । यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य किसानहरूलाई संगठित गरी चिया तथा कफीको विकास तथा प्रवर्द्धन गर्नु भएकोले गरिवी निवारणमा थप टेवा पुग्ने कुरालाई नकार्न सकिन्न ।

विषादी सचेतनामुलक कार्यक्रम

अन्तरराष्ट्रिय बजारमा नेपाली चिया माग अनुरूप चिया उत्पादन गर्न कृषकहरूमा चियामा प्रयोग गरिने विषादी बार सचेतना ल्याउन २००५ को नोभेम्बर २२ मा इलामको फिक्कलमा कृषकहरू, प्रसोधनकर्ताहरू, विदेशी खरिदकर्ताहरू तथा संघ संस्थाहरूको उपस्थितीमा विषादी सचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन गरिएको थियो । उक्त कार्यक्रममा चियामा प्रयोग गर्न नहुने विषादी तथा त्यसका वैकल्पिक विषादीको बारेमा कृषकहरूलाई जानकारी पनि दिइएको थियो । तत्पश्चात बोर्डले उक्त कार्यक्रम लाई निरन्तरता दिदै आएको छ ।

पाकिस्तानी राजदूतको भ्रमण तथा इलामको भ्रमण तथा नेपाली चिया उद्योगीहरूको पाकिस्तान भ्रमण

नेपाल चिया उत्पादक संघको आमन्त्रण तथा आयोजनामा २००५ जनवरी पहिलो सातामा नेपाल स्थित पाकिस्तानी तत्कालीन राजदूत जमिल अक्रमले भ्रमण तथा इलाममा रहेका चिया बगानहरूको निरीक्षण भ्रमण गरी नेपाली सि.टि.सी चियाको सम्भाव्य बजारका सम्बन्धमा नेपाली चिया उद्योगीहरूसँग विशेष छलफल गर्नु भयो । उक्त भ्रमण पछि पाकिस्तानी सरकार तथा पाकिस्तानी टि एसोसिएशनको निमन्त्रणा ९ जना नेपाली चिया उद्योगीहरूको समुहले २००५ को जनवरी ३१ देखी फेब्रुवारी ५ सम्म पाकिस्तान भ्रमण गर्नुका साथै पाकिस्तानी चिया व्यापारी, चिया खरीद कर्ताहरू तथा मल्टी नेशनल कम्पनीहरूसँग नेपाली सि.टि.सी. चियाको बजारका सम्बन्धमा विस्तृत छलफल भएको थियो । उक्त भ्रमणको नेतृत्व INCCI का केन्द्रिय कार्यकारी समितीका सदस्य प्रकाश गिरीले गर्नु भएको थियो ।

चियाले स्वास्थ्यमा पुऱ्याउने फाईदाहरु:

- क्यान्सर हुनबाट रोकथाम गर्दछ,
- रगतमा कोलेस्ट्रलको मात्रा कम गर्दछ,
- अनन्त यौवन दिन्छ,
- सास गनाउने रोकदछ,
- छालामा हुने रोग कम गर्दछ,
- कपाल झर्ने कम गर्दछ,
- सधैँ फुर्ती र ताजा राख्दछ,
- उच्च रक्तचापको नियन्त्रण गर्दछ,
- रगतमा चिनीको मात्रा कम गर्दछ,
- बढी भएको बोसोलाई घटाउदछ,
- गोटा पर्ने कम गर्दछ,
- दात सडने रोकदछ,
- रूधामकी कम गर्दछ,
- एकाग्रता बढाउदछ ।

चिया सम्वन्धि केही जानकारी

- प्रती दिन ५ कप चिया पिउनु स्वास्थ्यवर्धक हुन्छ,
- करिव ९८% व्यक्तीहरुले चिया दुध संग मिलाएर पिउने गर्दछन्,
- विश्वको चिया उत्पादन ३.१५ मिलिएन टन पुगी सकेको छ,
- कार्डीयोभस्कुलर तथा क्यान्सर रोगहरुलाई चियाले न्यूनीकरण गर्दछ,
- चियामा प्राकृतिक रूपमा फ्लोराईड पाईने भएकोले यसले गिजा सडने कम गराउदछ,
- चियामा क्याफिनको मात्रा कफीमा भन्दा आधा मात्र हुन्छ,
- चीनीया शब्द 'Cha' बाट चिया शब्द आएको मानिन्छ,
- चियाको सुरुवात करिव २७३७ वी.सी मा चिनीया शासक शेन नुङ्ग ले गर को जानकारी उपलब्ध लेखहरुले जनाउछ,
- विश्वमा दैनिक करिव ३ अरब कप चिया खपत हुने गर्दछ,
- विश्वमा करिव ३४ भन्दा बढी देशहरुमा चिया खेती गरिन्छ,
- नेपालमा चिया खेतीको सुरुवात वि.सं. १९२० बाट भएको हो ।

चियाको राम्रो स्वाद लिनको लागी

- चियालाई सधैँ हावा नपस्ने भाँडोमा राख्ने,
- राम्रो गुणस्तर भएको ताजा खुला वा टि व्यागको प्रयोग गर्ने,
- सफा भाँडो र भर्खर उमालिएको सुद्ध पानी प्रयोग गर्ने,
- एक कप चियाको लागी एउटा टि व्याग वा एक चिया चम्चा चिया प्रयोग गर्ने,
- कपमा छान्न भन्दा अगाडी करिव ५ मिनेट सम्म चिया पत्ती पानीमा राखी, छोपी भिजन दिने,
- स्वाद अनुसार चिनी र दुध वा कागती मिलाएर चिया पिउन सकिने छ ।

**नेपालमा चिया खेतीको रोपण, क्षेत्रफल र
आ.व. ०६०/०६१ सम्मको उत्पादन विवरण
TOTAL TEA PRODUCTION AND TEA PLANTATION AREA**

F. Year	Tea tea plantation Area in hecars					Tea Production in K.G.				
	Private	NTDC	Small Holder		Total	Private	NTDC	Small Holder	Total	Remarks
			No of small Tanners	Planta-tion Area						
1992/93 ०४९/५०						75400	860000		1614000	
1993/94 ०५०/०५१			1191	493		687000	982000	75000	1744000	
1994/95 ०५१/०५२			1788	644		837000	1009403	10000	1946403	
1995/96 ०५२/०५३			2243	828		1500000	1112329	125000	2737329	
1996/97 ०५३/०५४	16852	937.6	2390	879	3501.8	1800000	925942	18000	2905942	
1997/98 ०५४/०५५	2192	937.6	2591	1385.4	4515.0	194655	603136	468980	3018571	
1998/99 ०५५/०५६	6073.2	937.6	4915	3239	10249.6	3577857	496881	418242	44929980	
1999/2000 ०५६/०५७	6073.2	937.6	4915	3239	10249.6	3577857	496881	1010499	5085237	
2000/2001 ०५७/०५८	8179	-	5310	3818	11997	5089579	-	1548503	6638082	
2001/2002 ०५८/०५९	8179	-	5575	4186	12346	5864720	-	1653855	7518575	
2002/2003 ०५९/२०६०	8321	-	5760	4314	12643	6478000	-	1720000	8198000	
2003/2004 ०६०/२०६१	8869	-	6252	6143	15012	7714669	-	3956535	11651204	

Tea Plantation And
2060/2061
2003/2004

Plantation : Hecters
Production: K.g.

S.No.	District	Garden		Small farmers			Total	
		Area	Production	Farmer	Area	Production	Area	Production
1.	Jhapa	6107	7179599	668	2216	2880508	8323	10060107
2.	Ilam	1329	333370	4330	3302	952597	4631	1285967
3.	Dhankuta	212	60000	280	107	19910	319	79910
4.	Panchather	372	103700	783	422	66025	794	169725
5.	Terathum	15	3000	191	96	17495	111	20495
6.	Sindhupalchok	150	35000	-	-	-	150	35000
7.	Othar	684	-	-	-	-	684	-
	Total	8869	7714669	6252	6143	3936535	15012	11651204

Orthodox and C.T.C. Tea Plantation Area and production
2060/061
2003/2004

Plantation : Hecters
Production: K.g.

S.No.	Priticulars	Orthodox		C.T.C		Total	
		Area	Production	Area	Production	Area	Production
1.	Garden	2762	535070	6107	7179599	8869	7714669
2.	Small Holder	3927	1056027	2216	2880508	6143	3936535
	Total	6689	1591097	8323	10060107	15012	11651204

चिया निर्यात तथा आयात विवरण

आर्थिक वर्ष	निर्यात		आयात	
	परिमाण मे. टन	मूल्य रु. ह.	परिमाण मे. टन	मूल्य रु. ह.
२०५१/५२	७२.२	१३५७४		६५२०८
२०५२/५३	७२.७	१५५१६		५२१७१
०५३/५४	८१.४	२२६१७		८६९७१
०५४/५५	३५.०१	११७४५		६०२१८
०५५/५६	८३.८	३००८१		२७८३१
०५६/५७	८१.६	२५७२२		७३२७७
०५७/५८	६९.५	२३०८४		९८०००
०५८/५९	७९.६	२७९८७		८८३८
०५९/०६०	१९३	५३९०८		४६८
०६०/०६१	९८४.२२	७२७२२५		९९२

कफी निर्यात तथा आयात विवरण

आर्थिक वर्ष	निर्यात		आयात	
	परिमाण के.जी.	मूल्य रु.	परिमाण के. जि.	मूल्य रु.
२०५१/५२	१४६६०	१६४३०१५		१८२३२०००
२०५२/५३	५०४०	६३७५६०		२३८३२०००
०५३/५४	४२४५	६०२२५६९		१५३१६०००
०५४/५५	२०००	३१८०००		१६२६४०००
०५५/५६	३१६०	६३४०००		३२७४१०००
०५६/५७	४२५४	१४१५०००		३६४३७०००
०५७/५८	३६७७	६७२९१४		४३२०००००
०५८/०५९	९०७५	२४५५२५०		४६२१०५७
०५९/०६०	१६८६१	५२०४५२६		१४१९६८
०६०/०६१	२४२९५	५९४६८९०		४०९९७२

Coffee production and plantation on different years .

Fiscal Year	Plantatiobn Area	Production
	Ha	Mt
2051/052	135.70	12.95
2052/053	220.30	29.20
2053/054	259.00	37.35
2054/055	272.20	55.90
2055/056	277.10	44.50
2056/057	314.30	72.40
2057/058	424.00	88.70
2058/059	596.00	139.20
2059/060	764.00	187.50
2060/061	952.20	217.60

Coffee Plantation & production Area:

Sn	District	Fiscal Year 2003/03			Fiscal Year 2003/04			Remarks
		Total Area Ha	Producing Area Ha	Dry Cherry Prodn Mt	Total Area Ha	Producing Area Ha	Dry Cherry Prodn Mt	
1.	Jhapa	11.5	6	4	12	7	4.5	
2.	Ilam	22	10.7	2	25	11	4.4	
3.	Udyapur	2	1.2	1	2	1.3	1	
4.	Sankhuwashava	25	2	1	40	2	1	
5.	Lalitpur	35	23	20	40	25	21	
6.	Sindhupalchok	27	23	15	30	23	12	
7.	Kavrepalanchok	95	16	12	110	18	12	
8.	Nuwakot	48	17	12	48	20	12	
9.	Dhading	2.5	2.3	2	12.5	5	2	
10.	Makawanpur	2	0.5	0.5	11.6	0.77	0.5	
11.	Palpa	172	24	20	174	33	26.1	
12.	Gulmi	65	23	22	77	30	35	
13.	Arghakhachi	18	6.6	5	20	8	7	
14.	Syanja	84	24	19	112	28	25	
15.	Kaski	30	10	11	35	11	8	
16.	Parbat	16	8	5	29	9	5	
17.	Lamjung	28	9	8	36	12	10.3	
18.	Tanahil	28.4	6.5	5	39	8.5	5.2	
19.	Gorkha	19	4.5	3	26.7	7	5	
20.	Balunga	30.6	22	19	32.6	23	16.1	
21.	Myagdi	2.5	1.3	1	2.5	2	1	
22.	Others				10.3	5	3.5	
	Total	764	241	188	925	290	218	

Source by:

Compiled a committee of:

1. Nepal Coffee Producers Association
2. National Tea & Coffee Development Board
3. District Cooperative Association
4. District Agricultural Development Office
5. Coffee & Tea Development Branch, DOA

विभिन्न देशहरुको प्रति वर्ष प्रति व्यक्ती चियाको खपत

क्र.सं.	देशहरु	प्रती व्यक्ती प्रति वर्ष खपत	कैफियत
१	आयरल्याण्ड	३.०० के.जी.	
२	वेलायत	२.५० के.जी.	
३	टर्की	२.१० के.जी.	
४	इरान	१.५० के.जी.	
५	भारत	०.७० के.जी.	
६	संयुक्तराज्य अमेरिका	०.३० के.जी.	
७	अष्ट्रेलिया	०.९० के.जी.	
८	न्यूजील्याण्ड	१.१० के.जी.	
९	कतार	१.५० के.जी.	
१०	श्रीलंका	१.३० के.जी.	
११	कुवेत	२.१० के.जी.	
१२	सिरिया	१.३५ के.जी.	
१३	नेपाल	०.३५ के.जी.	

श्रोत:

➤ Tea Industry Forum ।

नव वर्ष तथा
आठौँ राष्ट्रिय चिया दिवस २०६२ को
हार्दिक मंगलमय शुभकामना !

डाँफे एगो कन्सर्न

चन्द्रगढी, कापा

नव वर्ष तथा
आठौँ राष्ट्रिय चिया दिवस २०६२ को
हार्दिक मंगलमय शुभकामना !

कापा कृषि मण्डार

वित्तमोड, कापा

चिया / कफी पिऔ, स्वस्थ रहौ ।

विभिन्न देशहरूको चिया रोपण क्षेत्रफल (हेक्टर) तथा उत्पादन (हजार के.जी. मा)

क्र.स.	देशहरूको नाम	1990		2000		2001		2002*		2003**	
		क्षेत्रफल	उत्पादन								
1	भारत	416269	720338	504366	846922	509770	853923	511940	826165	511940	857000
2	श्रीलंका	221758	234074	188971	306794	188971	296301	188971	310032	188971	प्र.न.
3	इन्डोनेशिया	134934	160481	157488	157371	160991	161202	162000	166027	162000	प्र.न.
4	बंगलादेश	47650	45894	49195	52639	49313	57341	49500	52863	49500	प्र.न.
5	चीन	1E+06	540100	1089000	683324	1140700	701699	1155000	715000	1E+06	791000
6	ताइवान	24315	22299	19701	20349	18938	19837	18950	20000	18950	प्र.न.
7	जापान	58500	89903	50400	89309	50100	89809	50200	90000	50200	प्र.न.
8	पियतनाम	59900	32200	80000	70000	82000	80000	84000	84000	84000	प्र.न.
9	पापा न्युगिनीया	4000	6200	4000	6200	3800	6100	3850	6200	3850	प्र.न.
10	यूएसएएस आर एसि आई एस	81400	131000	40600	16900	40600	17500	40600	18300	40600	प्र.न.
11	इरान	32000	44000	34664	53000	34664	46000	34664	48000	34664	प्र.न.
12	टर्का	90575	126768	76749	130671	76653	142900	76700	145000	76700	प्र.न.
13	केन्या	97020	197008	122236	236286	131581	294631	132000	287044	132000	324609
14	उगाण्डा	20905	6704	20570	29282	20570	33255	20570	33831	20570	प्र.न.
15	ताञ्जानिया	18875	18414	21212	23897	21371	24745	21400	27511	21400	प्र.न.
16	मालावी	18204	39059	18782	42114	18761	36770	18780	39185	18780	प्र.न.
17	मोजम्बिक	2000	2000	2800	2500	3200	3000	3300	3000	3300	प्र.न.
18	जाइर	9500	3000	6000	2500	6000	2600	6000	2700	6000	प्र.न.

क्र.	मोरीसस	२९०४	५७५१	६७०	१३१३	६४९	१५१७	६४९	१३८२	६४९	ग्रा.न.
२०	रुवागडा	१२२८६	१२८४४	१२३००	१४३५१	१२८२५	१७८०९	१२९००	१७०००	१२९००	ग्रा.न.
२१	बुरुण्डी	८४३७	४०४०	८२००	७११८	८७०९	९०११	९०००	६६०५	९०००	ग्रा.न.
२२	क्यामरून	१४८६	२९४१	१४४६	४००४	१४४६	४२००	१४४६	४२००	१४४६	ग्रा.न.
२३	अर्जेन्टिना	४१२७६	४३०००	३९०००	६३०००	३६०००	५९०००	३६०००	६२०००	३६०००	ग्रा.न.
२४	ब्राजिल	४४००	९४००	४४००	७०००	४०००	७०००	४०००	७२००	४०००	ग्रा.न.
२५	पेरू	३०००	३४००	२६००	२४००	२७००	२६००	२७५०	२७००	२७५०	ग्रा.न.
२६	युक्रेनाडोर	८४०	१४००	९४०	१७००	९४०	१६००	९४०	१७००	९४०	ग्रा.न.
२७	जिम्बावे	६३३७	१७०९२	६८२४	२२४८९	६८४०	२२३८२	६८७५	२२४४४	६८७५	ग्रा.न.
२८	म्यान्मार	४८६६२	३६१४०	६८३९२	६००००	६८३९२	६००००	६८३९२	६००००	६८३९२	ग्रा.न.
२९	थाइल्याड	६०६६	७४६५	९४१२	८७००	९४१२	८७००	९४१२	८७००	९४१२	ग्रा.न.
३०	मलिसिया	२४१३	४६४१	३१००	४६४२	३१००	४४१३	३१००	४४००	३१००	ग्रा.न.
३१	साउथ अफ्रिका	६३२६	१२२३३	६८१८	१०६१२	७३३५	१०७३४	७४००	१०९००	७४००	ग्रा.न.
३२	अष्ट्रेलिया	७७५	७७३	८००	१३००	८००	१३००	८००	१४००	८००	ग्रा.न.
३३	इथियोपिया	१६१९	१४००	२३००	४४००	२३४०	४६००	२४००	४७००	२४००	ग्रा.न.
३४	नेपाल	२४००	१२००	१०२४०	४०८५	१०२४०	६६३८	१२३४६	७४१८	१२३४३	८११८
*	कुल जम्मा	२४६०१०७	२४८४६६२	२६६४३८६	२९८९४१२	२७३४८६१	३०९०११७	२७५८०४५	३०९८९०७	२७५८३४२	

* अनुमानित.

** अनुमानित र परिवर्तन हुन सक्ने ।

श्रोत:

टि बोर्ड, भारत

टि बोर्ड, केन्या

टि बोर्ड, श्रीलंका

एफ.ए.ओ. प्रतिवेदन, २००४

विश्वको चिया उत्पादन, निर्यात तथा आयात स्थिती
(परिमाण मिलियन के.जी.)

वर्ष	उत्पादन	निर्यात	आयात
1950	619.44	398.98	392.54
1951	651.98	457.77	441.08
1952	666.56	417.04	440.35
1953	680.48	471.38	451.87
1954	746.22	497.41	480.72
1955	8177.06	452.15	476.60
1956	829.20	535.88	458.98
1957	839.25	514.20	550.21
1958	990.02	562.91	558.28
1959	936.50	540.60	538.05
1960	797.75	530.00	534.06
1961	858.73	546.00	547.26
1962	876.70	656.60	560.60
1963	888.52	576.40	570.80
1964	926.38	571.80	580.40
1965	944.48	601.10	593.10
1966	984.20	588.10	580.00
1967	985.20	608.40	594.03
1968	1037.60	524.20	628.80
1969	1063.70	690.80	598.20
1970	1112.50	651.10	640.30
1971	1119.53	681.71	631.50
1972	1203.02	700.20	681.50
1973	1242.90	709.99	660.30
1974	1254.24	731.22	755.90
1975	1290.24	751.42	743.10
1976	1336.13	788.83	7774.10
1977	1702.57	812.93	810.70

1978	17786.97	803.70	758.40
1979	1818.67	850.64	812.50
1980	1847.80	858.90	856.30
1981	1884.50	852.83	815.90
1982	1946.78	820.54	826.90
1983	2054.84	871.80	844.80
1984	2193.29	942.49	925.00
1985	2341.97	954.17	937.92
1986	2329.07	973.77	966.85
1987	2395.61	974.04	941.80
1988	2504.25	1036.79	1032.50
1989	2503.17	1125.25	1072.90
1990	2594.27	1134.96	1100.30
1991	2637.39	1071.17	1093.40
1992	2496.55	1013.89	1038.80
1993	2615.87	1195.92	1129.30
1994	2583.35	1033.71	1049.20
1995	2585.75	1083.53	1080.00
1996	2707.96	1128.09	1144.40
1997	2802.35	1206.52	1195.70
1998	3061.04	1907.94	1233.10
1999	2972.97	1265.26	1222.42
2000	2991.82	1334.06	12255.45
2001	3091.18	1394.96	1291.36
2002	3099.29	1431.39	1325.34
2003	3150.00	1400.00	1390.00

श्रोत: टि बोर्ड, भारत
टि बोर्ड, केन्या
टि बोर्ड, श्रीलंका
एफ.ए.ओ. प्रतिवेदन, २००४

चिया / कफी रोपौ. विदेशी मुद्रा आर्जन गरौ ।

चियासंग सम्बन्धित संघ संस्थाहरुको विवरण

क्र.सं.	संघ संस्थाको नाम	प्रमुख व्यक्तिको नाम	फोन नं.
१.	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड केन्द्रीय कार्यालय, काठमाडौं	श्री कृष्ण प्रसाद ढकाल कार्यकारी निर्देशक	४४९५७९२, ४४९९७८६, फ्याक्स ४४९७९४१
२.	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड क्षेत्रीय कार्यालय, भ्रपा	श्री इशु शंकर श्रेष्ठ का.मु.क्षे.प्र. प्रमुख	०२३-५४०५९२
३.	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड क्षेत्रीय कार्यालय, पाल्पा	श्री रघुपति चौधरी नि. क्षे. प्रमुख	०७५-५२०५९२
४.	राष्ट्रिय चिया विस्तार योजना फिक्कल, इलाम	श्री राम अवतार शाह नि.यो.प्र.	०२७-५४०५५८
५.	राष्ट्रिय चिया विस्तार योजना जसविरे, इलाम	श्री विजय कुमार मिश्र नि. यो.प्र.	
६.	राष्ट्रिय चिया विस्तार योजना मगलबारे, इलाम	श्री पदम बहादुर गजमेर का.मु.यो.प्र.	
७.	राष्ट्रिय चिया विस्तार योजना लालिखर्क, पाँचथर	श्री देउ कुमार मिश्र नि.यो.प्र.	
८.	राष्ट्रिय चिया विस्तार योजना हिले धनकुटा	श्री प्रेम कृ. थिङ्ग नि. यो. प्र.	०२६-५४०९९२
९.	राष्ट्रिय चिया विस्तार योजना सोलुभा तेह्रथुम	श्री केन्द्र कुमार लिम्बु नि.यो.प्र.	
१०.	नेपाल चिया उत्पादक संघ, भ्रपा	छत्रबहादुर गिरी अध्यक्ष	४४३९४३० (काठमाडौं)
११.	नेपाल टि एशोसियशन	अश्विनी कुमार अग्रवाल अध्यक्ष	४४२२६३२ फ्याक्स : ४२८२८३०
१२.	हिमालयन अर्गोडक्स टि प्रोड्युसर्स एशोसियशन	श्री पूर्ण कुमार शर्मा अध्यक्ष	४४९४७३४
१३.	मेचि पहाडी चिया उत्पादक संघ, इलाम	श्री सुदर्शन उपाध्याय अध्यक्ष	०२७-५२९०८६/ ४४९४५५१ (का.)
१४.	पुर्वेली साना चिया किसान संघ फिक्कल इलाम	श्री धन बहादुर याङ्घाली अध्यक्ष	
१५.	हिमालयन चिया उत्पादक सहकारी लि.	श्री उदय कुमार चापागाईं अध्यक्ष	४४९४७३४

आठौं राष्ट्रिय चिया दिवस तथा नव वर्ष २०६२ को हार्दिक
मंगलमय शुभकामना ।

मोर्डन टि इण्डस्ट्रिज प्रा.लि.

ज्यामिरगढी-१, भ्रपा

चिया पिऊं, क्यान्सर रोग घटाउ ।

कफीसंग सम्बन्धित संघ संस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	संघसंस्थाको नाम	प्रमुख व्यक्तिको नाम	फोन नं.
१.	नेपाल कफी व्यवसायी महासंघ राष्ट्रिय समितिको कार्यालय, बबरमहल	श्री ढकेश्वर घिमिरे अध्यक्ष	२०३००६३ फ्याक्स : ४२६७२३८
२.	हाईल्याण्ड कफी प्रशोधन कम्पनी लि., काठमाडौं	श्री कृष्ण प्र. पाठक	४२२९७९६
३.	नेपाल कफी कम्पनी (प्रा.लि.), रूपन्देही	श्री पशुपति घिमिरे	०१-४२७९७४९ ०७९-५६००२४
४.	जिल्ला सहकारी संघ, गुल्मी	श्री हरी गौतम	०७९- ५२०३२०
५.	एभरेष्ट कफी मिल प्रा.लि., पाँचखाल, काभ्रे	श्री फूलकुमार लामा	०१-४४९३९५९
६.	तिनतले खेति, भ्रपा	श्री मोहन प्र. बास्तोला	०२३-५४०३०८
७.	माउन्टेन बहुउद्देश्यीय कं. प्रा.लि., पाल्पा	श्री विष्णु प्रसाद पौडेल	०७५- ५२०८०९
८.	पाथिभरा कफी गार्डेन प्रा.लि., संखुवासभा	कूल प्र. अधिकारी	
९.	साप्सु कफी बगान प्रा.लि., उदयपुर	हिमालयन राई	
१०.	काभ्रे कफी विकास उद्योग प्रा.लि., काभ्रेपलाञ्चोक	श्री रामलाल मानन्धर	०११- ६६९८८०

चिया सहकारी संस्था

१.	साना किसान सहकारी संस्था लि.	मनराज गुरूङ्ग चन्द्रडाँगी भ्रपा	
२.	हिमचुली चिया उत्पादक सहकारी संस्था. लि.	ज्ञान बहादुर क्षेत्री, रामेछाप वाम्ती	
३.	महानन्द चिया कृषक समूह	प्राम्बुङ्ग, पाँचथर	
४.	पाहाङ्गलुङ्ग साना चिया कृषक समूह	चिलिङ्गदेन पाँचथर	
५.	ताप्लेजुङ्ग चिया उत्पादन तथा प्रशोधन सहकारी संस्था	फिदिम पाँचथर	
६.	आगेजुङ्ग साना कृषक समूह	पंचमी १ पाँचथर	
७.	आगेजुङ्ग अडयोर साना कृषक समूह	सुवाङ्ग ९ पाँचथर	
८.	तिनजुरे चिया कृषक सहकारी संस्था	फुसे भन्जाङ्ग इलाम (ऋतुकान्त खनाल)	
९.	बालागुरू चिया तथा कफी उत्पादन सहकारी संस्था लि.	नयाँ बजार इलाम (छविलाल सिवाकोटी)	
१०.	पूर्वेली साना चिया किसान संघ	फिक्कल इलाम (धन बहादुर याङ्गपाली)	
११.	सहकारी चिया बगैँचा	बाउनडाँगी ६ भ्रपा (डिल्लीराम दाहाल)	
१२.	सिंहदेवी चिया उत्पादक सहकारी संस्था लि.	सोल्मा ३ तेह्रथुम (शंकर खनाल)	
१३.	चिया कृषक समूह	चमैता इलाम (बालचन्द्र बस्नेत)	
१४.	तिनघुम्ती चिया कृषक समूह	बाँभोगाउँ इलाम (हर्क सिंह राइ)	
१५.	हिमालय चिया कृषक समूह	जितपुर इलाम (सोमनाथ फुयाल)	
१६.	उच्च पहाडी चिया उत्पादक समूह	तामाफोक ८ संखुवासभा (भिम लिखा)	

वोर्डमा दर्ता भएका उद्योग तथा व्यवसायीहरूको नामावली :

चिया वगान मात्र भएका (भापा जिल्ला)

क्र.स.	वगानको नाम	मुख्य व्यक्तिको नाम+ठेगाना	रोपनि क्षेत्रफल	कैफियत
१.	इन्दु टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री हेमन्त प्रसाई, मे.न.पा.५, भापा	२६	
२.	एभर ग्रीन टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री विनय कुमार सरिया, महेशपुर २	११	
३.	एभरेष्ट टि गार्डेन प्रा.लि.	श्री करुण लाल श्रेष्ठ, केचना ३	२०	
४.	एच एण्ड एस. हाइल्टेन टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री कुमार राई, हल्दीबारी ७	२०	
५.	एन्जल टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री दिनेश पोखेल, टाघनडुब्ब २	१३	
६.	एम.वि.टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री मनी कुमार गुरूङ्ग, महेशपुर	९	
७.	ऋदि गणेश टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री उज्जल श्रेष्ठ, पृथ्वीनगर १	२	
८.	कल्पना टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री कपील पौडेल, जलथल २	१३	
९.	कमलादल टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री	१३	
१०.	कन्दङ्गा टि गार्डेन एण्ड फार्मिङ प्रा.लि.	श्री मणी प्रसाद कन्दङ्गा, कमरखोद २	३०	
११.	केचना टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री राजेन्द्र कुमार सिंह, केचना १	१६	
१२.	किसोर टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री बाबुराम पराजुली, पृथ्वीनगर ७	२०	
१३.	गौरी शंकर टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री इश्वरी प्रसाद तिमल्सीना, पृथ्वीनगर ५	३६	
१४.	गुप्ता टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री शिव कुमार गुप्ता, महेशपुर १	६६	
१५.	ॐ गुरागाई ब्रवर्स टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री गंगा गुरागाई, चन्द्रगढी २	१३	
१६.	गोमादेवी टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री वविता गिरी, गरामनी ५	१३	
१७.	चन्द्रगढी टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री राधाकृष्ण ढकाल, चन्द्रगढी २	८३	
१८.	चकचकी टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री हरी शंकर श्रेष्ठ, चकचकी ८	१७	
१९.	जय श्रीराम टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री	२	
२०.	ज्यामीरगढी टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री मान बहादुर भट्टराई, ज्यामीरगढी ९	३६	
२१.	भापा टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री हेम ढकाल, ज्यामीरगढी ३	६६	
२२.	डेल्टा टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री रमेश जोधानी, घेराबारी ३	१३	
२३.	दक्षिणकाली टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री बेमहनन्द मंगल, घेराबारी ८	१६	
२४.	नाज टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री सुदर्शन गिरी, अनामनी १	८३	
२५.	नेहा टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री हरी गिरी, गरामनी ५	१२	
२६.	पदम टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री हरी गिरी, अनारमनी ५	४०	
२७.	प्रयास टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री चन्द्रहरी श्रेष्ठ, हल्दीबारी २	२०	
२८.	वज्र टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री प्रदिप श्रेष्ठ, गरामनी ३	३	
२९.	वद्री चिया वाटिका प्रा.लि.	श्री निरज पराजुली, हल्दीबारी २	१६	
३०.	विराटपोखरा चिया वाटिका प्रा.लि.	श्री शालिक राम पाठक, अनारमनी ७	१०	
३१.	पंचकन्या इष्टन टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री विष्णु बहादुर श्रेष्ठ, चारपाने १		
३२.	मनोकामना टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री रेनुका देवि अधिकारी, हल्दीबारी ४		
३३.	मनोरमा टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री लोकेन्द्र प्रसाद ढकाल, महेशपुर १		
३४.	मुक्ति टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री	९	
३५.	मिनुमदन टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री मदन अधिकारी, हल्दीबारी २	१५	
३६.	मितेरी चिया वगान प्रा.लि.	श्री इनड गुरूङ्ग, बैगुनधुरा ८	१४	
३७.	रोमन टि इस्टेट प्रा.लि.	इन्दिरा भट्टराई, बैगुनधुरा	२६	
३८.	मंजुश्री टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री भनजुजु श्रेष्ठ, भद्रपुर १०	६	
३९.	मोरङ्गट्टी इस्टेट प्रा.लि.	श्री जय प्रसाद ढकाल, अर्जुनधारा १	१६	
४०.	रामकुमार एण्ड सन्स टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री राम कुमार लिङ्गदेन, गौरीगंज	५३	
४१.	सुम्निमा पारुहाड टि स्टेट प्रा.लि.	किरण कुमार राई, ज्यामिरगढी ९	४०	

चिया / कफी रोपौ, आय बढाउँ ।

४२.	सुनकोशी चिया बगान प्रा.लि.	विक कुमारी लिम्बुनी, पृथ्वीनगर ४	२२
४३.	पाण्डे टि गाउँन	सिताराम पाण्डे, बाहुनडाँगी २, फापा	१३
४४.	राम्बे टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री ..... , गौरीगञ्ज २	८
४५.	रेम्बो टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री रमेश पराजुली, हल्दीबारी	३५
४६.	रोनक टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री कुमार गिरी, गरामनी ५	१२
४७.	रङ्ग अप्सरा टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री होम प्रसाद सिटौला, अनारमनी ३	४४
४८.	लक्ष्मी टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री लक्ष्मीप्रसाद धिमिरे, चन्द्रगढी १	२१
४९.	सरावगी टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री ओम कुमार सरावगी, वनियानी ६	२३
५०.	सनराईज टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री गोविन्द सरिया, जलथल ८	४६
५१.	शम्सेर एण्ड गंगा देबि टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री छत्र बहादुर गिरी, अनारमनी १	४५
५२.	सोरभ टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री मनोज रिमाल, ज्यामिरगढी ८	५३
५३.	हल्दिबारी टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री बाबुराम पराजसली, हल्दिबारी २	८८
५४.	हडिया रियल टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री भक्तो प्रसाद अधिकारी, भद्रपुर ४	५०
५५.	श्रेष्ठ टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री प्रविष श्रेष्ठ, पृथ्वीनगर ६	७
५६.	बर्ने चिया बगान	नेपाल चिया विकास निगम	२८५
५७.	बारवशी चिया बगान	नेपाल चिया विकास निगम	५०

धनकुटा जिल्ला

१.	उत्तर पानी चिया उद्योग प्रा.लि.	श्री कुमार बहादुर थापा, हिले धनकुटा	५
२.	चुलाचुली टि स्टेट प्रा. लि	श्री सोहन थापा, धनकुटा -८	५०
३.	श्री जुन चिया वारी प्रा.लि	श्री लोचन ज्ञावाली धनकुटा -६	२५
४.	श्री पूर्वाञ्चल चिया तथा कफि उद्योग	शान्ता थापा धनकुटा	२०
५.	राम कृष्ण चिया बगान प्रा.लि	अर्जुन थापा, धनकुटा	५

इलाम

१.	पुवा माई चिया बगान प्रा.लि.	धर्म प्रसाद उरती भगलबारे-इलाम	१५
२.	शिव सलमण टी स्टेट प्रा.लि	कृष्ण बहादुर बस्नेत सौंखेजुङ, इलाम	२०
३.	देउराली टी स्टेट प्रा.लि	वेद प्रकाश बाहाल इलाम	२०
४.	धन हिल टी स्टेट प्रा.लि	चन्द्र बहादुर बस्नेत इलाम	
५.	माडमालुङ चिया बगान लि.	जितमान राई, इलाम	७५
६.	सोक्तिम चिया बगान	सोक्तिम, इलाम	७५
७.	इलाम चिया कमान,	इलाम.न.पा.,	४८
८.	हिम चिया बगान प्रा.लि.	रेश बहादुर कटवालक, शान्ती डाँडा -इलाम	६
९.	होरीजन म्यू टी गाउँन प्रा.लि.	सूर्य श्रेष्ठ	१०
१०.	महाभारत टि स्टेट प्रा.लि.	फाकफोक, इलाम	१५

अन्य जिल्लाहरू

१.	एभरेष्ट चिया बगान प्रा.लि.	श्री सोमप्रसाद गौचन, भोटेचौर सि.पा.	१५०
२.	श्री जिरी टि डेभलपमेन्ट क.प्रा.लि.	श्री पवम शंखर धिमिरे, जिरी दोलखा	७५
३.	पार्थीभरा टि स्टेट प्रा.लि.	बमबहादुर थोडा, पाँचथर	७५
४.	सगरमाथा टि स्टेट प्रा.लि	सुभाष काफ्ले, सखुवासभा	५०
५.	सेङ्खेलेङ्मा चिया बगान प्रा.लि.	सुनिल कुमार राई खि. पाँचथर	६०
६.	हरियाली टि गाउँन प्रा.लि.	दधिराम भुषला, ठंगनाम ८ तेह्रथुम	२०
७.	रारा टि स्टेट प्रा.लि.	शेरबहादुर बस्नेत, बागपा तेह्रथुम	२०
८.	याङ्गरूप चिया तथा चिराहती बगान प्रा.लि.	गुरुदेव थेवे, ताप्लेजुङ	
९.	मिट नेपाल अर्गानिक अर्थोडक्स टि एण्ड कफी प्रोडक्सन प्रा.लि.	जगत बहादुर तामाङ, विदुर १, नुवाकोट	५
१०.	सामवेव अर्गानिक टि एण्ड कफी प्रो. प्रा.लि.	कृष्णमान घले, नुवाकोट	१०
११.	ककनी इन्ड विनयु टि तथा एगो हबल प्रा.लि.	इन्द्रमान सामा, नुवाकोट	१०
१२.	सेलाङ् आर.एस.टी. इण्डस्ट्रिज प्रा.लि.	रामजी थापा, सिन्धुपाल्चोक	
१३.	शिव गौरी तिनजुरे टि बगान	रतन बहादुर कार्की, तेह्रथुम	२
१४.	सोङ्खो चिया बगान प्रा.लि.	सहदेव मुलुङ, छिनामछु भोजपुर	५
१५.	लक्ष्मीनाथ टि इण्डस्ट्रिज प्रा.लि.	जानबहादुर क्षेत्री, रामेछाप	
१६.	N.D.S. हिमाली चिया उद्योग	नातीकानी सापकोटा, सिन्धुपाल्चोक	
१७.	कोगरी टी स्टेट प्रा.लि.	आयान्द कुमार लिम्बु, पाँचथर	२०

नोट : १३४ बगानमा जम्मा ४५ दर्ता हुन बाँकी

चिया प्रशोधन कारखाना मात्र भएका

क्र.सं.	बगानको नाम	मुख्य व्यक्तिको नाम ठेगान	कैफियत
१.	डाँफे टि प्रोसेसिङ्ग इण्डष्ट्रिज प्रा.लि.	श्री चण्डीप्रसाद पराजुली चन्द्रगढी ८	
२.	बुट्टावारी टि प्रोसेसिङ्ग इण्डष्ट्रिज प्रा.लि.	श्री हरी गिरी, अनारमनी-१	
३.	हल्दिबारी टि प्रोसेसिङ्ग प्रा.लि.	श्री शान्तरत्न शाक्य	
४.	गुरासे माईपोखरी टि इण्डष्ट्रिज	सुरज वैद्य, कागतेपानी सुम्बेक, इलाम	
५.	श्री हिमालयन साङ्गिला टि इण्डष्ट्रिज प्रा.लि.	लक्ष्मी मैनाली, नेपालटार, इलाम	
६.	मिष्टभ्याली टि प्रोसेसिङ्ग इण्डष्ट्रिज प्रा.लि.	सुरेश लिम्बु जितपुर इलाम	

नोट : जम्मा १३ वटामा ७ वटा बोर्डमा दर्ता हुन बाँकी

बगान तथा कारखाना दुवै भएका

क्र.सं.	बगानको नाम	मुख्य व्यक्तिकोनाम+ठेगाना	कैफियत
१.	एरोमा टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री ब्रम्हनन्द मंगल पृथ्वीनगर ८	
२.	कालिका टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री मालचन्द्र गोयल ज्यामिरगढी १	
३.	गिरीबन्धु टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री छत्र गिरी अनारमनी १	
४.	चिलिङ्गकोट चिया बगान (नेपाल चिया विकास निगम)	चिलिङ्गकोट	
५.	टोक्ला चिया बगान (नेपाल चिया विकास निगम)	टोक्ला	
६.	नकलबन्दा टि इस्टेट प्रा.लि.	मे.न.पा. ८	
७.	बुधकरण एण्ड सन्स टि कम्पनी प्रा.लि.	श्री श्यामानन्द सिंह राजवंसी, महेशपुर ७	
८.	मित्तल टि इस्टेट प्रा.लि.	श्री सुरेश मित्तल पर्यया २, भापा	
९.	यांगरूप चिया तथा चिरैतो बगान प्रा.लि.	श्री गुरुदेव थेवे ताप्लेजुङ्ग	
१०.	लोकनाथ एण्ड सन्स टि इस्टेट प्रा.लि.	खजुरगाछी ५	
११.	हिमालयन रेन्ज चिया उद्योग प्रा.लि.	श्री राजकुमार राठी, आइतबारे पंचकन्या इलाम	
१२.	कन्याम चिया बगान	कन्याम इलाम	
१३.	कन्चनजंगा टि इस्टेट प्रा.लि.	दिपक प्रकाश बास्कोटा	
१४.	गुराँशे टि इस्टेट प्रा.लि.	सुरज वैद्य धनकुटा	
१५.	नारायणी उष्ट टि प्रा.लि.	लोचन ज्वाली धनकुटा	
१६.	कुवापानी टि स्टेट प्रा.लि.	कुवापानी धनकुटा	
१७.	साँखेजुङ्ग हिल रेन्ज प्रोसेसिङ्ग इण्डष्ट्रिज प्रा.ली.	चन्द्रबहादुर बस्नेत, साँखेजुङ्ग-३, इलाम	

नोट : बोर्डमा २८ वटामा बोर्डमा दर्ता नभएका - ११ वटा

चिया प्याकेजिङ्ग इण्डस्ट्रिज तथा आयात कर्ता, निर्यात कर्ता एवं चियासंग सम्बन्धीत

क्र.सं.	बगानको नाम	मुख्य व्यक्तिको नाम+ठेगाना	कैफियत
१.	बुधकरण टि प्याकेजिङ्ग इण्डस्ट्रिज प्रा.लि.	श्री राजेन्द्रकुमार सिंह, महेशपुर, भूपा	
२.	वि.टि.टि. एक्सपोर्टर	केशाड नेपाली, काठमाडौं धाराटोल	
३.	Nepal pavillion company	नरेश श्रेष्ठ, पुतलीसडक, काठमाडौं	
४.	एग्रीकल्चर टेक्नोलोजि सेन्टर	दिव्य लक्ष्मी श्रेष्ठ, काठमाडौं	
५.	त्रिपुरा टि प्रा.लि.	श्री बज्ररंग सिंह, हेतौडा	
६.	म्याग्दी इन्टरनेशनल इन्टरप्राइजेज	जगत लाडघाली ल.न.पा.	
७.	कक्र इन्टरनेशनल प्रा.लि.	कविन थापा मगर, ललितपुर, मगरगाउँ	
८.	भ्याली ट्रेड कन्सर्न	कमला सिंहन, बुद्धनगर, काठमाडौं	
९.	पश्चिम हिमालयन चिया उद्योग	प्रदिप जयसवाल सिद्धार्थनगर, भैरहवा	
१०.	अर्जुन चिया उद्योग	धर्मविर जयसवाल भैरहवा	
११.	सका चिया उद्योग	अश्वीनी कुमार अग्रवाल, काठमाडौं	
१२.	मगल फूड प्रोडक्ट	सुरेश कुमार अग्रवाल, न्यूरोड काठमाडौं	
१३.	नेपाल टि एक्सपोर्टर प्रा.लि.	उदय चापागाईं, काठमाडौं	
१४.	हिमालयन टि एक्सपोर्टर	महेश प्र. श्रेष्ठ, काठमाडौं	
१५.	यू.एस. ट्रेड कन्सर्न	उमेशमान श्रेष्ठ, साँखु, काठमाडौं	
१६.	ओतेरा टि प्याकेजिङ्ग उद्योग	नरेन्द्र कुमार चौधरी इटहरी	
१७.	यज्ञ टेडर्स	रामचन्द्र प्र. जयसवाल, भैरहवा	
१८.	दिव्य लक्ष्मी एक्सपोर्टर प्रा.लि.	नवराज सुवेदी, सुविधानगर, काठमाडौं	
१९.	अल नेपालीज टि एण्ड कफी सेन्टर प्रा.लि.	सन्तोष चन्द्र कुवैर, ललितपुर-१०	
२०.	नेपाल वेलकम ग्रुप प्रा.लि.	लक्ष्मी श्रेष्ठ, सुन्दरीजल-१	

नव वर्ष तथा

आठौं राष्ट्रिय चिया

दिवस २०६२ को हार्दिक

मंगलमय शुभकामना !

हल्दिबारी टि प्रोसेसिङ्ग प्रा.लि

हल्दिबारी-२, भूपा

८ औं राष्ट्रिय चिया

दिवस तथा नव वर्ष

२०६२ को हार्दिक

मंगलमय शुभकामना !

जगदम्बा टि प्रोसेसिङ्ग इण्डस्ट्रिज प्रा.लि.

शनिचरे-७, भूपा

बोर्डमा दर्ता भएका चिया कृषकको नामावली (भापा)

मेची नगरपालीका

क्र.सं.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल (रो)	क्षेत्रफल (हे)	कैफियत
१.	अशोक शर्मा घिमिरे	९	५५	२।७५	
२.	आशिर्वाद ओली	१२	७८	३।९०	
३.	कनक कार्की	"	१३	०।६५	
४.	टंक खनाल	२	९।७५	०।४९	
५.	तुलसी प्रसाद ढुंगाना	८	१०।७	०।५४	
६.	श्रीमती दुर्गा ओली	१२	७८	३।९०	
७.	रत्नमाया अधिकारी	८	१३	०।६५	
८.	रमेश पौडेल	८	१३०	६।५०	
९.	राजन कुमार अधिकारी	८	६।५	०।६५	
१०.	ललिता घिमिरे	९	१३	९।७५	
११.	लोक बहादुर अधिकारी	८	१९।५	०।२६	
१२.	सूर्य प्रसाद शर्मा घिमिरे	९	५८।५	१।००	
१३.	श्रीमती हर्कमाया कार्की	८	२०	०।०८	

हल्दीवारी गा.वि.स.

क्र.सं.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल (र)	क्षेत्रफल (हे)	कैफियत
१.	उमानन्दसिंह राजवंशी	४	७८	३।९०	
२.	काली बहादुर श्रेष्ठ	६	१।५।५	०।७८	
३.	खड्ग प्रसाद सिंह राजवंशी	४	८५	४।२५	
४.	गंगा प्रसाद श्रेष्ठ(ए)	६	५२	२।६०	
५.	गंगा प्रसाद उप्रेती	७	९१	४।५५	
६.	चन्द्रमणि मैनाली	२	७८	३।९०	
७.	चन्द्र बहादुर श्रेष्ठ	६	३७।७५	१।८९	
८.	जिवन सिंह राजवंशी	४	३२।५	१।६।२५	
९.	डिल्ली राम मैनाली	२	९१	४।५५	
१०.	दील कुमार राजवंशी	५	१०।४	५।२०	
११.	धनपति प्रसाई	२	२६	१।३०	
१२.	नोवल किशोर उप्रेती	७	२६	१।३०	
१३.	वद्री प्रसाद उप्रेती (वि)	७	५२	२।६०	
१४.	विधिलाल राजवंशी	९	१०।४	५।२०	
१५.	विपिनसिंह राजवंशी	४	११।७	५।८५	
१६.	भेला राजवंशी	५	७८	३।९०	
१७.	श्रीमती मिना कुमारी राजवंशी	९	१०	०।५०	
१८.	श्रीमती राजेन्द्र उप्रेती	७	८०	४।००	
१९.	रुद्र बहादुर कार्की	१	१३०	६।५०	
२०.	लक्ष्मी प्रसाद दाहाल	४	६५	३।२५	
२१.	सिपेन्द्रसिंह राजवंशी	४	५६	२।८०	
२२.	सुरेन्द्र मैनाली	२	१९।५	०।९८	
२३.	सीता पोखेल	१	२४।०।५	१।२।०३	

शनिश्चरे गा.वि.स.क

क्र.सं.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल (रो)	क्षेत्रफल (हे)	कैफियत
१.	कृष्ण प्रसाद मिश्र	३	४५५	२२।७५	
२.	किरण कुमार मिश्र	३	९३	४।६५	
३.	दिनेश कुमार मिश्र	३	५२	२।६०	
४.	देवकुमारी बुढायोकी	१	१५०	७।५०	
५.	पृथ्वी वहादुर बुढायोकी	१	१०४	५।२०	
६.	बिनोद कुमार मिश्र	३	१०४	५।२०	
७.	बिनिता कार्की	१	५०	२।५०	
८.	लुभेष कुमार मिश्र	३	८२	४।१०	
९.	सन्तोष कुमार मिश्र	३	९३	४।६५	
१०.	सुमन केशर प्रसाई	४	२६	१।३०	

वाहुनडागी गा.वि.स.

क्र.सं.	कृषकको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल (रो)	क्षेत्रफल (हे)	कैफियत
१.	टिकाराम भारती	१	१९।५	०।९८	
२.	नरेश पाण्डे	२	३९	१।९५	

जलथल गा.वि.स.

क्र.सं.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल (रो)	क्षेत्रफल (हे)	कैफियत
१.	कुल प्रसाद दाहाल	४	६५	३।२५	
२.	केशव प्रसाद मैनाली	४	२६	१।३०	
३.	गोपाल राजवंशी	४	७८	३।९०	
४.	ठाकुरकनैया राजवंशी	४	६५	३।२५	
५.	प्रेम मैनाली	४	९१	४।५५	
६.	राम प्रसाद भट्टराई	६	२८	१।४०	
७.	शिव कुमार ओली	४	२६	१।३०	

भद्रपुर नगरपालिका

क्र.सं.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल (रो)	क्षेत्रफल (हे)	कैफियत
१.	अर्चना अग्रवाल	४	३२	१।६०	
२.	अनिता पोखरेल	५	५६	२।८०	
३.	अनिता सरिया	१२	१०४	५।२०	
४.	अरूण सरिया	१३	३२५	१६।२५	
५.	आदित्य परियार	१४	९०	४।५०	
६.	इन्द्रचन्द्र मित्रुका	९	७२	३।६०	
७.	उज्वल श्रेष्ठ	१२	१३५	६।७५	
८.	कविता पौडेल	४	१७५	८।७५	
९.	कमल कुमार मगर	१२	७८	३।९०	

१०.	किशोर पराजुली	१४	४३०	२१५०	
११.	किरण कुमार मगर	१२	६५	३१२५	
१२.	किसन लाल मित्रुका	९	७८	३१९०	
१३.	गणेश कुमार राई	१४	२३२	११६०	
१४.	गिता श्रेष्ठ	१२	२५	१२१५०	
१५.	गिता ढकाल	११	७८	३१९०	
१६.	गोपाल घिमिरे	१२१५	४५	२१२५	
१७.	गोविन्द कुमार अग्रवाल	११७	७८	३१९०	
१८.	गोविन्द राम सरिया	१३	१९५	९१७५	
१९.	गंगा प्रसाद ओली	११	१४३	७११५	
२०.	गिरिश ओली	११	५०	२१५०	
२१.	घनश्याम उपाध्याय	७	७०	३१५०	
२२.	चन्डि प्रसाद पराजुली	१२	१६३	८११५	
२३.	चन्द्र हरी श्रेष्ठ	३	५५	२१७५	
२४.	चन्दा देवी अग्रवाल	४	३०	११५०	
२५.	चुडाराज उपाध्याय	७	४५	२१२५	
२६.	छत्र अधिकारी	४	५२	२१६०	
२७.	जय शंकर कानु	१२	६५	३१२५	
२८.	श्रीमती टलटली राजवंशी	८	५	०१२५	
२९.	टिका राम ढकाल	११	२०८	१०१४०	
३०.	टिका राम न्यौपाने	४	२८६	१४१३०	
३१.	तुलसी प्रसाद ढकाल	११	१००	५१००	
३२.	दिपक ढकाल	१३	१८	०१९०	
३३.	दिपेश ढकाल	१३	१०८	५१४०	
३४.	दिपेन्द्र पराजुली	४	४५	२१२५	
३५.	दिपेन्द्र राई	१४	७०	३१५०	
३६.	दुर्लभ प्रसाद न्यौपाने	४	२७३	१३१६५	
३७.	धनजुजु श्रेष्ठ	१०	१०४	५१२०	
३८.	धनराज पोखरेल	५	११३	५१६५	
३९.	नरेश वर्मा	५	१३	०१६५	
४०.	नानीमैया श्रेष्ठ	१२	९६	४१८०	
४१.	नारायण प्रसाद पराजुली	४	१६९	८१४५	
४२.	नीना वर्मा	५	१३	०१६५	
४३.	पिपेश वर्मा	५	१३	०१६५	
४४.	निरञ्ज पराजुली	४	१८	०१९०	
४५.	निकेत अग्रवाल	१३	२६०	१३१००	
४६.	नेमचन्द्र गोयल	३	१६५	८१२५	
४७.	पवन कुमार ढकाल	११	५०	२१५	
४८.	पूजा प्रसाद अधिकारी	४	८०	४१००	
४९.	प्रेम प्रसाद ढकाल	१३	९८	४१९०	
५०.	प्रबिप्लाल श्रेष्ठ	१२	९१	४१५५	
५१.	प्रज्ञालाल श्रेष्ठ	१२	२६	११३०	

५२.	प्रकाश पराजुली	४	९१	४१५५	
५३.	पृथ्वी वहादुर पौडेल	४	१००	५१००	
५४.	फुलसिंह राजवंशी	८	२६	११३०	
५५.	वावुराम पराजुली	१४	१८७	९१३५	
५६.	विनोद कुमार गुप्ता	१२	२६	११३०	
५७.	विकाश खरेल	४	२८०	१४१००	
५८.	वृजमोहन अग्रवाल	२	८०	४१००	
५९.	भूपालदाश उपाध्याय	३	७५	३१७५	
६०.	भक्त प्रसाद अधिकारी	४	५२	२१६०	
६१.	सरिता अधिकारी	४	६५	३२५	
६२.	मनोज कुमार अग्रवाल	७	१३०	६१५०	
६३.	मदन अधिकारी	५	१३	०१६५	
६४.	मन्जु अग्रवाल	१३	१५६	७१८०	
६५.	महेस कुमार उपाध्याय	७	३९	११९५	
६६.	मुरली मनोहर उपाध्याय	१२	१३०	६१५०	
६७.	मुक्ति प्रसाद पराजुली	४	५५	२१७५	
६८.	मिनादेवी उपाध्याय	७	१५	०१७५	
६९.	मोहन प्रसाद पराजुली	११	१७०	८१५०	
७०.	मोहनलाल अग्रवाल	४	६०	३१००	
७१.	यम वहादुर श्रेष्ठ	१२	१५	०१७५	
७२.	योगेन्द्र भारी	५	११०	५१५०	
७३.	रमेश पराजुली	१२	७०	३१५०	
७४.	राजेश कुमार गुप्ता	१२	१३	०१६५	
७५.	रामचन्द्र प्रसाद कानु	१२	३०	११५०	
७६.	राजनलाल श्रेष्ठ	१२	३३	११६५	
७७.	राजन कुमार ढकाल	११	९२	४१६०	
७८.	रितेश पराजुली	१४	५०	२१५०	
७९.	श्रीमती रोसन शर्मा	४	३१२	१५१६०	
८०.	रोसा पराजुली	११	४२	२११०	
८१.	रेखा परजुली	११	५२	२१६०	
८२.	रेनुका पराजुली	११	९८	४१९०	
८३.	रूपक भण्डारी	४	८०	४१००	
८४.	सिता देवी मित्रुका	९	५८	२१९०	
८५.	सिता घिमिरे	१२	१०४	५१२०	
८६.	संचरानी लिम्बु	५	६५	३१२५	
८७.	सदिपु कुमार अग्रवाल	९	१४३	७११५	
८८.	सुनिल भक्त जोशी	२	१३०	६१५०	
८९.	सुर्यमाया श्रेष्ठ	१२	१३५	६१७५	
९०.	हेमराज ढकाल	११	२०२	१०११०	
९१.	लक्ष्मी रिजाल	४	११७	५१८५	
९२.	लक्ष्मण प्र. ढकाल	११	५५	२१७५	
९३.	लाल बहादुर अधिकारी	४	८०	४१०	

९४.	लालचन्द्र अग्रवाल	७	१०८	५१४०	
९५.	लिला प्र. पराजुली	१२	६५	३१२५	
९६.	लोकेन्द्र ठकाल	११	२०८	१०१४०	
९७.	श्रीमती शमरेखा ठकाल	११	२४०	१२१००	
९८.	शिव कुमार कार्की	३	८०	४१००	
९९.	शिव कुमार गुप्ता	१२	१०४	५१२०	
१००.	शुदर्शन पंत	४	६५	३१२५	
१०१.	शुरेस कुमार अग्रवाल	४	१३५	६१७५	
१०२.	सुरेन्द्र प्र. उप्रती	१४	५७	२८५	
१०३.	सत्य नारायण ताएल	२	१०४	५१२०	

वैगुनधुरा गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल (रो)	क्षेत्रफल (हे)	कैफियत
१.	वावुराम पौडेल	६	९१	४१५५	

अनारमनी गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल (रो)	क्षेत्रफल (हे)	कैफियत
१.	कमलराज विमली	१	१९५	०१९८	
२.	गौरि देवी विमली	१	७८	३१९०	
३.	श्रीमती गंगादेवी लिङ्देन	३	६५	३१२५	
४.	छत्र बहादुर राजवंशी	२	६५	३१२५	
५.	श्रीमती तारा सिवाकोटी	३	५२	२१६०	
६.	दिनेश कुमार मित्तल	३	१४३	७११५	
७.	ध्रुव कुमार सिवाकोटी	३	११०	५१५०	
८.	पुरुसोत्ताम दास अग्रवाल	३	३१२	१५१६०	
९.	विद्या शिवाकोटी	३	६५	३१२५	
१०.	विशाल लि.द्वन	३	२००	१०१००	
११.	विजय कुमार लिङ्.द्वन	३	२३६	१११८०	
१२.	ब्रम्हानन्द मंगल	३	३१२	१५१६०	
१३.	भुपेन्द्र राजवंशी	४	३९	११९५	
१४.	युवराज विमली	१	१५६	७१८०	
१५.	राम कुमार लिङ्गेन	३	८५	४१२५	
१६.	शर्मिल गिरी	१	६५	३१२५	
१७.	शुदर्शन गिरी	१	२०	११००	
१८.	शुरेन्द्र कुमार सिंह राजवंशी	२	१३	०१६५	
१९.	सुमित्रा लिङ्गेन	३	१२०	६१००	
२०.	सुवास लिङ्गेन	३	१३	०१६५	

चन्द्रगढी गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल (रो)	क्षेत्रफल (हे)	कैफियत
१.	गंगा प्रसाद पराजुली	१	१३०	६।५०	
२.	चन्द्रमणी प्रधान	४	८०	४।००	
३.	दुपदा प्रधान	७	२६	१।३०	
४.	मणिन्द्र श्रेष्ठ	७	१३०	६।५०	
५.	राधादेवी के.सी	७	५२	२।६०	
६.	सन्तोष पोखरेल	१	८५	४।२५	

चकचकी गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	कलिन्द्र राजवंशी	६	१९।५	०।९८	
२.	श्रीमती घटन राजवंशी	६	६।५	०।३३	
३.	चन्द्र कुमारी मैनाली	७	२०।८	१।०४	
४.	प्रेम कुमार कन्दडवा	७	१९।५	०।९८	

महेशपुर गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	अनुप कुमार सिंह राजवंशी	१	१२८	६।४०	
२.	कौसिला देवि खनाल	३	२८	१।४०	
३.	श्रीमती चिन्तामुनी राजवंशी	८	१०४	५।२०	
४.	छत्र बहादुर राजवंशी	१	३२	१।६०	
५.	जयसिंह राजवंशी	६	४०	२।००	
६.	ठाकुर प्रसाद खनाल	३	६	०।३०	
७.	तेजराज ढकाल	९	१४	०।७०	
८.	दिनेश राय	५	५	०।२५	
९.	वृख बहादुर तामाङ्ग	३	१३०	६।५०	
१०.	भानु सिंह राजवंशी	१	११०	५।५०	
११.	भेषराज ढकाल	९	९१।५	४।५८	
१२.	योगराज ढकाल	९	२६	१।३०	
१३.	रामेश्वर राजवंशी	६	१३	०।६५	
१४.	ललित बहादुर माझी	३	४०	२।००	
१५.	शुरेसचन्द्र सिंह राजवंशी	१	८०	४।००	
१६.	श्याम के.सी.	१	६५	३।२५	
१७.	शारदा देवी ढकाल	९	३९	१।९५	
१८.	शारदा देवी ओली	८	६०	३।००	
१९.	संजिव कुमार सिंह राजवंशी	१	६५	३।२५	

चिया / कफी रोपौ, आय बढाउँ ।

८५

पथरिया गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	कोइरालासिंह राजवंशी	५	२०	११००	
२.	कृष्ण प्रसाद राजवंशी	५	२८	११४०	
३.	सुकीदेवी राजवंशी	५	४५	२१२५	

अर्जुनधारा गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	कमला उप्रेति	२	२०१५	११०१	
२.	कृष्ण प्रसाद सिवाकोटी	९	५७।८५	२।८९	
३.	गंगा प्रसाद सिवाकोटी	९	५०।५	२।५३	
४.	चिन्ता पाण्डे	९	१६।२५	०।८१	
५.	छविलाल सिवाकोटी	९	२०।८	१।०४	
६.	भक्ति प्रसाद सिवाकोटी	९	५०।५	२।५३	

राजगढ गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	ओम प्रसाद ओली	६	२६	१।३०	
२.	खड्ग प्रसाद ओली	६	२६	१।३०	
३.	बहादुर सिंह राजवंशी	१	२६	१।३०	
४.	महमुद किसान मिया	४	२६	१।३०	

गोलधाप गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	तिलचन्द्र गुरूङ्ग	३	१९।५	०।९८	
२.	प्रेम कुमार गुरूङ्ग	३	१३	०।६५	
३.	भक्त बहादुर गुरूङ्ग	३	४५	२।२५	
४.	मान बहादुर कार्की	५	३९	१।९५	
५.	रण बहादुर वेघा	३	२६	१।३०	
६.	रेनुका देवी पौडेल	३	१२	०।६०	
७.	लेखनाथ खरेल	३	१९।५	०।९८	
८.	शिव प्रसाद पौडेल	३	१९।५	०।९८	

पांचगाछी गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	बल बहादुर श्रेष्ठ	१	५	०।२५	

सुरूङ्गा गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	मात्रका प्रसाद कोइराला	सुरूङ्गा	४५	२।२५	

चारपाने गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	डिल्ली प्रसाद सिटौला	४	१३०	६।५०	
२.	प्रविन प्रसाद संग्रौला	८	२६	१।३०	

दुवागढी गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	गोपाल भट्टराई	४	१३०	६।५०	
२.	शारदा गौतम	८	९१	१।९५	

ज्यामिरगढी गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	नारायण प्रसाद ओली	८	१३०	६।५०	

शान्तिनगर गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	तेजराज खतिवडा	१	३३८	१।६९	
२.	लेखनाथ खतिवडा	३	१०४	०।५२	

धुलावारी

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	श्रीमती मंजु अग्रवाल	१	६५	३।२५	
२.	रमेश जोधानी	१	१३०	६।५०	
३.	श्रीमती सरोजदेवी जोधानी	१	७८	३।९०	

गारामनि गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	उद्धवराज प्रसाई	२	९।७५	०।४९	
२.	केशवराज प्रसाई	२	३९	१।९५	
३.	गंगा प्रसाद विमली	२	४५।५	२।२८	
४.	गोमा देवी विमली	२	१८	०।९०	
५.	जयनारायण विमली	२	६५।५	३।२८	

चिया / कफी रोपौ, विदेशी मुद्रा आर्जन गरौ ।

८७

६.	तुलसी प्रसाद गौतम	२	३०५५	१५३	
७.	दिनेश विमली	२	३५	१७५	
८.	ध्रुव उप्रेति	२	१९१५	०९८	
९.	नन्दलक्ष्मी श्रेष्ठ	३	१०४	५२०	
१०.	नरेन्द्र प्रसाद गुरुड	९	५२	२६०	
११.	भरत विमली	२	२६	१३०	
१२.	भक्त कुमारी उप्रेति	२	७८	३९०	
१३.	भूमीरस मैनाली	९	७८	३९०	
१४.	मन कुमारी सिवाकोटी	१	२६	१३०	
१५.	मातृका प्रसाद सिटौला	२	५८५	२९३	
१६.	मेदीनी प्रसाद न्यौपाने	२	३९	१९५	
१७.	लुवराज प्रसाई	२	५२	२६०	
१८.	समिरराज प्रसाई	२	१३	०६५	
१९.	प्रा.डा. शान्ता थपलिया	२	९७५	४८८	
२०.	हर्क जंग न्यौपाने	२	३९	१९५	
२१.	होम प्रसाद उप्रेति (ए)	१	५२	२६०	

दमक न.पा.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	गेहनाथ पौडेल	१०	१०४	५२०	

डांगीवारी गा.वि.स.

क्र.स.	कृषकहरूको नाम	वडा नं.	क्षेत्रफल(रो.)	क्षेत्रफल(हे.)	कैफियत
१.	पदम प्रसाद अधिकारी	८	२	०१०	
२.	लोकनाथ बाहकोटी	८	९१	४५५	
३.	श्याम राई	८	१९१५	०९८	

**नव वर्ष तथा
आठौँ राष्ट्रिय चिया दिवस २०६२ को
हार्दिक मंगलमय शुभकामना !**

**प्रफुल्ल एगोवेश सप्लायर्स
वितामोड, भगपा**

चिया सेवन, स्वस्थ जीवन ।

८८

चिया विस्तार योजना फिक्कलमा दर्ता भएका साना चिया कृषकहरूको नामावली

क्र.सं.	कृषकको नाम	ठेगाना	चिया रोपण क्षेत्रफल
१.	मान कुमार लाप्चा	कन्याम २	१००
२.	धिर बहादुर लामा	बखोटे ५	१५
३.	विर बहादुर खड्का	समाल्खुङ	१२
४.	देवेन्द्र पौडेल	फिक्कल ३	६
५.	विर बहादुर लाप्चा	शान्तीपूर ३	५
६.	गंज बहादुर खड्का	फिक्कल ३	३
७.	माधव पौडेल	पशुपतिनगर ८	१०
८.	अशोक कार्की	पशुपतिनगर ८	२
९.	पूर्ण लामा	फिक्कल ५	२
१०.	कमल कडेल	फिक्कल ८	१५
११.	मदन राई	फिक्कल ८	१५
१२.	शंकर राई	जोगमाई ८	६०
१३.	छत्र बहादुर घले	कन्याम ८	३२
१४.	भक्ति प्रसाद पराजुली	फिक्कल ३	९
१५.	डम्बर बहादुर कटुवाल	कन्याम ९	४०
१६.	मन बहादुर पाण्डे	फिक्कल ३	१५
१७.	कृष्ण बहादुर घले	कन्याम ९	८
१८.	डम्बर ध्वज घल	श्री अन्तु ४	८
१९.	प्रेम प्रसाद चौलागाई	दानावारी १	३१
२०.	सुबाश कुमार श्रेष्ठ	नाम्सालिङ ३	२०
२१.	भगल प्रसाद भट्टराई	फिक्कल ८	१५
२२.	केदारमान भट्टराई	कन्याम १	१०
२३.	केशवचन्द्र राई	फिक्कल ८	७
२४.	अशोक शर्मा	फिक्कल ३	२०
२५.	देवी प्रसाद गौतम	फिक्कल १	१७
२६.	कूलचन्द्र गौतम	फिक्कल ३	१०
२७.	राम शर्मा	फिक्कल ३	१५
२८.	भानु शर्मा	फिक्कल ३	१५
२९.	कमल प्र भट्टराई	फिक्कल ८	२०
३०.	देव कुमार दाहाल	फिक्कल ३	५०
३१.	छविराज आचार्य	लक्ष्मीपूर ७	२०
३२.	ठाकुर चन्द्र श्रेष्ठ	फिक्कल ५	५०
३३.	कमल बहादुर खड्का	कन्याम ९	२०
३४.	तेजनाथ शर्मा	फिक्कल ३	१८
३५.	गोबिन्द गडतौला	फिक्कल ३	३५
३६.	तोयनाथ भट्टराई	पंचकन्या ४	५
३७.	जीवन राज भट्टराई	पंचकन्या ४	२
३८.	खेमराज भट्टराई	पंचकन्या ४	५
३९.	देवि प्रसाद खतिवडा	पंचकन्या ४	६
४०.	मुक्तिनाथ आचार्य	पंचकन्या ४	५
४१.	युवराज पौडेल	नयाँबजार ३	२०
४२.	इन्द्र प्रसाद न्यौपाने	नयाँबजार ३	२०
४३.	साइब ऐल्म	पशुपतिनगर ९	२५

४४.	सोनाम छिरिङ लामा	फिक्कल ६	३१
४५.	भिष्म प्रसाद सुवेदी	फिक्कल ६	४०
४६.	सुरेन्द्र कुमार राई	फिक्कल ५	१५
४७.	रिना श्रेष्ठ	फिक्कल ३	१४
४८.	शान्ती तिमल्सिना	फिक्कल ५	१५
४९.	देवि भक्त नेपाल	कन्याम २	२०
५०.	लेखनाथ न्यौपाने	कन्याम ८	१०
५१.	घनश्याम पौडेल	कन्याम २	६
५२.	विष्णु प्रसाद बाग्ले	पंचकन्या ९	८
५३.	श्रीमती चुहादेवी पौडेल	फिक्कल ३	५
५४.	श्री पुष्प लाल अधिकारी	पंचकन्या ७	११
५५.	श्रीमती जड्मु राई	पंचकन्या ७	१४
५६.	दिल बहादुर घले	फिक्कल ३	१.५
५७.	छविन्द्र पौडेल	फिक्कल ६	३०
५८.	टिकाराम ओस्ती	फिक्कल ६	२२
५९.	राजेन्द्र प्रधान	फिक्कल ९	५
६०.	मिलन कुमार नेपाल	कन्याम २	१०
६१.	बलराम पौडेल	कन्याम २	६
६२.	मनराम पौडेल	कन्याम २	३
६३.	लकछिरिङ शेर्पा	पंचकन्या ७	२२
६४.	विनोद तामाङ	फिक्कल ३	२०
६५.	लाल बहादुर राई	फिक्कल ४	६
६६.	विर बहादुर तामाङ	फिक्कल २	१०
६७.	बेदु भट्टराई	शान्तिपुर ३	२
६८.	ललित कुमार राई	पशुपतिनगर २	२४
६९.	भक्त बहादुर राई	पंचकन्या ९	६
७०.	रविन कुमार तिमल्सिना	पंचकन्या-३	१०
७१.	हकराज लुङ्गेली	गोदक-४	११
७२.	कमल कुमार राई	फिक्कल-८	५
७३.	दिल बहादुर देवान	गोदक-५	४
७४.	अम्बिका निरौला	कन्याम-४	४
७५.	देवी प्रसाद निरौला	कन्याम-४	४
७६.	सूर्य कुमार मुखिया	फिक्कल-३	२
७७.	आडटवा लामा	पंचकन्या-६	४
७८.	मित्र लाल गौतम	गोदक-४	२
७९.	तुलसीराम भट्टराई	कन्याम-१	२
८०.	इन्द्र प्रसाद निरौला	कन्याम-१	२०
८१.	भेगराज श्रेष्ठ	कन्याम-१	३५
८२.	इन्द्र बहादुर प्रधान	कन्याम-१	७
८३.	खम्बसि कार्की	कन्याम-२	४०
८४.	तारामणि गौतम	गोदक-४	२
८५.	मोहन बहादुर कटुवाल	कन्याम-९	३०
८६.	तुलसीराज ढुङ्गाना	फिक्कल-३	१६
८७.	हरीप्रसाद पराजुली	फिक्कल-३	१०
८८.	अनन्त प्रसाद भट्टराई	पंचकन्या-४	७

चियाको सेवन, यौवन जीवन ।

८९.	भेषराज कट्टेल	लक्ष्मीपुर-९	२
९०.	पासाड लामा	फिक्कल-४	१०
९१.	डम्बर कुमारी चुवान	श्रीमनु-१	४
९२.	राजन घिमिरे	समालबुङ-९	२
९३.	विर बहादुर तामाङ	फिक्कल-३	२३
९४.	सुक कुमारी जैसी	पंचकन्या-७	६
९५.	दिलिप बहादुर अधिकारी	पंचकन्या-४	६
९६.	राज बहादुर राई	पंचकन्या-४	३७
९७.	प्रतापसिंह तामाङ	पंचकन्या-७	४
९८.	लरक पासाङ्ग शेर्पा	गोदक-४	१
९९.	तेज बहादुर थापा	गोदक-६	२
१००.	नेत्र प्रसाद नेपाल	कन्याम-९	५
१०१.	भिम बहादुर कटुवाल	कन्याम-४	१८
१०२.	पदम बहादुर बस्नेत	गोदक-५	२
१०३.	सन्तलाल रम्तेला	पशुपतिनगर-८	२
१०४.	प्रमादेवी राई	कन्याम-२	६
१०५.	बुद्ध कुमार राई	पंचकन्या-७	१०
१०६.	सोनाम छिरिङ लामा	श्रीअन्तु-८	२७
१०७.	घनेन्द्र कुमार प्रधान	पंचकन्या-७	१
१०८.	पासाङ तामाङ	फिक्कल-३	१०
१०९.	जानु डोल्मु पोखेल	लक्ष्मीपुर-३	१०
११०.	प्रकाशचन्द्र शर्मा	पंचकन्या-३	२
१११.	उमाकान्त पौडेल	लक्ष्मीपुर-८	२
११२.	मालती अधिकारी	फिक्कल-३	२
११३.	इन्द्र कुमार अधिकारी	गोदक-४	१०
११४.	तेज नारायण प्रधान	कन्याम-९	४
११५.	फुर्वाछिरिङ लेप्चा	फिक्कल-३	३
११६.	नन्द कुमार प्रधान	फिक्कल-३	५
११७.	टिकाराम राई	पंचकन्या-४	१०
११८.	जगे राई	लक्ष्मीपुर-९	१२
११९.	रण बहादुर लाप्चा (सुब्बा)	फिक्कल-४	६
१२०.	मदन बहादुर लाप्चा	श्रीअन्तु-१	८
१२१.	बलकर्ण राई	समालबुङ-९	४
१२२.	याम प्रसाद निरौला	फिक्कल-३	१०
१२३.	छिरिङ सोल्मु (विनोद दले लामा)	पंचकन्या-७	२
१२४.	गीताराम न्यौपाने	पंचकन्या-४	२
१२५.	मनरथ सजेल	पंचकन्या-४	२
१२६.	कृष्ण बहादुर खड्का	पंचकन्या-७	१
१२७.	श्याम प्रसाद खनाल	गोदक-४	२
१२८.	कपिल बहादुर चुवान	गोदक-६	२
१२९.	रमेश घिसिङ्ग	कन्याम-९	३
१३०.	पदम बहादुर प्रधान	कन्याम-४	३
१३१.	डिल्ली प्रसाद अधिकारी	गोदक-५	५
१३२.	राजेन्द्र आचार्य	गोदक-५	५
१३३.	निर बहादुर लिम्बु	पशुपतिनगर-८	७
१३४.	विष्णु बहादुर सुब्बा	कन्याम-२	१०
१३५.	शान्तिराम गजुरेल	पंचकन्या-७	२५

१३६.	बद्रीका देवी दर्जी	श्रीअन्तु-८	३
१३७.	शारदा नाथ भट्टराई	पंचकन्या-७	१२
१३८.	ओम प्रकाश कोइराला	फिक्कल-३	१
१३९.	डाकमती भट्टराई	लक्ष्मीपुर-३	७
१४०.	तिल विक्रम सुनुवार	पंचकन्या-३	१
१४१.	पदम कुमार राई	लक्ष्मीपुर-८	२
१४२.	अनिता श्रेष्ठ	फिक्कल-३	२
१४३.	रमेश तामाङ	कन्याम-२	५
१४४.	गंगा प्रसाद भट्टराई	कन्याम-१	२
१४५.	गम बहादुर गोलें	पशुपतिनगर-४	२
१४६.	लोकेन्द्र भट्टराई	फिक्कल-४	१२
१४७.	मान बहादुर सुब्बा	फिक्कल-६	५
१४८.	विरवल राई	कन्याम-२	५
१४९.	लक्ष्मी कुमार राई	पशुपतिनगर-९	३
१५०.	लाल बहादुर भुजेल	कन्याम-४	५
१५१.	केदार नाथ पौडेल	कन्याम-४	४
१५२.	केदार नाथ पौडेल	कन्याम-४	५
१५३.	ठाकुरनाथ पौडेल	कन्याम-४	२
१५४.	रविलाल भुजेल	कन्याम-४	५
१५५.	कमल बहादुर पौडेल	लक्ष्मीपुर-१	१०
१५६.	जयनाथ भट्टराई	फिक्कल-५	५
१५७.	डोमा योल्नु	कन्याम-५	२
१५८.	टक बहादुर कार्की	कन्याम-९	१
१५९.	नर कुमार श्रेष्ठ	कन्याम-२	५
१६०.	लोक बहादुर कटुवाल	कन्याम-९	२
१६१.	तेज बहादुर मुखिया	फिक्कल-३	९
१६२.	नर्बु किंरात	पशुपतिनगर-८	२
१६३.	जगत बहादुर मोक्तान	पंचकन्या-६	८
१६४.	कोमल बहादुर खड्का	कन्याम-२	५
१६५.	इन्द्र कुमार राई	फिक्कल-८	१०
१६६.	राम कुमार प्रधान	पंचकन्या-७	५
१६७.	श्रीमती जुना रान्तवा राई	पंचकन्या-३	२
१६८.	शोभादेवी राई	पंचकन्या-३	२
१६९.	खड्ग बहादुर लिम्बु	फिक्कल-६	५
१७०.	डम्बर कुमार सुब्बा	फिक्कल-६	६
१७१.	राज कुमार खड्का	कन्याम-९	८
१७२.	हरिमाया राई	पशुपतिनगर-९	२
१७३.	श्याम प्रसाद तिमिसिना	फिक्कल-३	१०
१७४.	दुर्गा नारायण प्रधान	पंचकन्या-७	२
१७५.	होम बहादुर कार्की	पशुपतिनगर-६	२
१७६.	प्रसाद तामाङ	फिक्कल-६	२
१७७.	श्याम कुमार प्रधान	कन्याम-७	४
१७८.	पूर्ण बहादुर निरौला	कन्याम-९	३
१७९.	लोकनाथ शर्मा	पशुपतिनगर-८	५
१८०.	गोविन्द प्रसाद तिमिल्लीना	पशुपतिनगर-६	२०
१८१.	रूद्र प्रसाद निरौला	कन्याम-१	३
१८२.	गंगा प्रसाद भट्टराई	फिक्कल-८	३

१८३.	अर्जुन अधिकारी	पंचकन्या-३	२
१८४.	अम्मर बहादुर तामाङ	फिक्कल-२	५
१८५.	विष्णुमाया आचार्य	पंचकन्या-१	२
१८६.	पदम प्रसाद घिमिरे	फिक्कल-७	२५
१८७.	एन प्रसाद आचार्य	लक्ष्मीपुर-४	७
१८८.	अविनारायण दाहाल	कन्याम-४	१०
१८९.	इन्द्रमाया घिमिरे	फिक्कल-७	२५
१९०.	भुवन राई	पंचकन्या-९	१०
१९१.	जीवन कुमार नेपाल	फिक्कल-२	४०
१९२.	इन्द्र प्रसाद पौडेल	लक्ष्मीपुर-७	५
१९३.	भक्त बहादुर राई (विमल राई)	फिक्कल-८	६
१९४.	नर्बु गोपरमा	पंचकन्या-६	१५
१९५.	नानीमाया गुरूङ	फिक्कल-१	२
१९६.	शिव कुमार बस्नेत	कन्याम-४	२
१९७.	पदम प्रसाद पौडेल	गोर्खे-२	३
१९८.	तारा शर्पा	फिक्कल-५	२
१९९.	कुल बहादुर राना	गोर्खे-२	१५
२००.	सिद्धि प्रसाद तिमिसना	पशुपतिनगर-६	५
२०१.	हेम कुमार सुवेदी	फिक्कल-२	११
२०२.	गोपी कृष्ण कोइराला	कन्याम-१	५
२०३.	हेम बहादुर क्षेत्री	कन्याम-१	५
२०४.	श्रीमती धन कुमारी अधिकारी	फिक्कल-३	५
२०५.	जय प्रकाश भट्टराई	पंचकन्या-४	५
२०६.	डिल्ली बहादुर घले	कन्याम-८	१५
२०७.	कृष्ण माया अधिकारी	फिक्कल-७	१०
२०८.	टेक प्रसाद पोखेल	कन्याम-६	५
२०९.	अमृत कटुवाल	कन्याम-९	८
२१०.	प्रविण पौडेल	कन्याम-४	१२
२११.	विन्दा पौडेल	कन्याम-४	१०
२१२.	इनु पौडेल	कन्याम-४	५
२१३.	गोमा पौडेल	कन्याम-४	५
२१४.	रेवतीरमण पौडेल	कन्याम-४	५
२१५.	बोधराज पोखेल	कन्याम-६	६
२१६.	गोपाल कटुवाल	कन्याम-९	५
२१७.	श्रीमती भगवति वराल	कन्याम-३	१५
२१८.	धनपती भट्टराई	फिक्कल-६	१२

२१९.	तेजकुमार याज्याली (राई)	फिक्कल-६	११
२२०.	टंकमणी भट्टराई	फिक्कल-८	१५
२२१.	सुभाष राई	कन्याम-२	१०
२२२.	श्रीमती माया गुरूङ	फिक्कल-६	५
२२३.	श्रीमती सावित्री याडज्याली (राई)	फिक्कल-६	२४
२२४.	धन बहादुर राई (याडज्याली)	फिक्कल-६	१०
२२५.	रत्न बहादुर राई	फिक्कल-३	८
२२६.	महेश कुमार राई	फिक्कल-३	५
२२७.	कृष्ण बहादुर तामाङ	फिक्कल-९	९
२२८.	विष्णु कुमार राई	फिक्कल-८	६
२२९.	बेनु कुमार राई	फिक्कल-३	१४
२३०.	ओम प्रसाद ढुङ्गाना	फिक्कल-३	१८
२३१.	प्रेम बहादुर तामाङ	कन्याम-१	१२
२३२.	मणी राई (मन बहादुर राई)	पंचकन्या-४	२३
२३३.	याम बहादुर कठेत	फिक्कल-२	८
२३४.	ज्ञानेन्द्र पौडेल	फिक्कल-३	२०
२३५.	श्रीमती तारादेवी पौडेल	कन्याम-८	८
२३६.	राजकुमार मुखिया	फिक्कल-३	४
२३७.	टंक प्रसाद दाहाल	फिक्कल-२	१६
२३८.	लाल बहादुर राई	फिक्कल-२	१०
२३९.	टेक प्रसाद दाहाल	फिक्कल-२	२५
२४०.	आइत बहादुर लिम्बु	पशुपतिनगर-३	२५
२४१.	पदम बहादुर कटुवाल	फिक्कल-३	१६
२४२.	मातुका प्रसाद खतिवडा	पशुपतिनगर-८	३
२४३.	काजीमान कागत	कन्याम-१	५०
२४४.	होम कटुवाल (तेज व. कटुवाल)	कन्याम-९	३
२४५.	कृष्णप्रसाद भट्टराई	फिक्कल-३	५
२४६.	पदम प्रसाद ढुङ्गाना	फिक्कल-३	३
२४७.	घनश्याम घिमिरे	पशुपतिनगर-९	२
२४८.	टंक खतिवडा	फिक्कल-९	३
२४९.	माधव निरौला	कोल्बुङ्ग-७	२०
२५०.	लक्ष्मीकान्त घिमिरे	फिक्कल-७	१५

चिया विस्तार योजना मंगलवारे इलाममा दर्ता भएका साना चिया कृषकहरूको नामावली

क्र.स.	उद्योग तथा उद्योग धनिको नाम	ठेगाना	चिया रोपण क्षेत्रफल
१.	अमरसिंह राई	शान्ति डाडा -६	८
२.	अग्नि, ओम,भुपेन्द्र, प्रदिप (संयुक्त)	फाकफोक-४	२५
३.	ओम प्रसाद दुलाल	मंगलवारे-३	२
४.	अरूण बस्नेत	मंगलवारे-२	११

५.	ऋषिराम खनाल	मंगलवारे-६	१८
६.	ऋतुकान्त खनाल	एकतपा-५	-
७.	ईन्द्र बहादुर सुवेदी	शान्ति डाडा -६	२०
८.	एक बहादुर कुटावाल	शान्ति डाडा -६	१०
९.	कमलप्रकाश तामाङ	फाकफोक-६	३०
१०.	कमल बहादुर राउत	शान्ति डाडा -६	७

चिया / कफी पिऔ, स्वस्थ रहौ ।

११.	कमल बहादुर बस्नेत	साखेजुङ्ग-१	
१२.	कृष्ण बहादुर विश्वकर्मा	मगलवारे-४	१०
१३.	कूल बहादुर राई	शान्ति डाडा -६	४०
१४.	कृति श्रेष्ठ	मगलवारे-१	५
१५.	खड्ग बहादुर राई	फाकफोक-६	२४
१६.	खड्ग बहादुर राइ	फाकफोक-६	३०
१७.	खगोन्द्र मुखिया	मगलवारे-५	५
१८.	खड्ग बहादुर राउत	शान्तिडाडा-६	१५
१९.	खड्ग बहादुर तामाङ्ग	फाकफोक-४	४०
२०.	खड्ग बहादुर बमजन	सिद्धिथुम्का-४	४
२१.	खेम प्रसाद चामलागाई	मगलवारे-५	७
२२.	गंगा कुमार खत्री	साङ्गरूम्बा-३	१०
२३.	गायत्री राम बस्नेत	साखेजुङ्ग-७	
२४.	गंगा प्रसाद सुवेदी	मगलवारे-५	२५
२५.	गोविन्द श्रीकृष्णभण्डारी प्रधान	मगलवारे-१	७०
२६.	घनश्याम दलाल	मगलवारे-३	२
२७.	चन्द्र बहादुर तामाङ्ग	फाकफोक-६	१०
२८.	चेत बहादुर राउत	शान्तिडाडा-६	१०
२९.	चेत बहादुर राई	शान्तिडाडा-६	१०
३०.	चन्द्र बहादुर खत्री	शान्तिडाडा-६	
३१.	चन्द्र कुमार राई	शान्तिडाडा-६	४०
३२.	चित्र बहादुर बस्नेत	शान्तिडाडा-८	१०
३३.	जीत कुमार राई	मगलवारे-३	१
३४.	जीवन प्रसाद राई	शान्तिडाडा-६	३५
३५.	जनकुमार राई	शान्तिडाडा-६	५
३६.	जुरानसिंह राई	शान्तिडाडा-६	१०
३७.	जीतराज तामाङ्ग	सिद्धिथुम्का-५	२०
३८.	जागृति टि गार्डेन	साखेजुङ्ग-४	३०
३९.	हर्क बहादुर पौडेल	चमैता-९	१५
४०.	टेकेन्द्र बस्नेत	साखेजुङ्ग-१	-
४१.	डीक पफ्हादुर राउत	शान्तिडाडा-८	२०
४२.	डिल प्रसाद राउत	शान्तिडाडा-६	२५
४३.	डिल बहादुर अधिकारी	शान्तिडाडा-८	-
४४.	डोर बहादुर खत्री	साखेजुङ्ग-७	-
४५.	डम्बर बहादुर के.सी	शान्तिडाडा-७	१०
४६.	डोग बहादुर राई	शान्तिडाडा-६	२०
४७.	तुलसीनिधि रेग्मी	मगलवारे-६	७०
४८.	तील् बहादुर राई	फाकचोक -६	२०
४९.	तुला बहादुर राई	शान्तिडाडा-७	५
५०.	तुला प्रसाद राई	शान्तिडाडा-६	१०
५१.	थीर बहादुर राउत	शान्तिडाडा-६	२०
५२.	दिल बहादुर राउत	मगलवारे-५	२०
५३.	दिल बहादुर तामाङ्ग	मगलवारे-५	२
५४.	दाताराम घिमिरे	मगलवारे-४	७
५५.	देउ बहादुर राई	चमैता-९	१०

५६.	देवी अधिकारी	एकतपा-५	१०
५७.	दील कुमारी राई	सारतेजुङ्ग-५	१०
५८.	दल बहादुर राई	शान्तिडाडा-६	२४
५९.	दिल बहादुर राई	मगलवारे-५	४
६०.	ढाकी शोर्पा	मगलवारे-४	१०
६१.	दत्त बहादुर गुरूङ्ग	साखेजुङ्ग-७	-
६२.	दोभान टि.स्टेट प्रा.लि.	सोयाक-३	६५
६३.	धन बहादुर श्रेष्ठ	मगलवारे-१	२०
६४.	धनराज तामाङ्ग	फाकचोक -६	१०
६५.	धनकुमार राई	मगलवारे-३	५
६६.	धनकुमार राई	शान्तिडाडा-६	
६७.	धन कुमारी राई	शान्तिडाडा-६	२
६८.	धर्मसिंह सुवेदी	साखेजुङ्ग-६	१०
६९.	नर बहादुर खड्का	फाकचोक -६	-
७०.	नारायण प्रसाद खनाल	मगलवारे-५	२४
७१.	नरवीर राई	चमैता-२	२४
७२.	पवित्रा श्रेष्ठ	मगलवारे-१	१५
७३.	पूर्णचन्द्र श्रेष्ठ	मगलवारे-१	३०
७४.	प्रजापति खनाल	एकतपा-५	८
७५.	पदम बहादुर राई	चमैता-९	३
७६.	पाशाङ्ग शोर्पा	मगलवारे-४	१०
७७.	पदमलाल कटुवाल	मगलवारे-२	५
७८.	पदम बहादुर तामाङ्ग	फाकचोक -६	८
७९.	प्रेम प्रसाद चौलागाई	मगलवारे-५	८
८०.	प्रेम बहादुर खड्का	शान्तिडाडा-७	१८
८१.	फैदसिंह बुढाथोकी	चमैता-९	१२
८२.	बुद्धि प्रसाद दलाल	मगलवारे-३	१०
८३.	बद्री प्रसाद फूर्याल	जीतपुर-२	६८
८४.	विर्ख बहादुर खत्री	फाकचोक -६	४०
८५.	बल बहादुर राई	शान्तिडाडा-६	६
८६.	वम बहादुर राई	शान्तिडाडा-६	२५
८७.	बल बहादुर रनई	शान्तिडाडा-६	१६
८८.	महाभारत टि स्टेट प्रा.लि.	शान्तिडाडा-६	१.२
८९.	मन बहादुर तामाङ्ग	बाभो-५	५
९०.	माधव पौडेल	फाकचोक -१	४
९१.	मोहन प्रसाद दलाल	फाकचोक -१	२
९२.	मिनादेवी मोराराङ्ग लिम्बु	चमैता-९	१९
९३.	मेघप्रसाद दलाल	मगलवारे-३	१०
९४.	मोहन कुमार कटुवाल	मगलवारे-३	४
९५.	मिङ्मा शोर्पा	जितपुर-४	४
९६.	मोहन कुमार खत्री	साखेजुङ्ग-७	२१७
९७.	याम बहादुर राई	साङ्गरूम्बा-८	
९८.	यशोदा मुखिया	शान्तिडाडा-७	१०
९९.	युद्ध बहादुर पौडेल	शान्तिडाडा-६	४
१००.	यदुनाथ सुवेदी	मगलवारे-५	७५
१०१.	याद बहादुर खत्री	फाकचोक-	६

१०२.	याद बहादुर विष्ट	मंगलावारे-५	-
१०३.	याम बहादुर सुवेदी	शान्तिडाडा-४	-
१०४.	युक्त बहादुर सुवेदी	साखेजुङ्ग-६	-
१०५.	रन बहादुर राई	शान्तिडाडा-६	-
१०६.	रेवती प्रसाद दुलाल	मंगलावारे-३	२०
१०७.	रन बहादुर विश्वकर्मा	चमैता-९	१
१०८.	राम बहादुर राई	शान्तिडाडा-६	४
१०९.	राम ब. राय सिवाहाङ्ग	शान्तिडाडा-६	२०
११०.	रत्ना तामाङ्ग	सिद्धिधुम्का-५	१०
१११.	भीम बहादुर बमजन	सिद्धिधुम्का-५	२५
११२.	भानुभद्रछक्त राई	फाकचोक-६	२०
११३.	भीष्म कुञ्जटमार दाहाल	साखेजुङ्ग-६	
११४.	भक्त बहादुर राई	शान्तिडाडा-६	१८
११५.	लीलाधर आचार्य	मंलवारे-४	६
११६.	लोकुराम बराल	जिर-४	३
११७.	लाल बहादुर दूधराज	मंगलावारे-४	३
११८.	लोकनाथ देवाडी	जीतपुर-१	-
११९.	लालमाया राई	एकतपा-५	५

१२०.	शेरमानसिंह श्रेष्ठ	मंगलावारे-१	५७
१२१.	शिव कुमारी श्रेष्ठ	एकतपा-८	८
१२२.	शुरेश लिम्बु	जितपुर-४	१७२
१२३.	सन्तोष कुमार, राम कुमार राउत हरि कुमार (सयुक्त)	शान्तिडाडा-६	२१
१२४.	सुसिला देवी प्रधान	मंगलावारे-१	३३
१२५.	सावित्री राई	शान्तिडाडा-६	३५
१२६.	सूरवार खड्का	शान्तिडाडा-७	
१२७.	सोमनाथ फुयाल	जितपुर-२	६०
१२८.	हकराज राई	शान्तिडाडा-५	४१
१२९.	हरि बहादुर राउत	शान्तिडाडा-६	५
१३०.	हर्क बहादुर राई	शान्तिडाडा-६	१६
१३१.	हेममणि श्रेष्ठ	मंगलावारे-१	३५
१३२.	होमनाथ अधिकारी	मंगलावारे-४	२५
१३३.	हेमलाल ढकाल	मंगलावारे-५	३०
१३४.	मधुकर राई	साखेजुङ्ग-७	५-

चिया विस्तार योजना हिलेमा दर्ता भएका साना चिया कृषक

चिया विस्तार योजना सोल्मामा दर्ता भएका साना चिया कृषक

क्र.सं.	नाम थर	ठेगाना	रो. क्षेत्र
१.	राधा नाथ तिमिसिना	सोल्मा-३	२
२.	गणेश कुमार श्रेष्ठ	सोल्मा-३	५
३.	शंकर खनाल	सोल्मा-१	२४
४.	डिल्लीराम खनाल	सोल्मा-३	२३
५.	श्रीमती वगीमाया सुनार कार्की	सुङ्गनाम-७	४०
६.	इश्वर श्रेष्ठ	सुङ्गनाम-८	३
७.	इन्द्र बहादुर गुरुङ्ग	हमरजुङ्गा-९	७२
८.	दुर्गा बहादुर वस्नेत	हमरजुङ्गा-९	३०
९.	नर बहादुर वस्नेत	वसन्तपुर-७	-
१०.	दिर्गा बहादुर कार्की	फाक्चामारा-८	६
११.	कृष्ण बहादुर ठकुरी	आम्बुङ्ग-१	१५
१२.	मदन कुमार गुरुङ्ग	आडदीम-९	५
१३.	भवानी भट्टराई	ओथाक्जुङ्ग-१	-
१४.	गणेश प्रसाद ढुंगेल	फुलेक-३	-
१५.	सजीव पौडेल	मादीसाजेनी-६	१०
१६.	पेमा ग्याल्मो शेर्पा	शखुवासभा	-

क्र.सं.	नाम थर उद्योग	ठेगाना	रो. क्षेत्र
१.	अच्युत प्रसाद दाहाल	बेलहरा-१	२२
२.	अमृत बहादुर श्रेष्ठ	सान्ने-९	४८
३.	अर्जुन बहादुर दाहाल	ताखुवा-७	२०
४.	इन्द्र कुमार राई	मुगा-७	४२
५.	ऐन कुमार राई	मुगा-७	५
६.	ओकील बहादुर कार्की	ध.न.पा.	८
७.	कमल सि लिम्बु	परेवादिन	२५
८.	कमला भट्टराई	ताखुवा	२४
९.	कर्ण ध्वज भुजेल	चुडवाड ६	३०
१०.	काल बहादुर तामाङ्ग	मुगा-७	१४
११.	किशोर भट्टराई	ताखुवा ९	२४
१२.	गोपाल बहादुर बुढाथोकी	भेलहरा १	३
१३.	केन्द्र बहादुर बुढाथोकी	हात्तिखर्क १	३४
१४.	केन्द्र बहादुर भट्टराई	ताखुवा ८	३३
१५.	केवल कुमार देवान	फलाटे ७	१२
१६.	खलख बहादुर दाहाल	"	-
१७.	खड्ग बहादुर दाहाल	"	-
१८.	खीनमाया कार्की	साखुवासभा ८	४७
१९.	खेम राज थापा	डाडा गाउँ ५	४१
२०.	खेम प्रसाद दगाल	मुगा	७
२१.	गजेन्द्र घिसिङ	चुडवाड	१५
२२.	गणेश बहादुर बुढाथोकी	पाखिवास	३८

२३.	गोविन्द बहादुर काफ्ले	मूर्तिदुङ्गा	६२
२४.	गोपाल बहादुर दाहाल	ताखुवा ७	३३
२५.	गोपाल पौडेल	जितपुर	२२
२६.	चन्द्र लाल तामाङ	भिरगाउँ १	३५
२७.	चन्द्र कुमार राई	मुगा ७	२४
२८.	चानबहादुर घिसिङ	चुडवाङ १	७
२९.	जगत बहादुर थापा	मुगा ७	६४
३०.	जय रानी घिसिङ	चुडवाङ	१७
३१.	जगन्धर घिसिङ	चुडवाङ ५	-
३२.	जग बहादुर घले	ध.न.पा. १	-
३३.	टेक बहादुर कार्की	मुगा ७	५०
३४.	टेक बहादुर मगर	तामाफोक सखुवासभा	६
३५.	टक बहादुर दाहाल	ताखुवा ७	-
३६.	नगेन्द्र पौडेल	परेवादिन ६	२६
३७.	डोर बहादुर कटुवाल	फलाटे २	७
३८.	दिनेश दाहाल	बेलहटा १	१३
३९.	दिल माया थापा	मुगा ७	७
४०.	दिलिप कुमार लिम्बु	राजारानी ६	१०
४१.	श्रीमती दुर्गा देवि पौडेल	जितपुर	२४
४२.	देवी बहादुर खडका	तामाफोक-६, सखुवा	४३
४३.	दोर्ण बहादुर बस्नेत	पाखिवास-२, धनकुटा	२७
४४.	धर्मध्वज लिम्बु	राजारानी-६, धनकुटा	२
४५.	धनकुमारी लिम्बु	ताखुवा	-
४६.	श्रीमती धर्म कुमारी राई	धनकुटा न.पा. १ धनकुटा	१५
४७.	नर बहादुर बराल	मुगा-७, धनकुटा	६
४८.	नारायण तामङ्ग	मुगा-८, धनकुटा	६
४९.	नारायण प्रसाद राई	धनकुटा न.पा. १	१३
५०.	नारायण तामाङ	सिंहदेवी-१ मोरङ	४९
५१.	निल बहादुर घिमिरे	ध.न.पा. १, धनकुटा	१२
५२.	निर्मल नेपाली	ध.न.पा. १, धनकुटा	५२
५३.	नेत्रलाल निरौला	चुडवाङ ७, धनकुटा	४६
५४.	नेत्रबहादुर बराल	पाखिवास ३, धनकुटा	३०
५५.	पदम मणी खुलाल	मुगा-८ धनकुटा	५२
५६.	पसुराम मल्ल	तामाफोक-६ सखुवासभा	१०
५७.	पूर्ण बहादुर लिम्बु	ध.न.पा. १ धनकुटा	३३
५८.	प्रेमबहादुर दर्लामी	मूर्तिदुङ्गा ३, धनकुटा	८
५९.	श्रीमती प्रेम कुमारी थापा	ताखुवा-७, धनकुटा	८
६०.	बल बहादुर भट्टराई	डाँडा गाउँ-१, धनकुटा	१२
६१.	विरेन्द्र तामाङ	जितपुर-९, धनकुटा	७
६२.	वृद्धिमान मगर	भीगाउँ-३, धनकुटा	६

६३.	बृद्ध बहादुर दर्जी	डाँडाबजार-७, धनकुटा	१३
६४.	बेदबहादुर लुङ्गेली	हात्तिखर्क-१, धनकुटा	१
६५.	बोधविक्रम दाहाल	हात्तिखर्क-१, धनकुटा	२३
६६.	भद्रबहादुर नेवार	हात्तिखर्क-२, धनकुटा	११
६७.	भिमबहादुर थापामगर	फलाटे-२, धनकुटा	३३
६८.	भूपाल बस्नेत	परेवादीन-६, धनकुटा	३
६९.	मकसन्द पराजुली	बेलहारा-१, धनकुटा	९४
७०.	मानबहादुर कार्की	हात्तिखर्क १	२१
७१.	मान बहादुर कार्की	डाँडागाउँ-३, धनकुटा	१२
७२.	माधव खेवाहाङ	परेवादिन-६, धनकुटा	१००
७३.	मित्र बहादुर कटुवाल	साल्ने-९, धनकुटा	११
७४.	यमबहादुर दमाई	मुगा-७, धनकुटा	४०
७५.	यज्ञ प्रसाद दाहाल	इटहरी-२, सुनसरी	१८
७६.	युगप्रसाद नेजपाने	भीरगाउँ-९, धनकुटा	५९
७७.	रत्न बहादुर थापा	मूर्तिदुङ्गा-९, धनकुटा	३०
७८.	रण बहादुर थापा	ताखुवा-७, धनकुटा	२६
७९.	रविन्द्र बहादुर कार्की		४९
८०.	राजेन्द्रप्रसाद दयाल		४२
८१.	रामबहादुर मगर		८०
८२.	राजेन्द्र खड्का		३०
८३.	राजनबहादुर दाहाल		५
८४.	रामकुमार तामाङ	भीरगाउँ-२, धनकुटा	७
८५.	रामलाल मोक्तान	चुडवाङ-१, धनकुटा	२२
८६.	लक्ष्मीप्रसाद लिम्बु	राजारानी-६, धनकुटा	३५
८७.	लालमती तामाङ	चुडवाङ-७, धनकुटा	२
८८.	लालबहादुर लिम्बु	परेवादिन-९, धनकुटा	२०
८९.	लालबहादुर खड्का	तामाफोक-६, सखुवासभा	४०
९०.	शेर बहादुर गोम्बा	ध.न.पा.-१, धनकुटा	३३
९१.	सहदेव धुनुङ्ग	साँडच्यो चिया बगान भोजपुर	९४
९२.	शक्तिमान राई	भीरगाउँ-१, धनकुटा	४१
९३.	सम बहादुर तामाङ्ग	मुगा-८, धनकुटा	९
९४.	समिर तामाङ	भीरगाउँ-१, धनकुटा	६
९५.	श्रीमती सिता विष्ट	ध.न.पा.-१, धनकुटा	१५
९६.	सुरेन्द्र थापा	ध.न.पा.-१, धनकुटा	३
९७.	सुन्दरलाल तामाङ	ध.न.पा.-१, धनकुटा	२
९८.	सेरबहादुर लामा	पाखिवास-६, धनकुटा	११
९९.	सोभितमान राना	ध.न.पा.-१, धनकुटा	२९
१००.	हर्कवीर तामाङ	तामाफोक-६, सखुवासभा	१०
१०१.	हर्कबहादुर तामाङ	चुडवाङ-६, धनकुटा	२८
१०२.	हिक बहादुर कटुवाल	भीरगाउँ-१, धनकुटा	२९
१०३.	हर्क बहादुर राना	चुडवाङ-५	१९

चिया विस्तार योजना
लालीखर्क, पाँचथरमा दर्ता भएका साना चिया कृषक

क्र.स	कृषकको नाम	ठेगाना	रोपण क्षेत्रफल
१.	अम्बर बहादुर राई	चिलेडदेन ८	५०
२.	अमरमान लिम्बु	" ५	१५
३.	अर्जुन अधिकारी	रानीटार ३	५
४.	अटल सुहाड	सुभाड ९	१०
५.	आजाहाड काम्वाड	थपु ८	१२
६.	इच्छा बहादुर चेम्जोड	फाक्तेप ८	६०
७.	इन्द्र प्रसाद केरुङ्ग	प्राडबुड ५	५
८.	इन्द्र प्रसाद वंगाल	लुडरूपा ५	४
९.	कृष्ण भक्त राई	रानीटार ६	५५
१०.	कृष्ण बहादुर आडदेम्बे	सराडडाडा ८	१२
११.	कुमार श्रेष्ठ	फिदिम ८	६
१२.	कृष्ण माया चापागाई	इम्बुड ७	१०
१३.	कृष्ण कुमारी मिश्र	रानीटार २	१०
१४.	कृष्ण प्रसाद गुरूड	रानीटार २	१५
१५.	काली बहादुर तुम्बापो	चोकमागु ३	२०
१६.	कुल बहादुर तामाङ	रानीटार २	८
१७.	कुल बहादुर गुरूड	रानीटार २	८
१८.	कर्ण बहादुर लिम्बु	चोकमागु ८	१०
१९.	खड्ग बहादुर आडदेम्बे	सराडडाडा ३	२५
२०.	खड्गसिंह श्रेष्ठ	फिदिम ८	४
२१.	खगेन्द्र बास्कोटा	रानीटार १	१७
२२.	खेल बहादुर शिगु	थपु ८	५१
२३.	खड्ग बहादुर तुम्बापो	चोकमागु	१०
२४.	गगा फेवदिन	यासोक ८	१४
२५.	गजेन्द्र सरेड	सुभाड ९	५
२६.	ग्यनाथ अधिकारी	रानीटार ३	१०
२७.	गोविन्द राई	फिदिम ८	८
२८.	ग्यनाथ बास्कोटा	रानीटार	७
२९.	गोविन्द प्रसाद चापागाई	इम्बुड ७	२१
३०.	गौरी बहादुर राई	फिदिम ८	५
३१.	चन्द्र कान्त खतिवडा	एकतिन २	२
३२.	चन्द्र प्रसाद लिडदेन	पंचमी १	४
३३.	चन्द्र बहादुर लिम्बु	रानीटार ४	५
३४.	चुडामणी चापागाई	नागीन २	१०
३५.	छविरमण बास्कोटा	रानीटार २	१०
३६.	छविलाल तामाङ्ग	इम्बुड ७	१०
३७.	छिन बहादुर तामाङ्ग	इम्बुड ७	१०
३८.	जित बहादुर आडदेम्बे	सराडडाडा ३	४

३९.	जनार्धन बास्कोटा	रानीटार २	१६
४०.	जित बहादुर शिगु	थपु ८	५५
४१.	जोरविर सेरेड	सुभाड ९	२०
४२.	जितराज आडदेम्बे	आडसराड	४
४३.	टेकबहादुर मुखिया	रानीटार ६	१६
४४.	टिकामाया श्रेष्ठ	फिदिम ८	१३
४५.	टिका प्रसाद लिम्बु	फिदिम ८	८
४६.	टेकनाथ वास्कोटा	रानीटार १	५
४७.	टिकाराम हुँडगाना	रानीटार ३	५
४८.	टेक प्रसाद वास्कोटा	रानीटार	५
४९.	टेक बहादुर योडहाड	नागी ५	८
५०.	डिल्ली राम लावती	यासोक ६	२
५१.	डिगम बहादुर शेर्पा	सराडडाडा ७	१५०
५२.	डम्बर बहादुर सुहाड	सुभाड ९	५
५३.	तिल बिक्रम चेम्जोड	चिलिडदेन २	३
५४.	तेज बहादुर लोहा	सिभाड ५	१०
५५.	तारावती मुखिया	फिदिम ९	१३
५६.	तुलाराम गुरूड	रानीटार ६	१२
५७.	दिल कुमार राई	आरूबोटे ७	३५
५८.	दलमाया चेम्जोड	चिलिडदेन ४	८
५९.	देउमान आडदेम्बे	सराडडाडा ८	७
६०.	दलमाया चेम्जोड	चिलिडदिन ४	४
६१.	देवी योडहाड	सुभाड ५	५
६२.	देवी चन्द्र राई	फिदिम ८	१५
६३.	देवीप्रसाद राई	फिदिम ८	५
६४.	दुर्गा प्रसाद वास्कोटा	फिदिम ३	५
६५.	दुर्गा प्रसाद चापागाई	इम्बुड ७	२१
६६.	दलबहादुर गुरूड	रानीटार ५	८
६७.	दलवीर चेम्जोड	फाक्तेप ३	४
६८.	देश बहादुर तुम्बापो	चोकमागु ४	५
६९.	दुत प्रसाद बढाथोकी	याडनाम १	८
७०.	धन प्रसाद मुखिया	रानीटार ६	२०
७१.	धन कुमार आडदेम्बे	सराडडाडा ८	७
७२.	धन प्रसाद सुहाड	सुभाड ९	५
७३.	धन श्याम श्रेष्ठ	नागी ८	८
७४.	धन प्रसाद श्रेष्ठ	पौवासर्तप	४
७५.	धन रानी लौवा	याडनाम १	१०
७६.	नेत्र प्रसाद वास्कोटा	रानीटार १	२५
७७.	नरहाड नेम्वाड	रानीटार २	१००
७८.	नर प्रसाद नेम्वाड	चिलिडदिन १	२०

७९.	नारायण प्रसाद कोइराला	युपुं ४	१५०
८०.	नरेन्द्र प्रसाद निरीला	यासोक ३	५
८१.	नरेन्द्र अधिकारी	रानीटार ३	१
८२.	नर बहादुर योडहाड	सुभाड ९	३०
८३.	नन्द कुमार सेरेड	सुभाड ९	५
८४.	नरमान सेरेड	सुभाड ९	५
८५.	नरेन्द्र सेरेड	सुभाड ९	१०
८६.	नरेन्द्र कुमार आडवो	नागीन १	१९
८७.	नरेन्द्र राज खेवाड	नागी ८	१५
८८.	नडन्द्र कुमार तामाड	इम्बुड ७	७
८९.	नन्दलाल जवेगु	नागीन १	१३
९०.	नितिराज रेग्मी	सुभाड ५	५
९१.	नर बहादुर लिम्बु	रानीटार १	४
९२.	प्रेम प्रसाद अधिकारी	रानीटार २	१७
९३.	पदम सिं लिडडेन	पंचमी १	२७
९४.	पशुराम अधिकारी	रानीटार २	१०
९५.	पुष्प प्रसाद न्यौपाने	रानीटार २	९
९६.	प्रदिप नेपाल	चोकमागु ९	१३
९७.	पदम बहादुर गुरूड	रानीटार ५	२४
९८.	पूर्णमान सुहाड	सुभाड ९	१५
९९.	पदम कुमार फागो	याडनाम ९	५
१००.	पृथ्वीलाल थापामगर	लुडरूपा ५	४
१०१.	बुधराज नेम्वाड	चिलिडडेन ९	५०
१०२.	विष्णु कुमार राई	साराडडाडा ३	४
१०३.	बिर बहादुर आडदावे	साराडडाडा ३	१२
१०४.	बुद्धिमान नेम्वाड	चिलिडडेन ५	१५
१०५.	विर्ष बहादुर लिम्बु	चिलिडडेन ५	२०
१०६.	बल बहादुर राई	फिदिम ९	१४
१०७.	विष्णु भक्त श्रेष्ठ	सुभाड ९	८
१०८.	विक्रम चेम्जोड	चिलिडडेन ३	३०
१०९.	बजिन्द्र दिन सुहाड	पंचमी १	३०
११०.	विरेन्द्र तुम्बापो	चोकमागु ५	५
१११.	बृख बहादुर गुरूड	ओयाम १	१०
११२.	बद्री प्रसाद बास्कोटा	नागीन २	२०
११३.	बम बहादुर चौहान	मेमेड २	१०
११४.	भगीश्वर आडदावे	साराडडाडा ३	४
११५.	भवानी सिं चेम्जोड	फाक्तेप ५	१०
११६.	भक्त प्रसाद खत्री	एकतिन ४	२५
११७.	भक्त राई	फिदिम ८	१६
११८.	भवानी लिडडेन	पंचमी १	२५
११९.	भीम बहादुर सुहाड	सुभाड ९	१५
१२०.	भीम कुमार लिडडेन	पंचमी १	३
१२१.	भगीरथ सुनुवार	इम्बुड ६	५
१२२.	भीम बहादुर तामाड	रानीटार ५	८
१२३.	मन बहादुर सुनुवार	रानीटार ६	१५
१२४.	मन कुमार थापा	सारडडाडा ८	५
१२५.	मन बहादुर गुरूड	रानीटार ५	८
१२६.	मोहन कुमार श्रेष्ठ	सुभाड ७	१०
१२७.	मन प्रसाद सेरेड	सुभाड ९	२५

१२८.	युवराज काम्वाड	युपुं ८	२५
१२९.	याम बहादुर गुरूड	फिदिम ९	२०
१३०.	राम कुमार राई	आरूवोटे ७	३५
१३१.	राप्रसाद आडदम्बे	साराडडाडा २	३०
१३२.	रमेश श्रेष्ठ	फिदिम ८	३३
१३३.	राम कुमारी राई	फिदिम ८	९
१३४.	राम बहादुर राई	रानीटार २	२०
१३५.	राजेन्द्र संग्रौला	सुभाड ९	१५
१३६.	राजभक्त नेम्वाड	पौवासताप १	५
१३७.	रणमान नेम्वाड	लुडरूपा ९	८
१३८.	रमेशचन्द्र मिश्र	रानीटार २	१०
१३९.	रविन्द्र विक्रम याडहाड	नागी ८	१५
१४०.	लाहावीर नेम्वाड	चिलिडडेन ९	२
१४१.	लक्ष्मी हाड आडदम्बे	साराडडाडा ८	२५
१४२.	लाखपति चम्जोड	साराडडाडा ८	८
१४३.	लीला प्रसाद राई	फिदिम ८	१७
१४४.	लक्ष्मी सुहाड	सुभाड ९	५
१४५.	लक्ष्मी सेरेड	याडनाम ३	५
१४६.	लक्ष्मी प्रसाद जवेगु	फिदिम ८	१०
१४७.	लीला प्रसाद राई	इम्बुड ९	५
१४८.	लक्ष्मीमान तामाड	फाक्तेप ८	१०
१४९.	लिख बहादुर चेम्जोड	साराडडाडा ३	२
१५०.	शान्त रूपा राई	फिदिम ३	४
१५१.	श्याम बहादुर राई	सुभाड ९	३०
१५२.	शुरेन्द्र सुहाड	सुभाड ९	५
१५३.	शेर बहादुर सुहाड	नागी ८	५
१५४.	शेर बहादुर याडहाड	एकतिन २	१०
१५५.	सुमन खतिवडा	चिलिडडेन ५	१२
१५६.	सन प्रसाद नेम्वाड	याडनाम ७	३
१५७.	सुरेन्द्र प्रकाश जवेगु	इम्बुड ८	३५
१५८.	सुरेन्द्र सुनुवार	इम्बुड ९	१५
१५९.	सुकराज तामाड	रानीटार ५	१४
१६०.	सोम बहादुर विश्वकर्मा	रानीटार ५	७
१६१.	श्याम कुमार गुरूड	रानीटार ६	९
१६२.	होमनाथ मुखिया	रानीटार ६	१६
१६३.	हस्तुमाया तामाड	रानीटार ६	३५
१६४.	हर्क बहादुर लावती	यासोक ६	२
१६५.	हरि प्रसाद मिश्र	एकतिन ४	२०
१६६.	हर्कमान राई	फिदिम ३	४
१६७.	हर्क बहादुर राई	रानीटार २	१०
१६८.	हर्कवली लिडडेन	पंचमी १	२०
१६९.	हर्क प्रसाद गुरूड	रानीटार	१०
१७०.	हस्त बहादुर लोवा	याडनाम ८	८
१७१.	हर्क बहादुर गुरूड	रानीटार ७	५
१७२.	होम प्रसाद गुरागाई	चोकमागु ९	२०
	जम्मा		२६४९

ट औं राष्ट्रिय चिया दिवस तथा
नव वर्ष २०६२ को हार्दिक
मंगलमय शुभकामना !

मेचि एगोभेट

वित्तमोड. कापा

ट औं राष्ट्रिय चिया
दिवस तथा नव वर्ष
२०६२ को हार्दिक
मंगलमय शुभकामना !

प्रेरणा ट्रेडर्स

भद्रपुर. कापा

नव वर्ष तथा आठौं राष्ट्रिय
चिया दिवस २०६२ को हार्दिक
मंगलमय शुभकामना !

गंगल ट्रेडलिक

डिष्ट्रिब्युटर

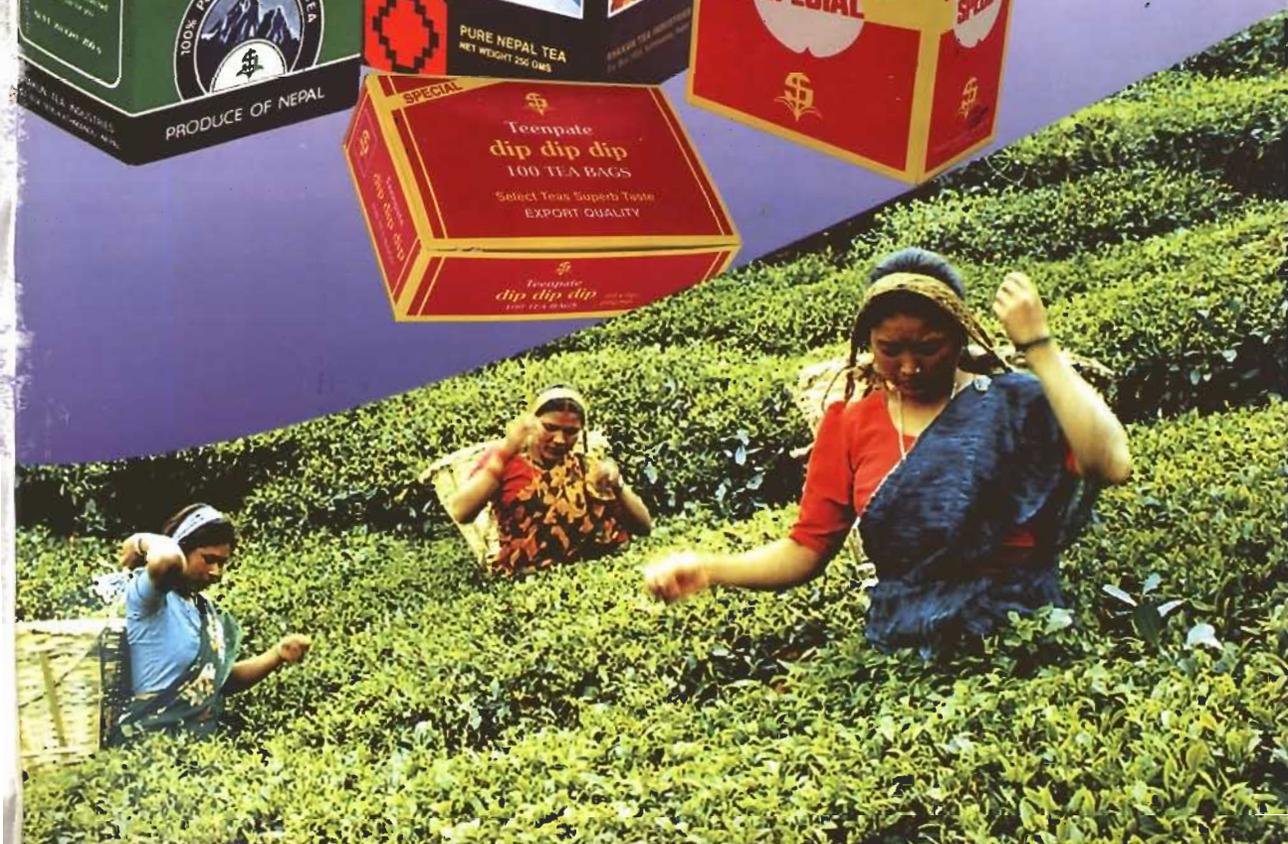
सुदर्शन केमिकल इण्डस्ट्रिज लिमिटेड, भारत
सुपर एगो इण्डस्ट्रिज, भारत

ट औं राष्ट्रिय चिया दिवस तथा नव वर्ष
२०६२ को हार्दिक
मंगलमय शुभकामना !

खुस्वु ट्रेडर्स

भद्रपुर. कापा

Bringing the taste of the Himalayas across the Globe

Since 1983

Shakun Tea Industries

Post Box 1959, 1091, Ganesh Man Singh Parth (1), Soalle More, Kalimati,
Kathmandu, Nepal, Tel: 4-282820, Fax: 977-1-4282830

Email: info@shakuntea.com, Web: www.shakuntea.com

Appreciated
By The Connoisseurs
Always
Use

प्रकृतिको अनुपम वरदान- "चिया"

यो प्राकृतिक, सुरक्षित र बोसो रहित सुद्धताको प्रतिक हो ।

यसले ताजापन र आनन्द दिलाउँछ ।

यसले आलस्यपना हटाई विचार र सोच्ने शक्तिको बृद्धि गर्छ ।

यसले क्यान्सरलाई न्यूनीकरण गर्दछ ।

यसले मुटु सम्बन्धी रोगलाई कम गर्छ ।

यसले कोलेस्ट्रॉललाई न्यूनीकरण गर्दछ ।

यसले रोगहरु विरुद्ध लड्ने क्षमता बढाउँछ ।

यसले संक्रमण हुनबाट जोगाउँछ ।

यसले दाँत र हड्डीलाई बलियो बनाउँछ ।

यसले दीर्घायु बनाउन मद्दत गर्छ ।

यसले असल मित्रता र असल विचार दिन्छ ।

A symbol of Quality From The
Top
Of the World

National Tea & Coffee Development Board
Kathmandu, Nepal